

Handelshögskolan i Göteborg
Juridiska institutionen

Programmet för juris kandidatexamen
Tillämpade studier, 20 p, VT 2007
Författare: Gustav Larsson
Handledare: Ingmar Svensson

Ställningsfullmakt och ansvar för behörighetsöverskridande

1. BAKGRUND	4
2. SYFTE OCH METOD	6
3. ALLMÄN FULLMAKTSRÄTT	7
3.1 INLEDNING	7
3.2 VAD ÄR FULLMAKT?	7
3.3 SYNBARHETSPRINCIPEN, SJÄLVSTÄNDIGA FULLMAKTER OCH OSJÄLVSTÄNDIGA FULLMAKTER	8
3.4 AVTALSLAGENS FULLMAKTSREGLER	10
3.4.1 Allmänt	10
3.4.2 AvtL 10 § 1 st.	12
3.4.3 11 § AvtL	19
3.4.4 Kapitelvis sammanfattning	20
3.5 DE RÄTTSLIGA RELATIONERNA	20
3.5.1 A) Förhållandet mellan huvudman och tredje man.	21
3.5.2 B) Förhållandet mellan huvudmannen och mellanmannen	23
3.5.3 C) Förhållandet mellan tredje man och mellanmannen	24
4. STÄLLNINGSFULLMAKT	26
4.1 INLEDNING	26
4.2 STÄLLNINGSFULLMAKTEN ÄR EN SJÄLVSTÄNDIG FULLMAKT	28
4.3.1 1) Mellanmannen ska inta en ställning	29
4.3.2 2) Ställningen ska intas på grund av avtal med huvudmannen	31
4.3.3 3) Ställningen ska enligt lag eller sedvänja medföra en viss behörighet	33
4.3.4 4) Rättshandlingen ska företas i huvudmannens namn	36
4.3.5 5) Rättshandlingen ska falla inom fullmaktens gränser	36
4.3.6 6) Tredje man får inte ha insett eller bort inse från huvudmannen till mellanmannen befogenhetsinskränkande instruktioner	37
5. TOLERANS- OCH KOMBINATIONSFULLMAKT	39
– NYBILDNINGAR I ANSLUTNING TILL STÄLLNINGSFULLMAKTEN	39
5.1 INLEDNING	39
5.2 SÄRSKILT OM TOLERANSFULLMAKTEN	40
5.2.1 NJA 1943 s. 316	41
5.3 SÄRSKILT OM KOMBINATIONSFULLMAKTEN	43
6. DEN FULLMÄKTIGES ANSVAR, FALSUS PROCURATOR	47
6.1 INLEDNING OCH HUVUDREGELN	47
6.1.1 25 § AvtL:	47
6.2 ÜNDANTAGEN	50
6.2.1 A) Omyndighet	50
6.2.2 B) Tredje mans onda tro	51
6.2.3 C) Regeln om frihet från ansvar i särskilt ömmande fall	54
6.3 HUVUDMANNENS ANSVARIGHET PÅ ANNAN GRUND	55
6.4 FÖRHÅLLET TILL ARBETSGIVARENS PRINCIPALANSVAR I 3:1 SKL OCH BEGRÄNSNING AV ARBETSTAGARENS SKADESTÅNDSANSVAR I VISSA FALL ENLIGT 4:1 SKL	55
7. RÄTTSFALL	58
7.1 INLEDNING	58
7.2 NJA 1953 s. 566	58
7.3 NJA 1972 s. 408	59
7.4 NJA 1990 s. 591	60
7.5 NJA 1992 s. 782	62
7.6 NJA 1992 s. 168	63
7.7 "BANKFALLEN"	63
7.7.1 NJA 2001 s. 191 I	63

7.7.2 NJA 2001 s. 191 II	64
7.7.3 NJA 2002 s. 244	65
7.7.4 Slutsatser av "bankfallen"	68
8. SAMMANFATTNING/SLUTSATSER.....	71
8.1 INLEDNING.....	71
8.2 STÄLLNINGSFULLMAKTENS FRAMTID. HUR LÅNGT KAN BEHÖRIGHETEN UTSTRÄCKAS?	71
8.3 NÅGOT SÄRSKILT OM "BEAKTANSVÄRD OSÄKERHET" I "BANKFALLEN"	73
8.4 ÅTGÄRDER.....	73
8.4.1 Arbetsgivare/huvudman	74
8.4.2 Arbetstagare/mellanman	75
8.4.3 Tredje man/ofta kund.....	76
9. KÄLLFÖRTECKNING.....	78
9.1 LAGTEXT:	78
9.2 FÖRARBETEN MM.:	78
9.3 INTERNATIONELLA AVTALSRÄTTSLIGA PRINCIPER:	78
9.4 LITTERATURFÖRTECKNING:	78
9.5 PRAXIS	79
9.5.1 Nytt juridiskt arkiv I, NJA:	79
9.5.2 Hovrättens avgöranden, RH:	80
9.5.3 Arbetsdomstolens domar, AD:	80

1. Bakgrund

Fullmaktsinstitutet utgör ett viktigt inslag i ett utvecklat affärliv som ett sätt att möjliggöra avtals ingående genom ombud. Det är inte praktiskt lämpligt och i många fall inte heller möjligt att avtalsparterna direkt i egen person möts och sluter avtal. Det är då angeläget för både den företrädde och tredje man att rättsverkningarna vid avtal ingångna genom ombud blir de samma som om den företrädde själv företagit handlingen¹. Ofta nog är parterna dessutom juridiska personer vilket i sig ställer krav på någon form av representation. Ett särskilt dilemma i sammanhanget är kravet på partsvilja vid avtalsslut som i många fall av fullmaktshandlande får fingeras eller underförstås.

Med anledning av bland annat skäl som dessa ställs det alltså krav på partbindningsmedel som ur ett affärsmässigt perspektiv kan anses lämpliga med en sund riskfördelning med avseende på när en mellanman handlat i strid med huvudmannens instruktioner med en tredje man i god tro.

En av de praktiskt viktigaste formerna av fullmakt är ställningsfullmakten som regleras i 10 § 2 st. AvtL². Det är den fullmakt som uppstår som ett resultat av att en person intar en viss ställning på grund av avtal med huvudmannen, ofta nog arbetsgivaren men som vi kommer att se längre fram i uppsatsen är anställningsavtalet inte det enda avtal som kan ge upphov till en ställningsfullmakt. En av de mest typiska ställningsfullmakterna är den som möjliggör för ett butiksbiträde att försälja sin arbetsgivares egendom med giltig verkan. Fullmakten är för sin existens inte beroende av något explicit befullmäktigande utan kan uppstå som en följd av att en person anställs och placeras i exempelvis en butik. Eftersom fullmaktens gränser, som vi kommer att se i det följande, inte är beroende av interna instruktioner utan dess yttergränser slutligen avgörs av sedvänja, kan detta få oväntade följder för både huvudmannen som kan bli bunden av rättshandlingar utan egentlig uttryckt vilja och tredje man som kanske har rättshandlat med en ställningsfullmäktig som utger sig för att ha fullmakt, men som vid en bedömning av fullmaktens yttergränser enligt sedvänjan anses ha överskridit sin behörighet och huvudmannen har trots allt inte blivit bunden.

I 25 § AvtL uppställs ett ansvar för fullmäktigen för det fall han utgett sig för att ha fullmakt men något bindande avtal med huvudmannen inte kommit till stånd. Ansvaret brukar kallas ”falsus procurator”, och detta begrepp innefattar både handlande utan fullmakt över huvud taget och då fullmäktigen handlat utanför behörigheten. Som undantag från detta ansvar återfinns det fall då tredje man har insett eller bort inse att fullmakt inte fanns eller att en existerande fullmakt överskreds.

Ställningsfullmakten sägs vara en självständig fullmakt³ i den meningen att tredje man av den yttre ställningen får en uppfattning om fullmäktigens behörighet. En given fråga blir då i sammanhanget om ställningsfullmaktens karaktär av självständig fullmakt gör att detta för tredje man uppfattbara faktum ska medföra att han är i ond tro beträffande

¹ Jmf Almén och Eklund, *Lagen om avtal*, s. 40

² Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område

³ Adlercreutz, *Avtalsrätt I*, s. 183

fullmaktens omfattning. Ett sådant synsätt skulle medföra att en tredje mans möjligheter till ersättning från fullmäktigen för överskridandet av fullmakt utesluts. Denna fråga har, trots att ställningsfullmakt i allmänhet har blivit relativt utförligt behandlat i doktrin och praxis⁴, passerat förhållande vis orörd.

⁴ Det relativt sett stora antalet rättsfall på området, inte minst på senare tid, tyder på detta. Som jämförelse, redan på 50-talet synes frågan om ställningsfullmaktens omfattning ha varit i rättspraxis ofta förekommande. Se t.ex. Hult, Om fullmakt, s. 23. Se även angående senare tid, Herre, Svensk rättspraxis, SvJT 2005 s. 569.

2. Syfte och metod

Det huvudsakliga syftet med denna uppsats är att beskriva ställningsfullmakten så som den ser ut i svensk rätt och förhållandet till det som har ansetts vara⁵ ett garantiansvar för en fullmäktig, ansvaret i 25 § AvtL. Den stora frågan i sammanhanget är i vilka fall en tredje man kan anses vara i god tro, och därmed vid ett behörighetsöverskridande kunna göra mellanmannen ansvarig, angående ställningsfullmaktens yttergränser. Tyngdpunkten kommer, helt i linje med huvudsyftet, att ligga på ställningsfullmakten, men som introduktion kommer även att ges en översiktlig genomgång av allmän fullmaktslära eftersom det är nödvändigt för att presentera ämnet på ett förtjänstfullt sätt.

Det torde även vara förknippat med stora svårigheter och praktiskt olämpligt att i detta sammanhang inte säga några ord om tolerans- och kombinationsfullmakt eftersom dessa fullmaktstyper utvecklats ur och i nära anslutning till ställningsfullmakten enligt 10 § 2 st. AvtL. Ett särskilt avsnitt kommer därför att avsättas åt dessa.

För att nå detta syfte har jag använt mig av en traditionell juridisk metod vilket innebär att jag har studerat lagtext, förarbeten, doktrin och rättsfall på området. Som doktrin har jag förutom böcker och avhandlingar även i stor utsträckning använt artiklar i bland annat Juridisk Tidskrift och Svensk Juristtidning.

⁵ Samt kritiserats för att vara ett garantiresonemang. Idén om garantiresonemanget har sin grund i förarbetena till lagen. Prop. 1915:83 Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område ("Försl."), s. 108. Jmf även Karlgren, Civilrättsliga spørsmål, s. 22 ff.

3. Allmän fullmaktsrätt

3.1 Inledning

För att lättare förstå de särskilda rättsliga förutsättningarna och problem som gäller för ställningsfullmakten som sådan är det väsentligt att först ha de allmänna fullmaktsrättsliga premisserna i bagaget och belysa ett par av fullmaktsrättens mest centrala motiv och grundbegrepp. I det följande kommer dessa att närmare beskrivas. Den närmast följande framställningen avser inte på något vis i sig själv vara komplett utan bör närmast ses som en inledning eller ett stöd till och ses i ljuset av uppsatsens egentliga problemställning där dessa begrepp och teorier kommer att behandlas löpande. Det allmänna avsnittet inleds med en analys av fullmaktsbegreppet och något om dess motiv samt en redogörelse för de allmänna rekvisiten. Sedan följer en närmare beskrivning av begreppet självständiga fullmakter där jämförelse med uppdragsfullmakt presenteras. Karaktäriserande för diskussionen angående självständiga fullmakter och uppdragsfullmakter blir det särskilda synbarhetsmotiv som tillsammans med uttrycken behörighet och befogenhet, även om teorierna i viss mån är närbesläktade, principiellt sett kan sägas utgöra två viktiga indelningar i svensk fullmaktsrätt.

Det aktuella lagrummet för frågor om fullmakt är framförallt 2 kap AvtL som uttryckligen behandlar detta rättsliga institut.

Ett klagörande skall göras vad gäller de begrepp som kan användas för de olika parterna i sammanhanget. För fullmaktsgivaren brukar, förutom fullmaktsgivare förstås, användas huvudman, principal och i ställningsfullmaktsfallet även ofta arbetsgivaren eftersom det i fall av ställningsfullmakt ofta är just en arbetstagare som handlar åt huvudmannen och det fullmaktsgrundande avtalet är just ett anställningsavtal. För den som handlar å fullmaktsgivarens räkning används ofta fullmaktstagare, agent (oftast i samma sammanhang som principal), mellanman, fullmäktig och i ställningsfullmaktsfallet ibland anställd eller arbetstagare.

Den med vilken huvudmannen genom mellanmannen ingår avtal kallas ofta motpart eller, för att använda Avtalslagens terminologi, tredje man. Detta blir en smula motsägelsefullt då termen tredje man vanligen menas någon utanför avtalsförhållandet och lagen uttryckligen säger att det är fullmaktstagaren som under normala omständigheter står utanför avtalet. Det hela kan dock accepteras genom tanken att Avtalslagens 2 kap framförallt talar om huvudman och mellanman, varpå det blir naturligt att tredje man blir just en form av tredje man.

3.2 Vad är fullmakt?

Frågan låter sig inte besvaras på ett entydigt sätt eftersom själva termen ”fullmakt” såväl i lagen som i det allmänna och juridiska språkbruket används i ett flertal, i vissa fall olika, betydelser och sammanhang. Förtjänar att framhållas gör att i 10 § AvtL avses själva

rättsförhållandet mellan huvudman, fullmäktig och tredje man, i 25 § AvtL har det hävdats att själva befullmäktigandet, annorlunda uttryckt den åtgärd genom vilken fullmakt grundas, uttrycks med hjälp av begreppet fullmakt⁶. I 16 § samma lag, liksom vanligen enligt allmänt språkbruk, avses uppenbarligen själva det dokument som representerar rättsförhållandet, ofta nog en skriftlig handling. En fjärde betydelse av termen är beteckningen för det förevarande rättsinstitutet⁷.

Motiven till lagen definierar fullmakt som ”en till tredje man riktad viljeförklaring av huvudmannen, varigenom denne påtager sig följderna av den rättshandling ställföreträdaren å hans vägnar företager”⁸. Genom denna huvudmannens viljeförklaring skapas för fullmäktigen en möjlighet, en behörighet att handla å hans vägnar med bindande verkan för huvudmannen⁹. Som senare kommer att behandlas något utförligare har detta uttalande om huvudmannens vilja fått utstå en del kritik på grund av att det vid ett flertal former av fullmakt känns konstlat att tala om en vilja från huvudmannen.

Mer lämpligt, än att försöka sig på en bokstavstolkning av fullmaktsbegreppet för att förstå innebörden, är sannolikt att titta närmare på vilka rättsverkningar en rättshandling som är företagen av en mellanman får under förutsättning att giltig fullmakt är förhanden. 10 § 1 st. AvtL, som på många sätt är den fullmaktsrättsliga huvudbestämmelsen, föreskriver att den som ger fullmakt åt annan ”varder omedelbart berättigad och förpliktad i förhållande till tredje man genom rättshandling, som fullmäktigen inom fullmaktens gränser företager i fullmaktsgivarens namn”. Paragrafen ger inte bara uttryck för att huvudmannen liksom tredje man direkt blir bunden av rättshandlingen utan även, sedd i ljuset av 25 § samma lag, att fullmäktigen står utanför rättsförhållandet under normala omständigheter. Detta överensstämmer till synes väl med det citerade uttalandet från lagens motiv.

3.3 Synbarhetsprincipen, självständiga fullmakter och osjälvständiga fullmakter

Som senare mer tydligt kommer att märkas bygger den svenska fullmaktsrätten på att det görs en ”skarp skillnad mellan fullmaktens yttre sida och dess inre”¹⁰. Den inre sidan är det bakomliggande uppdraget från huvudmannen till mellanmannen och den yttre sidan är själva fullmakten. Dessa kan i svensk rätt skiljas åt i den meningen att, detta kommer jag att återkomma till senare, de kan existera oberoende av varandra. Denna separation av fullmaktsinstitutets delar medför att en princip om synbarhet blir grundläggande för att avväga de motstridiga intressena hos huvudmannen och medkontrahenten. Huvudmannen vill givetvis inte bli bunden av ett avtal vars omfattning går utöver vad han har givit mellanmannen i uppdrag att rättshandla om. Tredje man/män å sin sida har på samma sätt ett intresse att en rättshandling, som han anser ligga inom ramen för en fullmakt, leder till ett för huvudmannen bindande avtal. Tanken med synbarhetsprincipen är att en tredje

⁶ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 43 samt Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 22

⁷ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap s. 22

⁸ Försl s. 62

⁹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 154, Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt s. 52

¹⁰ Grönfors, Avtalslagen, s. 102

man i god tro ska kunna lita på de yttre, från huvudmannen härrörande synbara tecken på behörighet som han kan uppfatta. Ger dessa en rimlig bild av att en mellanmannens fullmakt att binda huvudmannen föreligger ska i princip huvudmannen också bli bunden vid rättshandlingen. Om det sedan skulle finnas några inskränkningar i denna behörighet som tredje man inte kan uppfatta ska dessa som regel inte få betydelse så länge han är i god tro. En reservation är här påkallad. Angående rekvisitet från huvudmannen härrörande finns inget god trosskydd¹¹. En ren förfalskning kan således inte åberopas. Däremot, vad gäller en sådan situation då fullmäktigen enbart meddelar tredje man att han har en fullmakt från sin huvudman avseende det ena och det andra utan att det för tredje man finns annat att hålla sig till än mellanmannens ord, finns inte samma skyddsvärde. Som kommer att behandlas senare kan av tredje man under vissa förutsättningar ett ersättningsansvar enligt 25 § göras gällande mot den mellanman som går utöver behörigheten så att inget bindande avtal mellan huvudmannen och tredje man uppkommer. I de fall tredje man finner mellanmannen vara en solid person tar han således inte någon stor risk i det fallet heller. Däremot anses det som tidigare nämnt inte rimligt att huvudmannen ska bära denna risk för mellanmannens behörighetsöverskridande.

En fullmakt som ”grundar sig allenast å fullmaktsgivarens meddelande till fullmäktigen”¹² brukar kallas uppdragsfullmakt¹³ eller på grund av det lagrum som reglerar dess konstituerande, en 18§-fullmakt och är en form av osjälvständig fullmakt¹⁴. Här har inte tredje man något annat än blott mellanmannens påstående om ett existerande uppdrag från huvudmannen att lita på¹⁵ och ”vill han lita på dessa, får han göra det på egen risk; visar det sig sedan, att de äro felaktiga och att fullmäktigen icke ägt företaga den ifrågavarande rättshandlingen, kan tredje man icke framställa något anspråk mot fullmaktsgivaren, ty han har inte någon omedelbart till honom riktad fullmaktsförklaring från denne att bygga sitt anspråk på”¹⁶. Viktigt att notera är att behörighet och befogenhet är lika stora när det gäller uppdragsfullmakt eftersom inskränkande instruktioner alltid tillmäts betydelse¹⁷ vilket gör att behörigheten minskas i motsvarande mån när befogenheten inskränks. Som motiven säger: ”en dylik fullmakt har icke erhållit en av fullmäktigens uppgifter oberoende tillvaro och kan därför inte förläna fullmäktigen behörighet i större utsträckning än han har befogenhet.”¹⁸

¹¹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162

¹² I 18 § AvtL som anger hur en sådan fullmakt återkallas regleras indirekt hur en sådan uppstår.

¹³ Ex Grönfors, Tiberg.

¹⁴ Fullmaktstypen kallas även ibland muntlig fullmakt, se t. ex Hult, Om fullmakt. Uttrycket är emellertid olyckligt då även en självständig fullmakt kan meddelas muntligt, då direkt till tredje man, se 14 § AvtL och en 18§-fullmakt kan baseras på ett skriftligt meddelande, exempelvis ett personligt brev som ej är avsett att visas upp för tredje man, från huvudmannen till mellanmannen. Ussings neutrala och informativa, om än lite tråkiga, benämning 18§-fullmakt är då mer passande, eller den redan i svensk rätt inarbetade termen uppdragsfullmakt. Uppdragsfullmakt påminner även läsaren på ett förträffligt sätt om att den grundar sig på ett uppdrag och detta alltid har betydelse för behörighetsgränsen för denna fullmaktstyp.

¹⁵ T.ex. Ramberg och Ramberg, Allmän avtalsrätt, s. 64

¹⁶ Försl, s. 77

¹⁷ Se 11 § 2 st. AvtL

¹⁸ Försl, s. 77

Kännetecknande för en självständig fullmakt är det motsatta. De olika formerna av sådan fullmakt har alla det gemensamt att det finns ett ”yttre, av fullmäktigens egna uppgifter oberoende och från huvudmannen härrörande faktum, varpå tredje man - motparten kan stödja sin rätt gentemot huvudmannen”¹⁹. Syftet med reglerna om självständiga fullmakter anses vila på uppfattningen att fullmäktigen ska kunna ingå för huvudmannen bindande utan att tredje man vid varje tillfälle ska behöva kontrollera mellanmannens behörighet genom att kontakta huvudmannen för besked²⁰. Det är således främst vid självständiga fullmakter synbarhetsprincipen gör sig gällande och något krav på synbarhet ställs inte upp avseende uppdragsfullmakter. Tilläggas bör emellertid att synbarhetsprincipen däremot inte tar sikte på begreppsparat behörighet och befogenhet även om de lätt går ihop med varandra²¹. Uppmärksamhet angående detta är därför påkallad.

3.4 Avtalslagens fullmaktsregler

3.4.1 Allmänt

Som jag tidigare har nämnt behandlas fullmakt i 2 kap AvtL som utskrivna heter ”Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område” och redan av rubriken förstår man vad det handlar om. Lagen är i första hand tillämplig på, och dess giltighetsområde begränsas av lagens omfattningsområde. Bestämmelserna om fullmakt är utarbetade med tanke endast på fullmakter som ska användas på förmögenhetsrättens område²². De ska således primärt ej användas på exempelvis offentlig rättens, familjerättens och processrättens område. Även om typfallen är lätta att nämna kan förmögenhetsrättens yttersidor ibland vara svåra att avgöra. Såväl Almén som Grönfors menar dock att AvtLs bestämmelser i viss mån kan tillämpas utanför sitt egentliga tillämpningsområde då dessa områden bär en stark förmögenhetsrättslig prägel²³.

Angående kapitlets uppbyggnad kan följande sägas. I 10 § 1 st. ger uttryck för normala fullmaktsverkningar och partbindningsmekaniken. Paragrafens andra stycke om hur ställningsfullmakt uppkommer kommer då in på ett lite överraskande sätt. 11 § behandlar verkningar av inskränkande föreskrifter. 12 § är som en portalparagraf för återkallelseregler som återfinns i 13-16 §§ och 18 §. Intressant i sammanhanget är att dessa regler om hur fullmakter av olika slag ska återkallas samtidigt på ett indirekt sätt anger hur de samma uppkommer. Märk väl i sammanhanget att den till synes slumpvis i

¹⁹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162

²⁰ Se t. ex. Ramberg och Ramberg, Allmän avtalsrätt, s. 65. För stöd i förarbeten kan nämnas vad som sägs om ställningsfullmakten och att dess behörighet inte grundas på interna instruktioner utan sedvana, ”gängse skick och bruk”: ”tredje man icke behöver efterforska, huruvida huvudmannen i det särskilda fallet inskränkt fullmäktigens befogenhet, utan allenast har att hålla sig till det *yttre* (min kursivering, jmf synbarhet) förhållandet, att denne intager en ställning, som enligt gängse uppfattning förlämnar makt att sluta avtal och företaga rättshandlingar av det slag varom fråga är.” Försl s. 73 f.

²¹ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 102.

²² Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 43

²³ Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 44 Grönfors, Avtalslagen, s. 42 angående familjerätten.

10 § 2 st. utplacerade regeln om ställningsfullmakt bryter detta mönster genom att positivt ange hur ställningsfullmakt uppstår. 17 och 19 §§ visar på ytterligare åtgärder att företa vid misstanke om att vanliga återkallelser antas vara otillräckliga. Trots att återkallelse inte skett i enlighet med de i tidigare paragrafer uppställda kraven kan en tredje man enligt 20 § inte göra gällande huvudmannens bundenhet vid ett avtal om han kände till eller bort känna till att huvudmannen, tillsagt fullmäktigen att inte göra bruk av fullmakten, och på något sätt gjort sin vilja känd att fullmakten ska upphöra. Regeln stämmer till stor del överens med 11 § samma lag och innebär att ett effektivt sätt för att få en fullmakt återkallad, åtminstone mot en särskild tredje man, är att försätta denne i ond tro. Detta ska göras genom ett tydligt uttalande, att endast samtalsvis yttra önskingar om att huvudmannen önskar att fullmakten överhuvudtaget inte funnits räcker sannolikt inte²⁴. Paragrafen tillför således egentligen inte något utöver 11 § utan är mer av ett förtydligande. Enligt 11 § verkar ju inskränkande instruktioner mot ondtröende tredje man. I sammanhanget kan nämnas att det ibland ifrågasätts huruvida en fullmakt med giltig verkan kan göras oåterkallelig eller inte. Argument som framförs mot detta är att fullmaktsgivande bygger på ett förtroende och då bör ett bemyndigande även kunna återkallas när helst huvudmannen så känner. Det är även givet att om ett en fullmakt görs helt generell och exklusiv sätter sig huvudmannen på ett sätt under förvaltare och det skulle då fordra iakttagande av förmyndarregler och anlåtande av offentliga myndigheter²⁵. Lagen innehåller inga regler om oåterkalleliga fullmakter men problemet uppmärksammades i förarbetena²⁶ och det påpekades att återkallelsereglerna då skulle bli utan funktion. Det förekommer även att banker av säkerhetsskäl utses till fullmäktig för att kunna sköta gäldenärens (som i det fallet är fullmaktsgivaren) rörelse i administration som alternativ till konkurs. De kan då kräva att fullmakten görs generell, exklusiv och oåterkallelig, detta för att behålla fullständig kontroll²⁷. Av ovan nämnda skäl kan sannolikt fastslås att en fullmakt som är generell inte kan vara både exklusiv och oåterkallelig. Avser den dock bara en avskild del av en huvudmannens egendom, exempelvis bara en viss fastighet, skulle en fullmakt förmodligen accepteras trots både exklusivitet och oåterkallelighet.

De närmast följande paragraferna, 21-24 §§, upptar rättsföljder av att fullmaktsgivaren dör. Respektive går i konkurs eller får förvaltare. Eftersom dessa lagrum ej i det följande kommer att ges något särskilt utrymme kan kort sägas att en fullmakt i princip är gällande även efter fullmaktsgivarens död. Detta är ett av, för dödsboet och efterlevande, praktiska skäl viktigt ställningstagande av lagstiftaren²⁸. Vad däremot gäller en situation då en fullmaktsgivare får förvaltare eller försätts i konkurs stadgas att fullmakten i princip upphör omedelbart. Detta uttrycks genom att en av fullmaktstagaren företagen rättshandling inte får större verkan än den skulle ha haft om fullmaktsgivaren själv företagit den.

²⁴ Grönfors, Avtalslagen, s. 150 Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 76

²⁵ Grönfors, Avtalslagen, s. 134 f

²⁶ Försl, s. 82

²⁷ Att det då närmast kan ses som en överlåtelse och även bör behandlas som en sådan framförs av Grönfors, Avtalslagen, s. 134

²⁸ Som undantag från denna princip kan nämnas fullmakt avseende köp av kostym (Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 69) eller bostadsfastighet (Grönfors, Avtalslagen s. 151) åt den avlidne.

25 § uppstår sedan ett ansvar för fullmäktig för handlande utan eller utanför fullmakten (behörighetsöverskridanden) då bindande avtal med huvudmannen inte uppnås. Denna bestämmelse ska presenteras mer utförligt i det senare varför den lämnas åt sidan för tillfället. I 26 § betonas det, som en påminnelse eftersom redan ordet rättshandling i 10 § 1 st. som sådant även torde omfatta handlingar som företages gentemot någon, att fullmaktens regler gäller även för rättshandlingar som kan företagas gentemot fullmaktsgivaren, dvs. mottagande- och förfogandehandlingar. I kapitlet sista paragraf, den 27: e, framhålls fullmaktens regleras förhållande till vissa specialbestämmelser. Här framhålls kravet på skriftlig fullmakt vid köp, byte eller gåva av fast egendom. Det bör framhållas att några andra formkrav inte ställs på fullmakt i svensk rätt. I praktiken får därför valet av form för fullmaktens meddelande sin huvudsakliga betydelse för det sätt på vilket fullmakten enligt lag ska återkallas.

I anslutning till den allmänna översikten bör några ord sägas om dessa reglers rättsliga natur. Är de dispositiva eller är de tvingande? Här måste man beakta olika intressen. Det tycks vara odiskutabelt att om en fullmaktsgivare uttrycker sig klart och tydligt, han i linje avtalsfriheten, vars princip genomsyrar även fullmaktsinstitutet, kan utforma fullmakten på det sätt han önskar. Det man måste hålla i minnet är dock att fullmaktsgivaren och fullmäktigen inte är ensamma utan som en livets regel finns i dessa sammanhang alltid ytterligare en person med i bilden, tredje man. Och en tredje man i god tro bör ges ett gott skydd och avtalsfriheten bör begränsas med avseende på hur stora fullmaktens rättsverkningar blir enligt lagen. Som tidigare har nämnts kan behörighet föreligga utan att vara täckt av den inre befogenheten. Det menas därför att de regler som syftar till att skydda tredje man inte kan ändras i förhållandet fullmaktsgivare - fullmäktig med verkan mot god troende tredje man²⁹.

Jag övergår nu till att mer utförligt beskriva några av de mer centrala lagrummen i kapitlet. De paragrafer som behandlar ställningsfullmakten kommer att mer ingående redogöras för i det särskilda avsnittet om ställningsfullmakt varför de lämnas åt sidan till dess.

3.4.2 AvtL 10 § 1 st.

Den mest centrala bestämmelsen i fullmaktskapitlet och de grundläggande för alla fullmakter är den i 10 § 1 st. Den lyder som följer:

”Den, som åt annan givit fullmakt att sluta avtal eller eljest företaga rättshandlingar, varder omedelbart berättigad och förpliktad i förhållande till tredje man genom rättshandling, som fullmäktigen inom fullmaktens gränser företager i fullmaktsgivarens namn.”

Det anförda citatet från lagtexten uppställer två allmänna rekvisit för fullmaktens existens. För det första anges ett krav på att den företagna rättshandlingen ligger *inom fullmaktens gränser*. För det andra krävs att rättshandlingen företas *i fullmaktsgivarens*

²⁹ Grönfors, Avtalslagen, s. 105

namn. Båda rekvisit synes vid en första anblick lätt applicerbara på en företagen rättshandling. Det har dock visat sig inte vara fallet. Framförallt har svårigheten att avgöra fullmaktens gränser visat sig vara stor.

3.4.2.1 I fullmaktsgivarens namn

Vid en första anblick på rekvisitet får man närmast uppfattningen att fullmaktsgivaren när han rättshandlar med tredje man måste uppge namnet på den han företräder. Är det då så detta rekvisit ska tolkas? Eller ska det räcka att det framgår att handlandet sker i annans namn, dvs. att det framgår handlandet inte sker i eget namn. Går man tillbaka till förarbetena till AvtL finns ett intressant uttalande. Det sägs angående rättshandlande i annans namn att en person handlar i annans namn ”när han uppträder på sådant sätt, att den, gent emot vilken rättshandlingen företages, får klart för sig, att rättshandlingen skall grunda ett rättsförhållande mellan honom och den person, för vars räkning den handlande är verksam, så att det är till denne han har att hålla sig om han vill göra gällande sina rättigheter på grund av rättshandlingen”³⁰. Ibland kan det dock vara så att fullmäktigen inte gjort tredje man uppmärksam på detta. För det fall att det råder osäkerhet är presumtionen att han har handlat i eget namn.³¹ Då det är osäkert huruvida mellanmannen handlat i annans namn eller inte godtas med säkerhet inte en förklaring som går ut på att han inte *avsett* att binda sig själv utan sin huvudman.³² Han anses då inte klargjort handlande i annans namn. Presumtionen om egenhandlande in dubio har motiverats av att egenhandlande har ansetts vara den vanligaste situationen.³³ Detta kan man dock ställa sig tveksam till eftersom i ett modernt samhälle med ett utvecklat affärsliv torde handlande genom någon form av representation vara normen. Å andra sidan bör hänsyn tas till olika former av fullmakt. För att ett påstående om handlande i annans namn ska vinna gehör krävs att fullmäktigen kan visa att han handlat i annans namn samt att detta har kommunicerats till tredje man. Alternativt, om detta inte kan styrkas, behöver han visa att tredje man varit i ond tro angående det verkliga förhållandet eller han kan visa att det mellan parterna var underförstått att krav skulle göras gällande mot viss person³⁴. En annan relevant fråga är vid vilken tidpunkt detta klargörande måste ske. En rimlig tanke är att för att någon bundenhet ska inträda för den påstådde huvudmannen, detta förhållande måste klargöras innan avtalet sluts. Att efter att ett ingånget avtal har slutits ändra parterna i detta genom att omdirigera mellanmannens bundenhet till huvudmannen kan låta främmande. Det har dock hävdats, med visst stöd av ett tidigt rättsfall³⁵, att det rätta förhållandet senast i omedelbart samband med avtalsslutet måste klarläggas³⁶. En annan sak är att det ofta är svårt att avgöra exakt vid vilken tidpunkt avtalet anses ingånget vilket givetvis inte gör problemet lättare. Sannolikt är det som så att en omdirigering till den påstådde huvudmannen inte bör accepteras om tredje man därigenom skulle komma att hamna i en sämre situation eller omdirigeringen är ett försök

³⁰ Försl, s. 70

³¹ Försl, s. 70

³² Om fullmakt, Hult, s. 15 med hänvisning till NJA 1936 s. 586

³³ Avtalslagen, Grönfors, s. 111

³⁴ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 169 f

³⁵ NJA 1923 s. 109

³⁶ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 175

för mellanmannen att slingra sig ur avtalet. Är det däremot så att alternativen ur tredje mans synvinkel kan anses vara likvärdiga och omdirigeringen inte av sakliga skäl anses olämplig bör däremot tredje man få godta att den påstådde huvudmannen blir hans motpart.³⁷ Det är givetvis av stor vikt för tredje man att den ”nya” avtalsparten inte ur ett ekonomiskt perspektiv är mindre solid eller hans leveranskapacitet är sämre. Även sådant som konkurrenshänsyn eller tredje mans motvilja mot just en speciell avtalspart bör i vissa fall respekteras. Det blir i så fall, vad gäller tredje mans motiverade eller omotiverad motvilja mot huvudmannens person, fråga om en delikat bedömning från fall till fall där man får ta hänsyn till huvudmannens och mellanmannens uppträdande och motiv³⁸.

Det förtjänar att framhållas det fall då det för tredje man är oviktigt med vem han rättshandlar med men har tänkt sig att komma i rättsligt förhållande med den för vars räkning avtalet ingås. En fullmäktig som då ingår avtal i enlighet med sin fullmakt anses då ha handlat i fullmaktsgivarens namn³⁹. Denna situation uppmärksammades redan i förarbetena till lagen. Detta är även det vanliga för ställningsfullmakten då det i de flesta fall inte råder någon osäkerhet vem som är huvudmannen. Ställningsfullmakten konstitueras dessutom just på det förhållandet. Ofta, exempelvis vid köp i butik, är det för tredje man fullständigt likgiltigt vem han rättshandlar med, huvudmannen eller någon dennes företrädare.

Sammanfattningsvis gäller således för rekviritet ”i fullmaktsgivarens namn” att dennes identitet in casu kan vara okänd för tredje man⁴⁰ men däremot inte hans existens. Som yttre gräns för hur långt huvudmannens anonymitet kan dras är att huvudmannens identitet inte får vara okänd för mellanmannen vid avtalsögonblicket.⁴¹ Det torde även vara så, som tidigare har antytts om butiksköp respektive huvudmannens eventuellt sämre solvens, att kraven på uttryckligt klagörande varierar beroende på vad situationen kräver, främst vad gäller rättshandlingens art och betydelse⁴². En mer rutinmässig rättshandling såsom kontanta köp torde åsättas ett lägre klagörandekrav än ett större kreditköp då en avtalsparts solvens har en avgörande betydelse eller ett långvarigt leveransavtal där givetvis leveranskapacitet och soliditet i övrigt tillmäts stor betydelse.

Själva begreppet ”i huvudmannens namn” torde även syfta till att i enlighet med motiven hålla fall av organhandlande utanför fullmaktsområdet⁴³. Det sagda innebär emellertid inte att fullmaktreglerna i allmänhet och ställningsfullmakt i synnerhet inte skulle gå att tillämpa vid sidan om, och på så vis komplettera, regler om organställning⁴⁴.

³⁷ Avtalslagen, s. 112

³⁸ Ibid., s. 180

³⁹ Hult. Om fullmakt s. 16, Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 47 f

⁴⁰ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 44

⁴¹ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 187

⁴² Adlercreutz, Avtalsrätt I, s 212

⁴³ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 187

⁴⁴ Ibid, s. 117

3.4.2.2 Inom fullmaktens gränser

Som ett andra grundläggande rekvisit för att mellanmannens handlande ska ge de för fullmaktshandlande typiska rättsföljderna, att huvudmannen omedelbart blir berättigad och förpliktad i enlighet med avtalet, gäller att mellanmannens handlande måste hålla sig inom fullmaktens gränser. Hela uppsatsen rör sig i detta område. Detta särskilda avsnitt får därför tolkas snarast som en grund för den senare diskussionen där allmänna hållpunkter för rekvisitet presenteras. Värt att notera är att en fullmakt enligt avtalslagen (vars regler primärt enbart ska tillämpas på förmögenhetsrättens område) kan gälla helt utan behörighetsinskränkningar på detta område⁴⁵. Denna valfrihet i fullmaktens omfattning blir lätt förstäligen med tanke på att en fullmakt i allt väsentligt kan konstitueras utan vidare formaliakrav⁴⁶. Vanligtvis begränsas fullmakten emellertid till att ge fullmäktigen en viss behörighet. Fullmaktens gränser motsvaras i allt väsentligt just behörighetens omfång⁴⁷. Detta stöds även av ett flertal motivuttalanden.⁴⁸ Motsatsvis gäller således att det som fullmäktigen avtalar om utanför behörigheten är inte bindande för huvudmannen.

En intressant fråga i sammanhanget är om vid behörighetsöverskridande, avtalet i sin helhet förblir obindande för huvudmannen eller bara till den del det överskrider behörigheten. Behörigheten kanske bara har överskridits på någon punkt. Med andra ord blir frågan om en tredje man kan, då mellanmannen överskridit sin behörighet, gent emot huvudmannen göra avtalet gällande upp till behörighetsgränsen⁴⁹. Ett gammalt rättsfall⁵⁰ ger för handen att, under vissa förhållanden, kan tredje man sannolikt göra rättshandlingen gällande till den del den faller inom behörighetsgränsen⁵¹. I normala fall torde dock ett avtal där mellanmannen överskridit sin behörighet, vara ogiltigt i sin helhet⁵² och endast kunna läkas genom att huvudmannen i efterhand godkänner, ratifierar, avtalet. Grönfors tillägger till diskussionen att utslaget i det anförda rättsfallet inte är fullständigt övertygande⁵³ vad gäller den aktuella frågan. Till detta kommer att rättsfallen avseende just den frågan är mycket få. Dessutom gör den allmänna uppfattningen att huvudmannens bundenhet inte i något fall kan sträckas längre än behörighetsgränsen att situationen får anses mycket ovanlig. Grönfors egen uppfattning blir således att ”huvudmannen under särskilda förutsättningar kan tänkas bli bunden intill behörighetsgränsen, även om mellanmannen i *något föga betydelsefullt* (min kursivering) avseende överskridit densamma”⁵⁴. En slutsats att dra av det anförda är att det sannolikt i de allra flesta fall är ogiltighet avseende avtalet som helhet som blir resultatet av ett behörighetsöverskridande men att i väldigt speciella fall, där behörighetsgränsen endast i

⁴⁵ En absolut gräns blir dock fullmaktsgivarens egen rättshandlingsförmåga

⁴⁶ Se bland annat Hult, Om fullmakt, s. 12

⁴⁷ Se t.ex. Avtalslagen s. 109

⁴⁸ Försl., s. 69,74, 77

⁴⁹ Frågan får främst sin aktualitet i de fall ett eventuellt på 25 § AvtL grundat ersättningsanspråk mot mellanmannen inte förväntas ge någon utdelning.

⁵⁰ NJA 1930 s. 403

⁵¹ Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 46

⁵² Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 55

⁵³ Trots att detta är vad Almén synes mena. Se not 51 ovan

⁵⁴ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 91-92

obetydlig mån har överskridits och särskilda skäl påkallar det, huvudmannen blir bunden intill behörighetsgränsen.

Trots att just frågan om huruvida en fullmäktig har överskridit sin behörighet eller inte och alltså bestämmandet av fullmaktens omfattning torde vara det vanligaste problemet som uppenbaras i fullmaktssammanhang innehåller kapitlet inga regler för hur denna ska bestämmas. Ett undantag är dock att vad gäller ställningsfullmakten bestäms denna behörighet av sedvänja eller lag. Men att annars i förhand uppställa kriterier för hur behörighetens gränser ska bestämmas torde vara en omöjlighet eftersom de olika situationer som kan tänkas uppkomma är av alltför varierande beskaffenhet.⁵⁵ I stället får man för denna tolkning använda sedvanliga metoder för att tolka behörighetens omfattning. I de fall man kan tala om en reell fullmaktsförklaring får denna tolkas på samma vis som andra viljeförklaringar på avtalsrättens område⁵⁶. Beträffande tolkningen av en fullmakt som i sig själv inte ger tillräcklig ledning får vilken typ av rättsförhållande mellan huvudmannen och mellanmannen som ligger bakom fullmakten⁵⁷ tas med i beaktande liksom av vilket slag rättshandlingen är som enligt fullmakten ska företagas. Vid uppdragsfullmakter är det självklart naturligt att för tolkningen gå tillbaka till det bakomliggande uppdraget men vid självständiga fullmakter känns det, trots motivuttalandet, i ljuset av synbarhetsprincipen inte lika självklart. Hult skriver angående detta: ”Nödvändigt är emellertid härvid att aldrig släppa ur sikte, att det avgörande till sist dock alltid måste vara, hur förhållandet ter sig från tredje mans synpunkt, dvs. när det betraktas helt objektivt.”⁵⁸ Grönfors synes tillmäta uttalandet om att till hjälp för tolkningen av fullmaktens gränser hänsyn ska tas till förhållandet mellan huvudman och mellanman större vikt. Detta har kritiserats och en rimlig tolkning är att detta förhållande tillmäts vikt då det är skönjbart för tredje man, detta skulle i motivuttalandet vara underförstått vad avser självständiga fullmakter och något annat ger egentligen inte uttalandet uttryck för⁵⁹.

Gällande denna tolkning kan även sägas att ändamålsskäl kan användas för att bestämma behörighetens omfattning. Grönfors menar att en fullmaktsförklaring kan tolkas så att den anses ”innefattar allt som erfordras för att tillgodose ändamålet med dess meddelande”⁶⁰ och att den då omfattar det som krävs för att det avsedda resultatet ska uppnås. Som exempel i praxis, där ändamålsskäl har vägts in, kan nämnas NJA 1977 s. 160. Här fastslog HD att en fullmakt om att träffa avtal om försäljning av fastighet även medförde behörighet att även uppbära handpenning. Detta är en rimlig lösning eftersom slutande av avtal om försäljning av fastighet i regel är så nära förknippat med handpenningens erläggande att det är ändamålsenligt att den som har behörighet att ingå avtalet för annans räkning även har behörighet att uppbära handpenning. Det medför även en sund fördelning av försämringsrisken att tredje man kan med giltig verkan erlagga handpenningen till mellanmannen. Det blir då huvudmannen som får stå risken för att

⁵⁵ Lagen om avtal, Almén Eklund, s. 47

⁵⁶ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 92 ff.

⁵⁷ Försl., s. 69

⁵⁸ Hult, Om fullmakt, s. 22

⁵⁹ Karlgren, SvJT 1962 s. 260

⁶⁰ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 95

hans ombud förskingrar pengarna och inte tredje man. Vi ser här att ändamålstolkningen, i något fall, kan ses som uppställd i tredje mans intresse. Detta, att väga in sådant som i viss mån rör det inre förhållandet, är ju annars på sätt och vis att gå emot synbarhetsprincipen som jag tidigare redogjort för.

Det hävdas ibland att fullmakter ska tolkas restriktivt⁶¹. Som stöd för detta har bland annat ett hovrättsfall⁶² framhållits. Där fastslog Hovrätten att en fullmakt lämnad av en fastighetsägare om att i ägarens ställe å fastigheten företaga de skogsarbeten fullmäktigen finner lämpliga, för fastighetsägarens räkning uppbära arrenden och likvider, verkställa utbetalningar samt utöva rösträtt för fastigheten och i övrigt representera fastighetsägaren, inte skulle anses innefatta en rätt att upplåta arrende. Detta eftersom ”den av Torsten F den 25 maj 1963 utfärdade fullmakten *enligt sin ordalydelse* (min kursivering) ej innefattat rätt för Bertil F att upplåta arrende”⁶³ och att det heller inte förelegat någon ställningsfullmakt eller behörighet av annan anledning. En rimlig slutsats av en sådan ordning, som alltså ger föga utrymme för en ändamålstolkning eller praktisk tolkning är att fullmaktsgivaren måste författa fullmakten väldigt tydligt för att den ska få de avsedda effekterna. Det tillfredställer emellertid huvudmannens intresse såtillvida att han inte binds längre än hans i fullmakten uttryckta vilja. Dessa två tolkningsinriktningar ger även uttryck för den stora problematiken inom fullmaktsrätten angående vems intresse som ska åtnjuta bäst skydd. Å ena sidan finns huvudmannen som givetvis har ett intresse av att inte bli bunden längre än vad han avsett. Å andra sidan har vi tredje man som vill kunna vara säker på att huvudmannen blir bunden i enlighet med det avtal som mellanmannen sluter för hans räkning. Angående det senare intresset får man även räkna in den osäkerhet det skulle medföra, och troligen en rädsla för att rättshandla med mellanmän som uppstår om huvudmannen ges allt för stort skydd. Det kan i det fallet vara lämpligt att även väga in omsättningens intresse av goda rättsliga förutsättningar för avtals ingående genom representation. Jag anser att man får väga in det faktum att huvudmannen i de allra flesta fall själv väljer vem som ska företräda honom vilket torde innebära att en tolkning i större utsträckning till förmån för tredje man.

Slutligen ska nämnas kort att även om en rättshandling i sig befinns falla utanför fullmaktens gränser kan den i alla fall leda till ett för båda parter bindande avtal. Inledningsvis kan nämnas ratihabition, ett godkännande från huvudmannen i efterhand, som jag redan vid något tillfälle har varit inne på. Först genom ratihabition blir avtalet bindande för huvudmannen såsom om fullmäktigen vid avtalsslutet handlat inom sin behörighet. Det får främst betydelsen att om fullmaktsgivaren själv har sålt en vara innan ratihabitionen men efter fullmäktigens försäljning av samma vara anses den senare försäljningen i princip ha bättre rätt.⁶⁴ Tredje man, som var i god tro angående behörighetsöverskridandet, anses normalt sett fritt kunna göra ogiltigheten i ett avtal som faller utanför behörigheten gällande fram tills dess att avtalet blivit av huvudmannen ratihaberat och därmed bindande för båda parter. Om tredje man emellertid var i ond tro angående behörighetsöverskridandet, anses att han måste ge huvudmannen skälig tid för

⁶¹ Avtalslagen, Grönfors, s. 107

⁶² RH 1981:187

⁶³ RH 1981:187 s. 346

⁶⁴ Hult, Om fullmakt, s. 20

ratihabering⁶⁵. Ett stöd i lagen för detta ställningstagande är att samma sak gäller då en omyndig ingått ett avtal och hans motpart känt till detta⁶⁶. Motparten anses då inte kunna frånträda avtalet innan förmyndarna fått skäligen till att godkänna det samma. Omvänt gäller att huvudmannen kan, ända till dess att tredje man gjort ogiltigheten gällande, läka denna genom att ratihabera avtalet. Viktigt eftersom mellanmannen kan ha ingått ett för huvudmannen fördelaktigt, men utanför behörighetsgränsen varande, avtal med huvudmannens intresse som främsta motiv och räknande med att huvudmannen ska godkänna avtalet. Dvs. alla behörighetsöverskridanden är inte per definition till huvudmannens nackdel. Det skall även tilläggas att ratihabition sannolikt kan ske genom konkludent handlande då han tillgodogjort sig prestationen medveten om behörighetsöverskridandet⁶⁷. Ett annat sätt att se på saken är att tredje mans accept är att anse som ett anbud, som i likhet med 9 § AvtL, under vissa omständigheter, kan anses ha framkallats av huvudmannen. Bundenhet kan då uppstå genom passivitet om huvudmannen inte meddelar tredje man inom skäligen tid att han inte avser acceptera anbudet⁶⁸. En inkonsekvens med att se tredje mans accept vid ett behörighetsöverskridande som ett anbud framkallat av huvudmannen är att ett anbud efter att det nått fram till mottagaren i princip inte kan återkallas. Som Tiberg, i likhet med Almén, Hult och Ussing, dock skriver kan tredje man som är i god tro angående behörighetsöverskridandet i regel göra avtalets ogiltighet gällande till dess att huvudmannen har ratihaberat detsamma⁶⁹. Det hela kunde då, enligt min mening, leda till en orimlig fördel för tredje man om han kunde se sin accept som ett anbud, med en reklamationskyldighet för huvudmannen, när affären är gynnsam för honom och om det senare visar sig, exempelvis beroende på prisfluktuationer, att anbudet kunde leda till en ogynnsam affär, dra tillbaka detta genom att göra ogiltigheten gällande. Man kan givetvis även ställa sig tveksam till att en huvudman, som skulle ha accepterat en prissättning inom fullmaktens gränser, skulle få en oväntad fördel om fullmäktigen gått utöver sin behörighet i prisfrågan och prisfluktuationer sedan gjort att även en prissättning inom fullmaktens gränser gjort transaktionen olönsam. Intresseavvägning blir således påkallad.

Uppmärksammas i detta sammanhang bör också specialregeln i 27 § 3 st. AvtL. Den anger att HB 18:3 fortfarande gäller vad gäller del av rättshandling som varit huvudmannen varit till nytta. HB 18:3 stadgar att en fullmaktsgivare vare saklös i allt vad en ett ombud rättshandlar om utan hans vilja, förutom vad som kan visas ha varit honom till nytta. Detta skall alltså fortfarande gälla och en rättshandling kan alltså göras gällande

⁶⁵ Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 85 f. Stöd för denna ståndpunkt står, på sätt och vis, även att finna i motiven till lagen (Försl, s. 106): ”Insåg han, att erforderlig fullmakt ej förefanns, måste ett avtal mellan honom och fullmäktigen anses vara ingånget under förutsättning, att åt den uppgivne huvudmannen skall lämnas tillfälle att godkänna det samma, och tredje man bör därför vara pliktig att stå fast vid avtalet så lång tid, som kan beräknas åtgå för att erhålla ett dylikt godkännande. Om däremot tredje man antog, att den uppgivne fullmäktigen handlade på grund av behörig fullmakt, läser han vara berättigad att draga sig ifrån avtalet, så snart han får kännedom därom att den, i vars namn fullmäktigen uppträdde, icke är bunden av avtalet; om dennes godkännande kommer, innan tredje man hunnit draga sig tillbaka, torde emellertid avtalet därigenom bliva bindande för tredje man.”

⁶⁶ FB 9:6

⁶⁷ Se Johnny Herre, kommentar till HB 18:3 i Karnov not 29. Så även Grönfors, Avtalslagen, s. 159

⁶⁸ Se t. ex. NJA 1962 s. 276 som torde ge uttryck för detta.

⁶⁹ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 71

mot en huvudman i den mån den har varit till nytta för honom⁷⁰. Nivån på ersättningen som huvudmannen ska utge bör motsvara den obehöriga vinst han annars skulle göra⁷¹. Här måste göras en reservation om vad gäller tredje mans kännedom om behörighetsöverskridandet. Grönfors menar att om bestämmelsen gäller även då tredje man kände till behörighetsöverskridandet, det skulle sätta en rad av fullmaksreglerna ur spel⁷². Exakt hur det förhåller sig är oklart, men om en tredje man i stället för att behöva göra sig en uppfattning om fullmaktens gränser på de synbara fakta, vid självständiga fullmakter, eller fullmäktigens ord, vid uppdragsfullmakter, enbart behöver förvissa sig om att prestationen kommer att användas till huvudmannens nytta, även om han ser att det rör sig om ett behörighetsöverskridande, blir orimligheten uppenbar. Dessa regler motiveras emellertid ofta med att huvudmannen annars skulle göra en obehörig vinst.

3.4.3 11 § AvtL

“Har fullmäktigen vid företagande av rättshandlingen handlat i strid mot särskilda inskränkande föreskrifter av fullmaktsgivaren, vare rättshandlingen ej gällande mot dens, såframt tredje man insåg eller bort inse, att fullmäktigen sålunda överskred sin befogenhet.

Är fullmakten av sådan beskaffenhet, som i 18 § avses, vare rättshandling, som fullmäktigen med överskridande av sin befogenhet företagit, icke gällande mot fullmaktsgivaren, ändå att tredje man var i god tro.”

Som en tredje allmän förutsättning för huvudmannens bundenhet och samtidigt en behörighetsgräns för alla fullmaktstyper⁷³ är vad som stadgas i 11 § om ett ond trosrequisit angående fullmaktsgivarens till fullmäktigen inskränkande instruktioner. Det stadgas att en rättshandling inte är gällande mot en huvudman då en fullmäktig gått utanför sin befogenhet och tredje man insett eller bort inse detta. Det hela är mycket rimligt, och i ljuset av diskussionen i föregående avsnitt framstår givetvis inte en ondtroende tredje man som lika skyddsvärd som en i god tro. Vad gäller den tidpunkt som är relevant vid bedömningen huruvida tredje man ska anses ha varit i ond tro eller inte gäller vad som sägs i 39 § AvtL. Här anges att normalt ska hans goda eller onda tro få relevans när rättshandlingen blev honom kunnig. Som en andra tidpunkt som kan bli relevant, om särskilda omständigheter föreligger, är om han vunnit kännedom efter denna tidpunkt men innan ”rättshandlingen verkat bestämmande på hans handlingssätt. Med ett latinskt uttryck, som brukar få beteckna situationen, ”re integra”, ”medan saken är orörd”.

För att åskådliggöra detta förhållande kan tas som exempel det fall då en huvudman ger i uppdrag till en fullmäktig att för hans räkning inköpa någonting. Han kan då utfärda en skriftlig fullmakt som är avsedd för att visas upp för tredje man och som anger att fullmäktigen får köpa en viss sak. En viktig detalj är emellertid en övre gräns för hur mycket fullmäktigen får köpa varan för. I syfte att inte försämra

⁷⁰ Se t.ex. Hult, Om fullmakt, s. 21, Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 96

⁷¹ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 73

⁷² Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 115

⁷³ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 56

förhandlingsmöjligheterna utsätts detta pris inte i själva fullmakten utan ges som en särskild intern, instruktion enbart till fullmäktigen. Om fullmäktigen går utöver detta pris och tredje man kände till eller borde ha känt till (priset var kanske extremt högt) blir rättshandlingen inte gällande mot huvudmannen. Var han däremot i god tro skyddas han eftersom han hans uppfattning om fullmäktigens rätt att ingå avtal för huvudmannens räkning har grundats på de yttre, synbara faktum som ger fullmäktigen behörighet och varit omedveten om de särskilda befogenhetsinskränkningarna. I linje med synbarhetsprincipen skyddas han alltså.

Paragrafens andra stycke berör uppdragsfullmakten, som grundar sig enbart på ett meddelande från fullmaktsgivaren till fullmaktstagaren. För en sådan fullmakt gäller att inskränkande instruktioner från huvudmannen alltid har verkan, även mot en godtroende tredje man. Behörigheten gällande sådan fullmakt går således aldrig längre än befogenheten. Om fullmakten i exemplet ovan enbart hade meddelats till fullmäktigen hade således avtalet inte varit gällande även om tredje man inte var eller borde ha varit i ond tro. Som tidigare har anförts har ju tredje man då bara fullmäktigens egna ord att lita på, inget synbart, yttre faktum att fästa sin tillit till. Samma princip som i föregående stycke skyddade tredje man i god tro, medför att avtalet inte blir bindande för huvudmannen gällande trots tredje mans okunskap om befogenhetsgränsen. I linje med synbarhetsprincipen skyddas han då inte ens om han varit i god tro.

3.4.4 Kapitelvis sammanfattning

Vi ser alltså att det finns två centrala begrepp inom fullmaktsrätten. Dels befogenheten som kommer till uttryck i 11 § AvtL samt behörigheten som framgår av 10 § samma lag. Behörigheten framgår inte uttryckligen i 10 § 1 st. men uttrycket ”inom fullmaktens gränser” anses ge uttryck för detta. Behörigheten som uttryck stöter man på i 10 § 2 st. och av sammanhanget förstås det innebära ett yttre, för tredje man uppfattbart förhållande⁷⁴.

Dessa tre allmänna rekvisit gäller även för ställningsfullmakten och de kommer att särskilt behandlas i det avsnittet. För att enklare förstå den ingående diskussion gällande de för ställningsfullmakten specifika kraven som i det avsnittet kommer att föras var det lämpligt att först redogöra för de allmänna grunderna för dessa rekvisit. Ett särskilt avsnitt för detta avsattes därför redan nu i inledningen.

3.5 De rättsliga relationerna

För att få en introduktion till den praktiska tillämpningen av begreppen behörighet och befogenhet som kommer att utvecklas löpande genom hela uppsatsen, är det intressant hur dessa begrepp förhåller sig till de rättsliga relationerna vid fullmaktshandlande. Först kan nämnas a) relationen mellan *huvudmannen och tredje man* (fullmaktens yttre förhållande) som är den i avtalsmässig mening mest intressanta eftersom det är mellan

⁷⁴ Grönfors, Avtalslagen, s. 117 f

dessa avtalet ingås och avtalsbindningen på många sätt skiljer sig från den sedvanliga. Relationen b) mellan *huvudmannen och mellanmannen* (fullmaktens inre förhållande) är givetvis också intressant men på ett annat sätt. Relationen dem emellan beskrivs oftast som ett uppdragsavtal och förstås i fallet med ställningsfullmakt även som ett anställningsförhållande. Den tredje relationen, c) är den mellan *fullmaktstagaren och tredje man*. Här ställer lagen som grundregel upp att de inte har någon egentlig relation. Som tidigare har nämnts är den fullmaktsrättsliga principen att avtalet ingås med direkta verkningar för huvudman och tredje man, mellanmannen ställs i normala fall utanför detta förhållande. Förhållandet dem emellan aktualiseras främst då fullmäktigen har handlat utan tillräcklig fullmakt. Detta förhållande är därför givetvis av stort intresse för denna uppsats och kommer löpande att få ett större utrymme vad området torde få i vanliga uppsatser om fullmakt.

3.5.1 A) Förhållandet mellan huvudman och tredje man.

När en mellanman rättshandlar för sin huvudmans räkning med tredje man kan detta innebära att ett avtal ingås med omedelbara ömsesidiga förpliktelser och rättigheter mellan huvudmannen och tredje man. Detta ligger helt i linje med förarbetenas till lagen uttalanden om att ”rättshandlingen medför samma rättsverkningar som om huvudmannen själv företagit den eller, med andra ord, att det rättsförhållande, som genom rättshandlingen grundlägges, uppstår omedelbart mellan huvudmannen och tredje man, dvs. medkontrahenten, så att de med sina anspråk i anledning av rättshandlingen kunna vända sig mot varandra.”⁷⁵ Det är tydligt att fullmaktsreglerna i 2 kap AvtL som främsta motiv för fullmakt har dess funktion som partsbindningsmedel.⁷⁶ Jag anser dock att det finns anledning att stanna upp en smula vid denna typ av partsbindning och diskutera viljemomentet något.

3.5.1.1 Vilja – eller påföljd eller sanktion?

Själva idén att låta någon annan än den avtalande själv bli bunden av avtalet i fråga är avtalsrättsligt intressant, även om den inte direkt revolutionerande. Allmänt sett brukar man i svensk rätt påstå att avtal förutsätter gemensam partsvilja, eller liknande, som partsbindningsmekanismen i AvtL fungerar, med andra ord att parternas viljeförklaringar är överensstämmande⁷⁷. Det är så Avtalslagens anbud och acceptmodell är uppbyggd och trots att det finns undantag och andra modeller för avtals ingående måste detta ändå sägas vara grunden för avtals uppkomst i svensk rätt. I ett av de tidigare citerade uttalandet från motiven till avtalslagen sägs att fullmakten ska vara en till tredje man från huvudmannen riktad viljeförklaring.⁷⁸ I de fall denna vilja tydligt framkommer på ett korrekt sett genom

⁷⁵ Försl. s. 62

⁷⁶ Avtalslagen, Grönfors s. 101

⁷⁷ Ramberg och Ramberg, Allmän avtalsrätt, s. 36

⁷⁸ Jmf. Försl. s. 62. ”en till tredje man riktad viljeförklaring av huvudmannen, varigenom denne påtager sig följderna av den rättshandling ställföreträdaren å hans vägnar företager.” I många fall är detta gott och väl, men i ett flertal fall, inte minst vad gäller ställningsfullmakt, måste denna viljeförklaring säkerligen modifieras till en underförstådd vilja. Mer om detta senare i avsnittet om ställningsfullmaktens utveckling.

en tydlig fullmakt kan fullmakten som partbindningsmedel accepteras utan större betänkligheter. Den uppenbara frågan blir förstas i vilka fall en huvudmans bristande partsvilja ska medföra att något bindande avtal inte anses ha uppkommit och när tredje mans goda tro ska, i omsättningens intresse, få företräde. Den frågan handlar dels om behörigheten hos fullmäktigen, dels om tredje mans kunskap eller lite slarvigt uttryckt, oaktsamma okunskap, om fullmäktigens befogenhet samt vilken fullmaktstyp det är frågan om. Adlercreutz menar angående huvudmannens vilja, och det är nog mera rimligt än motivuttalandet, att i verkligheten beror inte fullmaktshandlandets rättsverkningar på huvudmannens vilja att bli bunden utan i stället rättsreglerna som är uppbyggda på så vis att "fullmaktsinstitutet ska kunna fylla en praktiskt viktig funktion" och att, angående frågan om fullmakten alltid grundas på en fullmaktsförklaring med syftet att ge mellanmannen en behörighet att handla för huvudmannen, det troligtvis är mer realistiskt "att med fullmakts av egentlig rättshandlingsbeskaffenhet jämföras en mängd andra fakta som enligt rättsregler (i lag eller sedvanerätt) ger behörighet att handla med bindande verkan för den från vilken ifrågakvarande faktum härrör"⁷⁹. Adlercreutz menar att, enligt allmänna avtalsrättsliga principer, det viktiga inte är syftet med en handling utan "vad som från tredje mans synpunkt, från rättssäkerhets- och den allmänna omsättningens synpunkt, med fog räknas som en rättshandling"⁸⁰. Fullmakt skulle kunna ges genom konkludent handlande. Han menar också att, liksom vid allmän avtalsrätt, andra fakta än uttryckliga viljeyttringar t.ex. passivitet kan verka med bundenhet som påföljd.

I många fall kan därför talas om en tyst viljeförklaring för att ändå förklara vissa uppkomster av fullmakt i fall då det är rimligt att huvudmannen binds trots att någon vilja svåriligen kan visas. Detta är typiskt för toleransfullmakten. Denna bundenhet grundad på en tyst viljeförklaring anses ha sitt ursprung i ett motivuttalande till 10 § 2 st. AvtL som anger att "(o)m t. ex. någon upprepade gånger uppträtt såsom fullmäktig för en annan utan att denna har haft något att anmärka däremot, kan i en sådan passivitet under vissa förhållanden ligga en fullmakt att även för framtiden företaga rättshandlingar av förevarande slag."⁸¹ Det bör redan nämnas nu, och kommer behandlas mer ingående i avsnittet om de ur ställningsfullmakten utvecklade fullmaktsformerna kombinations och toleransfullmakt, att det i några lägen kan talas om ett slags bundenhet sanktionerad av domstolen på grund av huvudmannens vårdslöshet.⁸²

Med tanke på tidigare anförda resonemang om med anbud och acceptmodellen konkurrerande avtalsmekanismer anser jag att det är rimligt att anta att sådant även kan gälla för fullmakt, i brist på påvisbar explicit vilja att bli bunden från huvudmannens sida.

Ej heller enligt Grönfors finns "någon anledning att till varje pris bygga bundenheten på något slags *vilja* (min kursivering) från huvudmannen att åta sig bundenhet"⁸³. Grönfors talar om att vissa fakta kan konstituera fullmakt som en sanktion i likhet med när

⁷⁹ Avtalsrätt I, Adlercreutz, s. 155

⁸⁰ Ibid, s. 156

⁸¹ Förslag s. 71

⁸² Grönfors, Rättshistoriska studier HD 200 år, s. 186 f. Han nämner här NJA 1928 s. 57 där det anses att HD för första gången inte grundar huvudmannens bundenhet på viljeförklaring utan i stället lägger fram ett slags culperekvisit, i det aktuella fallet grundad på huvudmannens bristande tillsyn och kontroll.

⁸³ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 353

Adlercreutz talar om påföljd och som slutord i hans stora undersökning av ställningsfullmaktsinstitutet från 1961 säger han, mycket träffsäkert angående svensk fullmaktsrätt i stort, att det inte utan ansträngning går att sortera konstituerandet av exempelvis ställningsfullmakten och de ur den utvecklade fullmaktsformerna under samma schema som de vanliga fullmakterna med avseende på viljeteorin och att "ett strängt upprätthållande av 'viljedogmen' inom avtalsrätten gör, att man förbiser viktiga rättsliga problem"⁸⁴.

Att fullmakten som ovan beskrivits anses vara en till tredje man riktad viljeförklaring får dock framförallt betydelse för förståelse av principerna om fullmaktens i teorin starkt särhållna yttre och inre förhållande.

Det kan alltså redan nu sägas, vad som kommer att utvecklas mer utförligt senare, att som grund för fullmaktsrättsliga verkningar har viljemomentet fått ge vika till förmån för sanktionstanken⁸⁵. Rättsfallet NJA 1974 s. 706 illustrerar detta på ett bra sätt. Rättsfallet kommer att behandlas i avsnittet för vägledande rättsfall men i korthet gick det ut på att en chef för ett företags postavdelning hade kunnat disponera över checkar, som skulle användas för företagets postbetalningar, på ett sånt sätt att han kunde tillgodogöra sig stora summor för egen del. Vad frågan i målet gällde var om han hade behörighet att uppbära kontant betalning för checkarna. Trots att företaget inte kände till chefens beteende ansågs han ha behörighet. Man kan säga att företaget varit vårdslöst ovetandes och bundenhet drabbade det som en sanktion.

För att återgå till förhållandet mellan huvudmannen och tredje man betecknas denna som tidigare nämnts som det yttre förhållandet. Det är framförallt detta förhållande som Avtalslagen med hjälp av termen behörighet reglerar. Behörigheten kan sägas uppstå som en följd av fullmakten, som enligt det tidigare anförda resonemanget även i praktiken kan bestå av andra fakta, och ger fullmäktigen en makt, eller som Adlercreutz beskriver det, en legitimation, att handla med för huvudmannen bindande verkan. Ett annat använt uttryck är att detta är vad mellanmannen *kan* göra med bindande verkan för huvudmannen⁸⁶.

3.5.2 B) Förhållandet mellan huvudmannen och mellanmannen

Detta inre förhållande, oftast att benämna som ett uppdragsavtal eller sysslomannaavtal behandlar vad mellanmannen *får* göra i förhållande till huvudmannen⁸⁷. Uppdraget som sådant regleras, om det är ett sysslomannaavtal i 18 kap HB. Innan Avtalslagen trädde i kraft var det just 18 kap HB som var den stora rättskällan på området, men har sedan dess i praktiken förlorat sin betydelse med undantag för att kapitlet just reglerar innerförhållandet. På det sättet kan man säga att 18 kap HB kompletterar fullmaktskapitlet i AvtL eftersom detta främst behandlar behörigheten, det yttre

⁸⁴ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 353

⁸⁵ Grönfors i HD 200 år, s. 188

⁸⁶ Grönfors, Avtalslagen, s. 108

⁸⁷ Ibid, s. 108

förhållandet, och att fullmakt vanligtvis men inte alltid är kombinerad med ett uppdragsavtal. För det fall det rör sig om ett anställningsförhållande utgör givetvis anställningsavtalet underlag för detta inre förhållande. Avtalslagens benämning på vad detta förhållande ger uttryck för är mellanmannens befogenhet. Det centrala lagrummet för detta är 11 § där det anges att endast vid tredje mans kännedom eller oaktsamma okunskap⁸⁸ om detta förhållande tillmäts vikt när mellanmannen överskrider befogenheten. Det är dock viktigt att komma ihåg att detta förhållande egentligen inte, förutom i nyss nämnda situation, har någon större betydelse för fullmakten i sig. Det vill säga, fullmakten konstitueras inte på grund av uppdraget eller tillåtelsen i sig utan snarare av yttre uppfattbara omständigheter. Ett undantag från detta är givetvis uppdragsfullmakten där det inre förhållandet, närmast att beskriva som uppdraget, alltid har relevans för behörighetsgränsen. Även för det fall att både fullmakten och uppdraget är meddelat genom samma handling är det fortfarande juridiskt möjligt att hålla isär dem som separata rättshandlingar⁸⁹. Det är även så att det kan föreligga behörighet, trots att det inte föreligger någon befogenhet över huvud taget, även om situationen säkerligen är mycket ovanlig⁹⁰. Ett tydligt exempel kan dock vara en fullmakt till att lyfta pengar från en annan persons bankkonto. Då är det mer en fråga om en fullmakt som finns till för framtida behov. En företagen rättshandling, ett uttag, kan då göras även om fullmaktsgivaren inte har givit sitt medgivande vid just det tillfället eller till och med tillsagt fullmäktigen att inte använda fullmakten⁹¹. Omvänt kan också sägas att en fullmakt i sig inte innebär någon plikt för mellanmannen, utan enbart en möjlighet. Det är viktigt att komma ihåg att någon plikt eller ens rätt⁹² att handla ger inte fullmakten i och för sig. Vad fullmäktigen får eller inte får göra styrs helt av vad som är avtalat mellan huvudman och mellanman, det vill säga vanligtvis uppdraget från huvudmannen. Det är alltså inte fullmakten som sådan som ger upphov till ett rättsligt förhållande mellan huvudmannen och mellanmannen.

3.5.3 C) Förhållandet mellan tredje man och mellanmannen

Det tredje förhållandet är det mellan tredje man och mellanmannen. Som tidigare har konstaterats står mellanmannen i normalfallet utanför det yttre förhållandet. Detta sades redan i förarbetena och blev tydligt markerat i lagen. Läser man 10 § 1 st. AvtL tillsammans med 25 § är det uppenbart att i de fall fullmäktigen handlar i enlighet med en giltig fullmakt uppstår inga avtalsrättsliga förpliktelser eller rättigheter för honom. Detta är gott och väl, skulle han däremot handla i strid med fullmakten uppkommer särskilda problem. Det må vara helt utan fullmakt, eller, med ett nog så hedervärt motiv, när fullmakt visserligen finns men som inte täcker det handlande mellanmannen nu utfört.

⁸⁸ "Borde insett" 11 § AvtL

⁸⁹ Hult, Om fullmakt, s. 9

⁹⁰ Hult, Om fullmakt, s. 18. Däremot anses inte befogenhet kunna föreligga utan behörighet, till skillnad från anglo-amerikansk rätt gällande real authority. Se angående detta Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 86

⁹¹ Här kan tilläggas att en sådan fullmakt, att lyfta pengar från huvudmannens konto givetvis visar stora likheter med gåva.

⁹² I detta sammanhang avses rätt gentemot *huvudmannen*. Fullmakten som sådan kan ju, som jag tidigare redogjort för, ge en legitimation, "rätt" gentemot tredje man att binda huvudmannen.

Kanske handlade han i vad han trodde var sin huvudmans intresse och avsåg att huvudmannen skulle ratihabera (godkänna i efterhand) rättshandlingen. Motivet spelar dock ingen avgörande roll, huvudsaken blir att om ett bindande avtal inte uppnås mellan huvudmannen och tredje man, kan den senare kräva ersättning av mellanmannen för det positiva kontraktsintresset. Märk väl att det är fråga om ett ersättningsanspråk på grund av lag som riktas mot honom och inte på egentlig avtalsrättslig grund eftersom som regel blir mellanmannen inte bunden av avtalet ens i fall han överskrider behörigheten. Eftersom ett eget avsnitt kommer att avsättas åt 25 § AvtL och ansvaret för falsus procurator som det även kallas blir detta stycke inte längre än så här.

4. Ställningsfullmakt

4.1 Inledning

Ställningsfullmakten är, som jag tidigare nämnt en av de absolut praktiskt viktigaste formerna av fullmakt. Varje dag ingås med för huvudmannen bindande avtal med ställningsfullmakten som partbindningsmedel. Som exempel på mellanmän av denna kategori är bland andra butiksbiträden, kassörskor, banktjänstemän och andra försäljare men även längre upp i företagshierarkierna återfinns ställningsfullmäktige, t.ex. inköpschefer, kontorschefer.

Den rättsliga regleringen av ställningsfullmakten återfinns framförallt i 10 § 2 st. AvtL som lyder: *”Där någon såsom anställd i annans tjänst eller eljest till följd av avtal med annan intager en ställning, varmed enligt lag eller sedvänja följer viss behörighet att handla å dennes vägnar, anses han hava fullmakt att företaga rättshandlingar, som falla inom gränserna för denna behörighet.”* Här anges de särskilda rekvisit som gäller för ställningsfullmaktens uppkomst. De kan sammanfattas som 1) *mellanmannen ska inta en ställning*, en ställning som ska 2) *grundas på avtal med huvudmannen* (anställningsavtal eller annat) och denna ställning ska 3) *enligt lag eller sedvänja medföra en behörighet att handla å huvudmannens vägnar*. Som tidigare har redogjorts för ska givetvis även de tre allmänna fullmaktsrekvisit som anges i 10 § 1 st. vara uppfyllda för att normala fullmaktsverkningar ska inträda. Rättshandlingen måste alltså företas *i huvudmannens namn*, den aktuella rättshandlingen måste falla *inom behörighetens gränser* och slutligen får tredje man *ej ha insett eller bort inse interna, befogenhetsinskränkande instruktioner*. De tre senare rekvisiten har relativt ingående behandlats i det föregående allmänna avsnittet om fullmakt. I detta avsnitt kommer de därför inte behandlas mer än att några särskilda anmärkningar vad gäller ställningsfullmakten kommer att göras. Även om alltså ställningsfullmakten primärt kommer till uttryck i 10 § 2 st. AvtL måste således även framförallt 10 § 1 st., 11 § och 15 § samma lag iakttas. 15 § rör ställningsfullmaktens återkallelse. Det måste framhållas att ställningsfullmakten är den enda fullmaktstyp vars uppkomst regleras positivt, detta i 10 § 2 st. Hur andra fullmakter uppkommer får indirekt utläsas av hur de återkallas. Kort om detta, vilket ska utvecklas mer i det kommande, ska dock tilläggas att viss betydelse får återkallelserregeln ändå för ställningsfullmaktens konstituerande, av den anledningen att det anger det minsta krav på hur ställningen ska vara beskaffad för att ställningsfullmakten ska kunna uppstå. Det ska med andra ord vara möjligt att effektivt avlägsna fullmäktigen från hans ställning⁹³. I de fall detta inte går torde alltså rekvisitet 1), att fullmäktigen ska inta en ställning, inte vara uppfyllt. Anledningen till att just ställningsfullmakten på detta sätt blir positivt reglerad kan ha att göra med uttrycket i lagen att om rekvisiten är uppfyllda, *”anses han hava fullmakt”*. Märk väl att det inte står att han har fullmakt. Någon egentlig, avgörande betydelse får det emellertid inte eftersom normala fullmaktsverkningar inträder då rekvisiten är uppfyllda men formuleringen har

⁹³ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 149

likväl i doktrin gett upphov till diskussion⁹⁴. Benämningen kvasifullmakt har framkommit med betydelsen, som namnet antyder, att det egentligen inte rör sig om någon verklig fullmakt.⁹⁵ Grönfors menar att termen är olämplig, vanliga fullmaktsverkningar inträder ju i alla fall, begreppet kvasifullmakt döljer nämligen, enligt Grönfors, det väsentliga, de normala fullmaktsverkningarna. Själva utformningen av paragrafen har även sagts vara närmast tautologisk⁹⁶ i det att om fullmäktigen har behörighet enligt lag eller sedvänja så medför paragrafen att han har behörighet, och denna behörighet är av fullmaktsnatur⁹⁷. Det är emellertid uppenbart att förklaringen i motiven till 10 § 1 st. om att fullmakten är en viljeförklaring riktad till tredje man stämmer illa med ställningsfullmakten eftersom denna kan uppstå, som Dotevall uttrycker det, som: ”ganska perifer följd av ett anställningsavtal, utan att parterna ägnat fullmaktsfrågan någon närmare begrundan.”⁹⁸ Med detta i åtanke blir det även här tydligt att denna motivens viljeförklaring till tredje man inte får tillmätas någon avgörande betydelse utan att den sannolikt kan ses som både tyst och underförstådd. Viktigt att komma ihåg är dock att de fullmaktsgrundande fakta ska härröra från huvudmannen. Det är även uppenbart att eftersom ställningsfullmakten uppstår till följd av ett antal i lagen angivna fakta, det givetvis i de allra flesta fall inte finns och ännu mindre behövs, att fullmakten är definierad i ett dokument. Man torde alltså kunna nöja sig med att en fullmakt inte behöver grunda sig på en explicit viljeförklaring utan att även andra fakta och omständigheter kan ge behörighet. Detta är något jag redan varit inne på och det kommer att bli än mer tydligt i avsnittet om tolerans- och kombinationsfullmakten. Således är det inte helt oväntat att uttrycket ”anses han hava fullmakt” torde implicera att denna fullmakt inte fullt ut ses som en ”riktig fullmakt” av lagstiftaren, åtminstone en fullmakt som är svår att passa in det av 10 § 1 st. givna mönstret. Motiven ger en särskild anledning till att i fullmaktsrätten ta med en dylik bestämmelse och dess förhållande till övriga fullmaktsregler, i fullmaktskapitlet: ”Vid åtskilliga slag av anställning i annans tjänst är det nämligen så vanligt, att den anställde företager rättshandlingar med bindande verkan för sin husbonde eller principal, att den allmänna uppfattningen utan vidare tillägger en person i dylik ställning behörighet att i den omfattning skick och bruk giva vid handen handla i husbondens eller principalens namn. --- Ett allmänt stadgande, som lagfäster grundsatsen, att i fall sådana som de nu omförmälda, (mitt kommatecken för bättre flyt) ställföreträdarens behörighet skall bedömas enligt vanliga regler för fullmakt och fullmaktens omfång bestämmas av rådande rättsuppfattning, torde icke böra saknas i en lagstiftning om fullmakt.”⁹⁹ Eftersom dock vanliga fullmaktsverkningar inträder även i detta fall anser jag att man kan nöja sig med det. Det finns andra delar inom det rättsliga institutet ställningsfullmakt som har en långt större praktiskt relevans och därför bör få

⁹⁴ Se till exempel Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 195 ff. Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 183.

⁹⁵ Grönfors ställer sig dock tveksam till uttrycket eftersom ändå vanliga fullmaktsverkningar uppkommer och tar som exempel ”ett djur som företer samtliga egenskaper karakteristiska för en elefant, skall inte *anses vara* en elefant utan *är* i själva verket en elefant. Ett partsbindningsmönster, som uppvisar samtliga egenskaper karakteristiska för normala fullmaktsverkningar, skall på motsvarande sätt inte *anses vara* utan *är* i själva verket en fullmakt”. Grönfors, Avtalslagen, s. 116

⁹⁶ Grönfors, Avtalslagen, s. 116

⁹⁷ Karlgren, SvJT 1962, s. 262

⁹⁸ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003s. 637

⁹⁹ Försl., s. 72 f.

större plats i sammanhanget.¹⁰⁰ Detta förhållningssätt torde även kunna förklara den ovan ställda frågan om anledningen till att ställningsfullmaktens, till skillnad från övriga fullmaktstyper, uppkomst regleras direkt.

4.2 Ställningsfullmakten är en självständig fullmakt

Jag var redan inne på detta i det allmänna avsnittet i uppsatsen början. Gällande ställningsfullmakten måste emellertid ett par förtydliganden göras. Utmärkande för en självständig fullmakt är det finns ett yttre, för tredje man uppfattbart faktum på vilket han kan bilda sig en uppfattning om behörighet för mellanmannen. Med andra ord, fullmakten har ”förkroppsligats i ett meddelande till tredje man”¹⁰¹, muntligt, skriftligt eller annorledes. Ställningsfullmakten bygger ju i stället på ett avtal mellan huvudmannen och mellanmannen, ett avtal som dessutom, för uppkomsten av en ställningsfullmakt, inte behöver vara känt för tredje man.¹⁰² Här får man alltså ta fasta på något annat och det är ställningen. Det är den som utgör det meddelande om behörighet till tredje man som i linje med synbarhetsprincipen karakteriserar en självständig fullmakt. Ställningen måste dock ha uppstått till följd av avtalet med huvudmannen även om detta alltså inte in casu måste ha varit känt för tredje man. Detta förhållningssätt kan man hitta i motiven. Där sägs att ”tredje man icke behöver efterforska, huruvida huvudmannen i det särskilda fallet inskränkt fullmäktigens befogenhet, utan allenast har att hålla sig till *det yttre förhållandet*, att denne *intager en ställning*, som enligt gängse uppfattning förlämnar makt att sluta avtal och företaga rättshandlingar av det slag, varom fråga är”¹⁰³ (mina kursiveringar). Det är uppenbart, vilket även särskilt kommenterades i motiven, att ”Det ligger i öppen dag, att den sålunda fastslagna rättsgrundsatsen (regleringen om ställningsfullmakt, min anm.) är i hög grad ägnad att betrygga omsättningens säkerhet”. Närmare vad denna, behörighetsgrundande ställning, kan utgöras av ska behandlas i det särskilda avsnitt om rekvisitet som anger att mellanmannen ska ”inta en ställning” men redan nu kan som en inledning sägas att inte bara så uppenbara ställningar som exempelvis en kassörska intar kan grunda en ställningsfullmakt utan även mer diffusa. Som för alla andra självständiga fullmakter kan huvudmannen i fallet med ställningsfullmakten ge mellanmannen befogenhetsinskränkande instruktioner, det är ju endast gällande de osjälvständiga, uppdragsfullmakterna, som behörigheten alltid motsvarar befogenheten¹⁰⁴. Detta torde vara särskilt vanligt i anställningsförhållanden, men eftersom ställningsfullmaktens behörighet bestäms av sedvana eller lag, det tredje rekvisitet, är givetvis huvudmannens möjligheter till att påverka denna i praktiken omöjlig. Med andra ord, det krävs inte att fullmäktigen gentemot sin huvudman hade befogenhet gällande den aktuella rättshandlingen. De instruktioner denna ger fullmäktigen, ofta nog den anställde, får därför verkningar endast mot en tredje man som insett eller bort insett dessa instruktioner¹⁰⁵.

¹⁰⁰ Av till synes samma åsikt, annorlunda formulerat, Karlgren, SvJT 1962 s. 267.

¹⁰¹ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 47

¹⁰² Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003 s. 637

¹⁰³ Försl., s. 73f.

¹⁰⁴ 11 § 2 st. AvtL. Inskränkande föreskrifter från huvudmannen får ju verkan även mot tredje man i ond tro.

¹⁰⁵ Detta givetvis enligt 11 § AvtL.

4.3 Rekvisiten¹⁰⁶

Rekvisiten för ställningsfullmaktens konstituerande har redan i inledningen framlagts och i det följande kommer de att mer utförligt behandlas. Uppdelningen är gjord av presentationsskäl. Rekvisiten får emellertid inte ses separerade från varandra och måste dessutom ses i ljuset av de rättsfall som kommer att presenteras längre fram.

4.3.1. 1) Mellanmannen ska inta en ställning

Det första rekvisitet som ska vara uppfyllt är att mellanmannen ska inta en ställning. Som jag tidigare har nämnt är det just ställningen som är det yttre, synbara moment till vilket behörigheten, helt i linje med synbarhetsprincipen, knyts. Detta framhölls även i motiven¹⁰⁷. Ställningen ska alltså på sätt och vis motsvara ett fullmaktsdokument avsett att visa upp för tredje man. Ställningens motsvarighet till ett fullmaktsdokument blir uppenbar ifråga om de typiska ställningsfullmäktige såsom kassörskor, butiksbiträden. Mycket närmare än så kan man troligtvis inte komma. Dessa personer har av huvudmannen blivit placerade i en position som mycket klart ger uttryck för en viss behörighet. Det uppkommer betydligt mer svårigheter när ställningen inte på det nyss angivna sättet är lika tydlig. Som exempel kan nämnas ett i motiven framlagt typexempel då ställningen inte är lika tydlig, nämligen hembiträdet. Uppfattningen i svensk rätt är att när ställningen på det sättet inte är tydlig, hembiträdet kanske bara uppgivit detta förhållande för tredje man utan synbara tecken, det synes inte finnas någon anledning att ge mellanmannen större behörighet än vad som ges vid uppdragsfullmakt. Det sagda innebär att om hembiträdet i det aktuella fallet blivit förbjuden att göra inköp för principalens räkning, blir principalen inte bunden¹⁰⁸. En reservation måste givetvis göras för att det i något fall, på grund av hembiträdets eller principalens eget uppträdande, kan grundas en ställningsfullmakt även i det fallet¹⁰⁹. Det finns även de fall då mellanmannens ställning inte framträder så tydligt som i kassörskofallet men ändå mer än vad gäller mitt exempel om hembiträdet ovan. Det hela blir mer förståeligt om man tänker sig en kontorschef eller liknande i ett företag. Mycket sällan torde en tredje man kunna, på ett lika uttrycksfullt sätt som kassörskan i kassan eller butiksbiträdet i butiken, se denne representant i en fysisk ställning. Istället för denna yttre ställning blir det avgörande vilken ”ställning (i överförd bemärkelse) som mellanmannen intar i organisationen, själva den post på vilken han har blivit satt av huvudmannen”¹¹⁰. Det som får manifesteras denna ställning kan då bli den titel mellanmannen med sin huvudmans goda minne använder. Det råder alltså inga tvivel om att, i den mån ställningen blir

¹⁰⁶ Schemat för uppställningen av rekvisiten i dels tre för fullmaktsrätten allmänna rekvisit och tre för ställningsfullmakten är lånad av Grönfors. Se t.ex. Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 141 Schemat synes synnerligen lämpligt ur både en praktisk och åskådliggörande synpunkt varför det inte finns någon anledning att frångå denna i ett försök att göra något banbrytande. Emellertid kommer rekvisiten i viss utsträckning behandlas parallellt och några vattentäta skott föreligger inte mellan rekvisiten i egentlig mening.

¹⁰⁷ Se t.ex. Försl. s. 72

¹⁰⁸ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 49

¹⁰⁹ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 143.

¹¹⁰ Ibid, s.143

uppenbar, åtminstone uppfattbar för tredje man, ställningsfullmakt i dessa fall kan anses föreligga. I ett annat fall kanske en tredje man blir per telefon kopplad till ”den som har hand om inköpen”. Kan inte ställningen kopplas till något yttre uppfattbart blir fullmakten inte gällande i större mån än vad som skulle gälla för en uppdragsfullmakt.

Det är dock viktigt att redan nu klargöra att enbart intagandet av en viss, potentiellt behörighetsgrundande ställning givetvis inte i sig ger upphov till behörighet på grund av dessa ställningsfullmaktsregler. Om någon som inte är anställd eller annars står i avtalsrättsligt förhållande med ”huvudmannen” utan medgivande intar en annars rättsligt relevant ställning, för att ta ett exempel, sätter sig i en kassa eller ställer sig bakom en affärsdisk i en butik. ”Huvudmannen” blir då inte på normal fullmaktsrättslig grund av de rättshandlingar denne påstodde fullmäktige företar. En annan sak, som kommer att behandlas mer utförligt i avsnittet om tolerans- och kombinationsfullmakt, är att ”huvudmannen” i något fall, då denne kan lastas för att den påstodde fullmäktigen kunnat inta ställningen och inte ingripit emot detta, kan bli bunden i alla fall. Det tål att tilläggas att tvist i frågan givetvis bara uppkommer om fullmäktigen förskingrar prestationen och tredje man alltså inte har presterat med giltig verkan. Med andra ord, tredje mans betalning anses inte ha kommit huvudmannen till del. Det handlar alltså här, liksom inom en stor del av fullmaktsrätten, om att på ett rimligt sätt fördela risken för att fullmäktigen förskingrar tredje mans prestation.

I många fall kan det säkerligen uppstå svårigheter att avgöra den ställning som fullmäktigen intagit. Ett rimligt ställningstagande är då att det avgörande ska vara hur ställningen ”med fog har uppfattats” av tredje man¹¹¹. Denna ståndpunkt stöds även av avgörande i praxis, NJA 1965 s. 204, som även uppvisar en fördelning av risken för fullmäktigens oegentligheter på huvudmannen då tredje man, i detta fall en konsument, betett sig på ett sätt man kan förvänta sig.

Även återkallelseregler får för ställningsrekvisitet en viss betydelse. Därför ska detta behandlas i detta avsnitt. Således:

4.3.1.1 Återkallelse 15 §

Som jag tidigare har varit inne på sätter reglerna i 15 § om återkallelse uppenbarligen en lägsta nivå för ställningens beskaffenhet. Återkallelse av ställningsfullmakt sker genom att ”fullmäktigen avlägsnas från tjänst eller annan ställning, i kraft varav han varit befullmäktigad”. Detta låter enkelt nog men med tanke på att ställningsfullmakten är en självständig fullmakt har visst tvivel uppstått och ytterligare preciseringar krävs. Fullmakten som självständig fullmakt kopplas till ställningen och har på så sätt en självständig tillvaro. Den varar så länge ställningen varar. Det är även uppenbarligen så att vad som krävs för att bringa ställningsfullmakten till upphörande måste avgöras särskilt i varje enskilt fall för sig¹¹². Det är emellertid till exempel aldrig i sig tillräckligt att det avtal, ofta nog ett anställningsavtal, som ligger till grund för ställningsfullmakten

¹¹¹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 185

¹¹² Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 65

upphör. Det befogade intryck tredje man får har inte inskränkts enbart på grund av att anställningsavtalet har upphört. Det ser inte han. En vanlig uppsägning medför alltså inte att ställningsfullmakten upphör¹¹³. Här måste dock göras en reservation. Det kan tänkas att i något fall, då fullmäktigens tjänst eller funktion inte är knuten till någon särskild plats eller lokal som fullmaktsgivaren har kontroll över, det räcker med att det grundläggande rättsförhållandet upphör¹¹⁴. Detta kan även sägas hänga samman med synbarhetsprincipen. Tredje man har här inte mycket till yttre synbara moment att fästa sin tillit till och bör därför inte skyddas i lika stor utsträckning som annars. Vad man kan ifrågasätta angående Hults resonemang är om en ställningsfullmakt överhuvudtaget kan uppstå i sådana fall där den yttre, uppfattbara ställningen är i det närmaste obefintlig. Det torde rimma illa med den nedan framställda principen för "lägstagränsen" för ställningsrekvisitet. Som regel krävs emellertid att fullmäktigen effektivt avlägsnas från den verksamhet, position eller plats som givit honom behörighet. Om han trots detta kvarblir på positionen kvarstår hans möjlighet att binda huvudmannen. Detta oberoende av om kvarstannandet sker med huvudmannens goda minne eller om han tvärtom förbjudit fullmäktigen detta förfarande. Detta stämmer givetvis bra överens med synbarhetsprincipen i det att man skulle kunna se uppsägningen som en befogenhetsinskränkande föreskrift och får då endast verkan mot tredje man i ond tro. Att 11 § och i detta sammanhang även i viss mån 20 § givetvis sätter gränser för hur långt en ställningsfullmäktig kan binda huvudmannen är en självklarhet. Inser alltså tredje man att huvudmannen förbjudit fullmäktigen att rättshandla för hans räkning blir huvudmannen inte bunden, trots att återkallelse inte skett på föreskrivet sätt.

En intressant detalj som följer av att ställningsfullmakten är en självständig fullmakt och fullmakten är kopplad till ställningen är att en partiell återkallelse blir möjlig. Huvudmannen kan då genom ett direkt meddelande till de tredje män med vilka fullmäktigen inte ska kunna rättshandla med för huvudmannen bindande verkan, försätta dessa i ond tro. De kan då enligt 12 § 2 st inte åberopa att återkallelsen inte skett på rätt sätt. Gent emot övriga tredje män är ställningsfullmakten emellertid fortfarande gällande.

Det sätt på vilket ställningsfullmakten återkallas ger får även betydelse för hur ställningen ska vara beskaffad för att, tillsammans med övriga relevanta rekvisit konstituera en ställningsfullmakt. Det har argumenterats för att i de fall då ställningsrekvisitet har blivit så uttunnat att det inte kan vidtagas lämpliga åtgärder för att återkalla fullmakten, att ta bort tredje mans befogade intryck av behörighet, bör heller inte någon ställningsfullmakt kunna uppstå¹¹⁵. Detta skulle då således sätta en absolut lägsta gräns för ställningsfullmaktens uppkomst.

4.3.2. 2) Ställningen ska intas på grund av avtal med huvudmannen

Som en andra förutsättning för ställningsfullmaktens uppkomst gäller att ställningen ska intas på grund av avtal med huvudmannen. Som jag tidigare har redogjort för betyder

¹¹³ Se t.ex. Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 184

¹¹⁴ Hult, Om fullmakt, s. 39

¹¹⁵ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 149

detta att då någon på eget bevåg, utan huvudmannens vilja eller medgivande intar en position, detta i princip inte ger upphov till bundenhet på fullmaktsrättslig grund. Endast då man likt tolerans- eller kombinationsfullmakten går utöver lagens egentliga innehåll kan ett sådant ansvar bli aktuellt, vilket vi kommer att en sådan utveckling skett i praxis. Eventuellt skulle då ett skadeståndsansvar kunna komma ifråga om "huvudmannen" hade varit vårdslös i det att han inte bevakat butiken etc.¹¹⁶. En avtalsrättslig bundenhet skulle då uppstå för mellanmannens om en sanktion, vilket lagtexten enligt ordalydelsen inte ger uttryck för.

Det avtal som ligger till grund för ställningen torde oftast vara ett anställningsavtal. Det behöver emellertid inte vara fallet. Lagtexten anger "eller eljest i följd av avtal" Även uppdragsavtal accepteras då dessa ligger till grund för en ställning¹¹⁷ och sannolikt även enkla bolagsavtal¹¹⁸ ryms inom paragrafens vidsträckta lydelse. Begränsningen torde ligga i avtalets möjlighet att sätta fullmäktigen i en sådan ställning som har beskrivits i avsnittet ovan. I allt för enkla och informella avtal kan det vara svårt att tänka sig att en person sätts i en så pass kvalificerad ställning att denna enligt lag eller sedvänja ger fullmäktigen en viss behörighet Att olika typer av avtal emellertid accepteras i stor utsträckning gör sannolikt att man även kan acceptera en uppkomst av ställningsfullmakt då någon intar en viss ställning och detta accepteras av, eller åtminstone görs med huvudmannens vetskap och han underlåter att ingripa för att förhindra detta¹¹⁹. Att kravet på avtal på senare tid har tunnats ut kan även förklaras med de svårigheter som är förknippade med att dra en gräns mellan ställningsfullmakten och kombinationsfullmakten¹²⁰.

Att ställningen ska grunda sig på avtal fyller dock en funktion i det att det undantar en rad andra, legitima sådana eller inte, representationsfall. Som exempel må nämnas förmyndare¹²¹ och andra slag av legala ställföreträdare¹²². Detta motiveras av att fullmakten ska grundas på huvudmannens "vilja" och som fullmäktige i paragrafens mening anses bara den ställföreträdare vars "behörighet att företräda huvudmannen grundas å dennes vilja"¹²³. Även sådana representationsfall som är självpåtagna som i exemplet ovan undantas alltså, brottsliga förfaranden mot huvudmannen. Det kan alltså sägas att avtalsrekvisitet garanteras huvudmannen "ett visst minimiskydd mot bundenhet"¹²⁴.

Att på detta sätt låta ett internt avtal som anställningsavtalet på sätt och vis ligga till grund för en självständig fullmakt skulle kunna anses strida mot synbarhetsprincipen. Detta kan dock förklaras med att detta inte är det i sig avgörande för ställningsfullmakten. Dess yttre sida utgörs av mellanmannens uppträdande och fullmaktstypen förutsätter att

¹¹⁶ Grönfors, Avtalslagen, s. 119

¹¹⁷ Se t.ex. Dotevall, SvJT 2003 s. 637

¹¹⁸ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 163

¹¹⁹ Grönfors, Avtalslagen, s. 119

¹²⁰ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 79

¹²¹ Försl., s. 74

¹²² Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 159, så även Almén och Eklund, s. 52

¹²³ Försl., s. 74

¹²⁴ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 160

ställningen bygger på ett avtal¹²⁵. Detta är inte konstigare än att de fullmaktsgrundande faktumen ska härröra från huvudmannen¹²⁶. Vad gäller avtalet i sig är det dessutom så att detta inte behöver vara känt för tredje man¹²⁷. Dotevall skriver även i detta sammanhang att ”någon förklaring från huvudmannens sida som är riktad till tredje man att en viss anställd har fullmakt behöver således inte föreligga”¹²⁸. Nej, det är väl riktigt så till vida att avtalet i sig inte måste vara känt, men det är emellertid viktigt att komma ihåg att, i linje med synbarhetsprincipen, ställningen måste ge uttryck för en behörighet och denna givetvis på något sätt måste kommuniceras med tredje man. I något fall har denna fullmaktsgivarens begivande av fullmäktigens ställning ansetts ge uttryck för en tyst viljeförklaring genom konkludent handlande¹²⁹. Ett sådant ställningstagande finns det emellertid i lagen knappast något utrymme för.

4.3.3 3) Ställningen ska enligt lag eller sedvänja medföra en viss behörighet

Den första källan ur vilken ställningen kan ges en viss behörighet är lagen. Dessa fall av lagstadgade ställningsfullmakter är relativt sällsynta och inte speciellt praktiskt problematiska. Nämnas i detta sammanhang bör den behörighet som en befälhavare på ett fartyg har enligt 6:8 SjöL¹³⁰ som innebär att befälhavaren har ställningsfullmakt från redaren att företa rättshandlingar som är avsedda för att bevara fartyget, fullgöra resan, träffa avtal om frakt och, enligt andra stycket, i vissa fall uppta lån för dessa ändamål. Andra exempel på i lag reglerad behörighet är 23 § HaL och den behörighet som framgår för vissa ombud genom 5:1 Distans- och hemförsäljningslagen¹³¹. Den senare har tillkommit på grund av konsumenthänsyn. Kort ska även nämnas att den verkställande direktörens i ett aktiebolag behörighet har tidigare ansetts vara en lagreglerad ställningsfullmakt¹³². Numera, på grund av lagändringar 1994, är dock skillnaderna för stora för att fortfarande tala om VDn som en i lag reglerad ställningsfullmakt¹³³. Tredje man kan till exempel vara skyddad mot VDns överskridande av befogenheten även om tredje man är i ond tro. Viktigt att komma ihåg är att trots att behörigheten enligt vissa specialstadganden är reglerat i lag hindrar inte detta att även bestämmelsen 10 § 2 st. som sådan kan tillämpas även på dessa fall¹³⁴.

Betydligt svårare än den i lag reglerade behörigheten, är när behörigheten ska avgöras av sedvänja. Sedvänja som uttryck är ganska oprecist och ger givetvis inte någon entydig bild av hur behörigheten är beskaffad. Enligt motiven till avtalslagen sades att sedvänja

¹²⁵ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 79

¹²⁶ Jmf. Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 162, även i avsnittet om synbarhetsprincipen ovan.

¹²⁷ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003 s. 637

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 157 f.

¹³⁰ Sjölag (1994:1009)

¹³¹ Lag (1991:351) om handelsagentur och distans- och hemförsäljningslag (2005:59).

¹³² Se t.ex. Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 227 med viss reservation om att det trots allt handlar om organbehörighet.

¹³³ Se t.ex. Adlercreutz, Avtalsrätt I s. 192, Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 80

¹³⁴ Se Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 228 ff.

var ”gängse skick och bruk”, ”gängse rättsuppfattning” och gav uttryck för ”den allmänna rättsuppfattningen”¹³⁵. Det är givetvis svårt för en tredje man att i avtalsögonblicket inte enbart avgöra mellanmannens ställning utan även huruvida denna enligt ”gängse skick och bruk” eller den allmänna branschuppfattningen medför en viss behörighet¹³⁶. En viktig åtskillnad att göra är den mellan handelsbruk och sedvänja, dessa uttryck är inte överensstämmande. Skillnaden kan även utgöra en god jämförelse. Dessa uttryck förekommer emellertid ofta tillsammans, till exempel i 3 § Köplagen¹³⁷ som anger att den lagens regler får vika för ett visat handelsbruk eller sedvänja som måste anses bindande för båda parter. När uppnår då ett handlingsmönster status av sedvänja? Av motivens uttalanden kan man sannolikt dra slutsatsen att för att få rättslig relevans måste handlingsmönstret ha uppnått en ”ur geografisk synpunkt någorlunda allmän spridning”¹³⁸ medan handelsbruk i och för sig kan uppstå även i ett snävt avgränsat geografiskt område. Det som krävs av sedvänjan i 10 § 2 st. Avtals mening är ett ”det är en vedertagen uppfattning i en större krets att en viss typ av befattning ger behörighet att rättshandla för någon annans räkning”¹³⁹. Som relevant sedvänja skulle dock även ett handlingsmönster och uppfattning utvecklats i enbart vissa områden bara de ändå kan anses ha nått en allmän spridning och det inte rör sig om ”rent provinsiella” handlingsvanor¹⁴⁰. En annan fråga som i sammanhanget uppkommer är vilken hänsyn som ska tas till parternas egna handelsmönster, partsbruket. Är detta handlingsmönster inte liktydigt som uppfattningen i branschen eller liknande får den troligtvis bara, som annars, betydelse vid tolkning av avtalet mellan parterna men inte vad gäller frågan om ställningsfullmakt¹⁴¹. I vart fall inte ställningsfullmakten i lagens grundmening. Ett sådant upprepat handlingsmönster kan dock få betydelse vid bedömningen huruvida exempelvis en toleransfullmakt har uppstått.

Det bör även framhållas att sedvänjan som behörighetsgrundande moment är relevant även i de fall ingen av parterna känner till den¹⁴². Det lämpar sig alltså för att göra en objektiv bedömning och domstolen har i några fall självmant begärt in utlåtande från branschorganisation.

För att tolka en sedvänja kan användas handelskammare och kommerskollegium¹⁴³ men det är vanligt att domstolen låter en branschorganisation uttala sig om vad som utgör ”gängse skick och bruk” på området¹⁴⁴. Domstolen får i dessa fall ta särskilt hänsyn till att det i de flesta fall då blir fråga om organisationer inom den bransch arbetsgivaren är verksam¹⁴⁵. I något fall har domstolen helt utan att begära in utredning från

¹³⁵ Försl., s. 71 f.

¹³⁶ Gorton, On demand garanti, JT 2002-2003 s. 314

¹³⁷ Köplag (1990:931)

¹³⁸ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 155

¹³⁹ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003 638.

¹⁴⁰ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 155

¹⁴¹ Grönfors, Avtalslagen, s. 120

¹⁴² Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 156

¹⁴³ Se t.ex. NJA 1972 s. 408

¹⁴⁴ Se t.ex. NJA 1969 s. 185, och på senare tid NJA 2001 s. 191 I och II

¹⁴⁵ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003 s. 638. Som Lennart Johansson emellertid konstaterar är branschorganisationens uttalande inte alltid till arbetsgivarens fördel, ex. NJA 2001 s. 191 I och II. Å andra sidan bör de rimligtvis vara något så när objektiva, det vill säga att rena

branschorganisation, konstaterat en sedvänja utifrån vad de anser att kunder med fog kan få för intryck av en ställning såsom den framträder i det enskilda fallet. Ett exempel på detta är NJA 1965 s. 204. *I korthet gick målet ut på att en privatperson hade köpt en dammsugare enligt avbetalningskontrakt. Handpenning erlades i butiken. I samband med utbyte av en del till dammsugaren i köparens hem betalades efter överenskommelse återstoden av köpeskillingen till samme försäljare mot bolagets kvitto. Köparen krävdes sedan av bolaget på köpesumman minus handpenningen efter att försäljaren förskingrat pengarna. Bolaget åberopade villkor i avtalet om att försäljare inte var behöriga att uppbära annan betalning än handpenning. HD gick dock på den linjen att försäljaren utåt framstått som butiksföreståndare och kunden betett sig så som rimligen kunde förväntas på grundval av det intryck hon fått av försäljarens behörighet.*

Det är klart att eftersom sedvanerekvisitet i regel kräver någon form av spridning utbildas denna lättare när det gäller schablonartade och vardagliga rättshandlingar, under det att vad gäller mer ovanliga sådana någon sedvänja i relation till en viss ställning inte hinner uppkomma. Fullmaktsdokumentet blir då det naturliga instrumentet¹⁴⁶. Det måste även framhållas att man mot ett alltför långt erkännande av behörighet på grund av ställningsfullmakt talar vikten av att upprätthålla firmateckningsinstitutet som ett viktigt inslag i affärlivet¹⁴⁷. Detta är av intresse för bolagets borgenärer och andra intressenter. Det är givetvis av intresse för dessa att kunna se vilka som är behöriga att företa för bolaget viktiga rättshandlingar. Under det att uppgift om vilka som är firmatecknare för ett bolag oftast kan fås genom bolagsverkets försorg och därigenom fatta mer genomtänkta beslut kan man av naturliga skäl inte i något register i förväg kunna se vilka i en organisation som kan binda bolaget genom ställningsfullmakt. En restriktivitet vad gäller utvidgandet av ställningsfullmaktens omfång kan av den anledningen vara påkallad.

Det bör emellertid redan nu framhållas att man vid studerandet av rättsfall gällande tolkning av sedvanerekvisitet bör iaktta en viss försiktighet. Detta på grund av att sedvänjans styrka, såväl som en del av tillämpningssvårigheterna beror på dess flexibilitet. Begreppet är till sin natur kasuistisk¹⁴⁸ och det kan då innebära att sedvänjan varierar från en tid till en annan och givetvis mellan branscher. Det är med andra ord inte möjligt att av ett rättsfall dra en generell slutsats att en ”kontorschef” alltid enligt sedvänja har den eller den behörigheten. Sedvanerekvisitet ger emellertid domstolarna ett tånjbart instrument för att vidareutveckla ställningsfullmaktsinstitutet och samtidigt hålla sig inom de ramar lagen ger. Särskilt gäller detta det sätt på vilket domstolarna i praxis genom att bygga på yttre synbara kriterier, som är ”ägnade att ge tredje man ett välgrundat intryck av behörighet”¹⁴⁹, för att på så sätt komma fram till rimliga, ändamålsenliga resultat. Som exempel på detta kan nämnas NJA 1956 s. 656. Här hade en garagevakt tagit emot en kamera som sedan inte kom till rätta. Fråga uppkom om

uppdiktade sedvänjor inte uppställs av dem men risken är ändå att vid osäkra fall, partiska, ekonomiska eller andra, hänsyn tas.

¹⁴⁶ Grönfors, Avtalslagen, s. 122 se även NJA 1992 s. 782 s. 804

¹⁴⁷ Grönfors, JT 1990-1991 s. 437

¹⁴⁸ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 81

¹⁴⁹ Grönfors, Avtalslagen, s. 121

garagevakten enligt sedvänja hade behörighet att ta emot inte bara bilar utan även andra föremål för förvaring. Domstolen kom fram till att det för den aktuella avtalstypen i det närmaste krävs att garagevaktens behörighet inkluderar även att ta emot andra föremål. Jag har tidigare redogjort för att det i allmän fullmaktsrättslig praxis även framkommit tecken på att fullmaktens omfattning ska bedömas utifrån vad som krävs för att tillgodose ändamålet med dess meddelande¹⁵⁰. Här är det dock det ändamålsenliga för avtalstypen som tas hänsyn till. Grönfors sammanfattar det hela på ett träffande sätt: ”det som i fråga om behörighetens omfattning är det mest ändamålsenliga med hänsyn till avtalstypen också ansetts vara eller åtminstone böra behandlas som om det vore det sedvanliga”¹⁵¹. Det bör emellertid framhållas att man i och med detta befinner sig i utkanten av hur långt sedvanerekvisitet kan drivas¹⁵².

Om det sagda accepteras fullt ut, med sedvänjan på detta sätt som rättsbildande faktor, tillförsäkrar detta att 10 § 2 st. AvtL, trots förändrade förhållanden i affärlivet, hålls aktuell och den flexibilitet jag talade om tidigare blir påtaglig.

4.3.4 4) Rättshandlingen ska företas i huvudmannens namn

Detta rekvisit gäller, som tidigare redogjorts för, även för fullmakter i allmänhet. För grunderna angående detta rekvisit hänvisas därför till det tidigare avsnittet. Det kan dock påminnas om att vad gäller ställningsfullmakten är det ofta för tredje man likgiltigt vem han rättshandlar med, samtidigt blir det även oftare än annars tydligt att mellanmannen inte handlar i eget namn. Endast i undantagsfall torde det, och då i fall där ställningen inte framträder lika tydligt som i fallet med kassörska eller butiksbiträde, vara aktuellt med invändningen att fullmäktigen handlat i eget namn. Som jag tidigare har redogjort för behöver emellertid inte huvudmannens identitet vara känd för att rekvisitet ska anses vara uppfyllt, däremot måste hans existens vara det.

4.3.5 5) Rättshandlingen ska falla inom fullmaktens gränser

Liksom det fjärde rekvisitet är detta rekvisit ett allmänt fullmaktsrättsligt rekvisit. Jag har tidigare behandlat det i den allmänna delen vilken således blir intressant för vidare läsning. Kort ska bara redogöras för det för ställningsfullmakten typiska när det gäller fullmaktens gränser. Gränserna för fullmakten överensstämmer som jag tidigare nämnt i allt väsentligt med fullmäktigens behörighet. För de ställningsfullmakter som regleras i lag blir av förklarliga skäl denna behörighet statisk eftersom den följer direkt av ett lagbud. För den ställningsfullmakt för vilken behörigheten följer av sedvänja blir fullmaktens omfattning istället mer rörligt. Några hållpunkter kan ändå ges. Behörigheten blir i regel större ju högre upp i ett bolags hierarki man kommer och ju mer självständig den aktuella positionen är. Som exempel må nämnas att en biljettförsäljare är behörig att ingå för sin huvudman bindande avtal om försäljning av biljetter men är

¹⁵⁰ Se avsnittet ”Inom fullmaktens gränser” ovan och även NJA 1977 s. 160

¹⁵¹ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 208

¹⁵² Grönfors, Avtalslagen, s. 121

inte utan vidare behörig att avvika från de normala villkoren¹⁵³. I praxis har fastslagits att en undergarderobiär kan ta emot restaurangbesökarens kläder med bindande verkan för huvudgarderobiären¹⁵⁴. Huvudgarderobiären blev ersättningsskyldig för de mottagna kläderna, en dyrbar päls, vilket i doktrin har ansetts utgöra ett fall av ställningsfullmakt¹⁵⁵. Ett annat fall som slutade på ett annat sätt var NJA 1949 s. 46. HD beviljade inte prövningstillstånd men situationen var följande och HovRs utslag följer. En nattportier hade åtagit sig att då och då starta en bil tillhörande en av hotellgästerna. Under fullgörandet av uppdraget förstördes motorn om fråga uppstod om skadeståndsskyldighet kunde åläggas hotellet på grund av att portieren hade handlat å hotellets vägnar. Någon sådan behörighet ansågs inte finnas, varken enligt lag eller sedvänja varför någon ersättningsskyldighet inte kunde åläggas hotellet på den grunden.

Det bör återigen framhållas att behörigheten alltså normalt sett blir större ju högre ställning den påstodde fullmäktigen har och ju friare hans position är. Detta måste å andra sidan vägas mot att ställningsfullmakten är avsedd för schablonmässiga och ofta återkommande rättshandlingarna och vad gäller större, mer omfattande transaktioner någon sedvänja knappast hinner utbildas varför ställningsfullmakten kan vara utesluten på den grunden. Dessa transaktioner skulle då vara förbehållna fullmaktsdokumentet eller firmateckningsinstitutet och vanliga organbehörighetsregler. Med andra ord, då en persons ställning i ett företag medger att behörigheten i och för sig kan vara större kan en tillämpning av ställningsfullmaktens regler hindras av att det av samma anledning inte har kunnat utbildas någon rättslig relevant sedvänja.

4.3.6 6) Tredje man får inte ha insett eller bort inse från huvudmannen till mellanmannen befogenhetsinskränkande instruktioner

Liksom för alla fullmakter är ond tro angående från huvudmannen till mellanmannen befogenhetsinskränkande föreskrifter en behörighetsgräns¹⁵⁶. Det intressanta är emellertid att eftersom ställningsfullmakten är en självständig fullmakt får dessa föreskrifter, helt i linje med synbarhetsprincipen, endast verkan just när tredje man är i ond tro. Tredje man kan emellertid aldrig anses vara i god tro angående sådant som framgår av yttre förhållanden. Detta leder till ett alldeles särskilt problem när det gäller ställningsfullmakten eftersom sedvänjan, som ger fullmäktigen behörighet, av naturliga skäl kan vara mycket svårtolkad. Här blir det, liksom så ofta annars, en intressekonflikt. Huvudmannen vill bli bunden, men bara så långt hans vilja medger. Tredje man vill att huvudmannen blir bunden i enlighet med den företagna rättshandlingen. Strikt tolkad innebär synbarhetsprincipen att om fullmäktigen går utöver de yttre, behörighetsgrundande faktumen, anses tredje man veta om detta och därmed blir avtalet inte bindande för huvudmannen. Som kommer att visas senare i samband med utvecklingen av tolerans- och kombinationsfullmakten har domstolen i vissa fall tummat

¹⁵³ Grönfors, Avtalslagen, s. 122

¹⁵⁴ NJA 1946 s. 338

¹⁵⁵ Se t.ex. Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 205

¹⁵⁶ Se t.ex. Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 60

lite på dessa regler där det har ansetts vara befogat att huvudmannen i alla fall ska bli bunden.

Vad gäller tredje mans ”undersökningsplikt” angående befogenhetsinskränkande föreskrifter anger motiven en god utgångspunkt. Där står att läsa angående ställningsfullmakten att “tredje man icke behöver efterforska, huruvida huvudmannen i det särskilda fallet inskränkt fullmäktigens befogenhet, utan allenast har att hålla sig till det yttre förhållandet, att denne intager en ställning, som enligt gängse uppfattning förlämnar makt att sluta avtal och företaga rättshandlingar av det slag varom fråga är”¹⁵⁷. Detta, tillsammans med att ställningsfullmakten innehar en i samhället praktiskt viktig funktion, gör att kraven på ond tro bör sättas högt och som motivuttalandet ger uttryck för bör givetvis inte någon undersökningsplikt för tredje man komma ifråga¹⁵⁸. Inser han emellertid dessa föreskrifter kan han inte förlita sig på fullmakten längre än vad hans goda tro sträcker sig.

De interna instruktionerna gäller alltså i relationen mellanman och huvudman och påverkar alltså inte i sig ställningsfullmaktens behörighetsomfång. Dessa instruktioner skulle däremot kunna få genomslag vid en prövning av behörighetens omfång i den mån de inverkar på sedvänjan. Om man alltså kommer fram till att instruktionerna ger uttryck för vad som är den allmänna uppfattningen i en viss bransch kan detta leda till att befogenheten och behörigheten för en viss ställningsfullmakt överensstämmer¹⁵⁹. Finns det emellertid en etablerad ställningsfullmakt går det inte att inskränka denna behörighet med instruktioner.

¹⁵⁷ Försl. s. 73

¹⁵⁸ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 183

¹⁵⁹ Gorton, On demand-garanti, JT 2002-2003, s.314

5. Tolerans- och kombinationsfullmakt

– nybildningar i anslutning till ställningsfullmakten

5.1 Inledning

Som vi har sett avseende ställningsfullmakten leder kravet på utvecklad sedvänja ibland till att tredje man inte får ett i alla avseenden tillräckligt skydd. Sedvänjan är i många fall mycket svår att avgöra på förhand och med tanke på svårigheterna att kräva fullmäktigen på ersättning i de fall rättshandlingen inte faller inom behörigheten vid självständiga fullmakter handlar tredje man i många fall på egen risk. Det finns fall då något rekvisit för ställningsfullmaktens tillämpning saknas men då det är rimligt att huvudmannen ändå blir bunden. Ur ställningsfullmakten har i praxis utvecklats två typer av fullmakter som uppvisar stora likheter med ställningsfullmakten och har tillämpats i situationer där något av dess rekvisit har brutit. Liksom ställningsfullmakten ger sken av att fullmakt finns ger tolerans- och kombinationsfullmakterna en möjlighet för domstolen att tillerkänna en rättshandling fullmaktsrättsliga verkningar när det är rimligt att huvudmannen blir bunden. Tolerans- och kombinationsfullmakten ger tredje man ett ökat skydd samtidigt som skyddet nyanseras¹⁶⁰. Adlercreutz har en lite differentierad syn på fullmakterna och ser toleransfullmakten som en typ av kombinationsfullmakt där toleransmomentet är särskilt framträdande. De båda är enligt Adlercreutz mer att anse som exempel på teknik att grunda en behörighet än skiljda fullmaktsformer. Kombinationsfullmakten som i praxis visar så stor likhet med ställningsfullmakten kallar han speciell ställningsfullmakt¹⁶¹. Som en jämförelse med ställningsfullmakten bör emellertid framhållas att ställningsfullmakten till sin natur är mer generell, med tanke på kravet på sedvänja, medan både toleransfullmakten och kombinationsfullmakten är kopplad till *det specifika fallet*¹⁶². Jag har tidigare framhållit att bedömningen av ställningsfullmakten ofta leder till in casu-avgöranden så på sätt och vis är den givetvis kopplad till det specifika fallet och sedvänjan varierar över tiden. Kan emellertid en sedvänja konstateras är det sant att ställningsfullmakten är generell då den i enlighet med sedvänjan gäller för personer i motsvarande ställning. Att såväl toleransfullmakten som kombinationsfullmakten är unik för varje fall är dock viktigt att ha med sig. Det är således svårt att på en given situation behandlad i praxis ställa någon prognos för hur en annan situation ska behandlas. Givetvis fyller en genomgång och studie av praxis på området det syftet att det visar vilka särskilda omständigheter i sig som domstolarna tidigare har tillmätt fullmaktsgrundande verkan och därmed sannolikt kommer att behandla på ett liknande sätt.

Som en sammanfattning på inledningen och som en inledning till den mer ingående delen om de två fullmaktstyperna¹⁶³ kan sägas att toleransfullmakten kännetecknas av att

¹⁶⁰ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 106

¹⁶¹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 199 f.

¹⁶² Gorton, On demand garanti, JT 2003 s. 297

¹⁶³ Även om alltså Adlercreutz ser toleransfullmakten som en typ av kombinationsfullmakten utvisar de ändå så pass stora olikheter att man bör behandla dem separat.

sedvanerekvisitet i ställningsfullmakten har ersatts av ett upprepat representationshandlande från fullmäktigens sida utan att huvudmannen har ingripit eller protesterat mot detta. Vad gäller kombinationsfullmakten å andra sidan botas bristen på påvisbar sedvänja av förekomsten av andra fakta i särskild kombination med varandra¹⁶⁴.

5.2 Särskilt om toleransfullmakten

Som namnet antyder rör det sig här om att fullmaktsverkningar uppstår då en huvudman vid upprepade tillfällen har tolererat mellanmannens rättshandlingar. Även om företeelsen har vuxit fram i praxis hittar man i motiven till Avtalslagen viss grund för att bundenhet kan uppstå för huvudmannen på grund av tolererat, upprepat handlande. I motiven till lagen sägs: ”Om t.ex. någon upprepade gånger uppträtt såsom fullmäktig för en annan utan att denne haft något att anmärka däremot, kan i en sådan passivitet under vissa förhållanden ligga en fullmakt att även för framtiden företaga rättshandlingar av ifrågavarande slag”¹⁶⁵. Detta uttalande kan sägas ge uttryck för ett par saker. Inledningsvis är det uppenbart att i ett fall då en huvudman gillande har uppmärksammat att en person i och för sig utan fullmakt har handlat för hans räkning. Detta kan även förklaras med allmän avtalstolkning om konkludent handlande eller passivitet. Det är i ett sådant fall inte heller särskilt svårt att förena med grundtanken om att fullmakt bygger på en viljeförklaring från huvudmannen. Att inte låta sådan passivitet och tolerans ge fullmaktsverkningar kunde leda till orimligheter. En huvudman kunde då låta bli att invända mot behörighetsöverskridande då det är lönsamt för honom för att vid ett annat tillfälle göra ogiltigheten gällande. En reservation måste här göras. Innebär institutet toleransfullmakt att ratihaberingsfunktionen kan bli utan betydelse? Ratihabition innebär som jag tidigare har redogjort för att huvudmannen i efterhand accepterar en rättshandling som mellanmannen företagit utan att vara behörig därtill. Syftet med ratihabering måste ju vara att huvudmannen i ett specifikt fall accepterar ett visst handlande och inte att genom att göra detta flera gånger förlorar möjligheten att göra gällande ogiltighet på grund av behörighetsöverskridande därför att en toleransfullmakt anses ha uppkommit. Det torde vara så att en huvudmans *uttryckliga* ratihabition inte kan läggas till grund för uppkomsten av en toleransfullmakt¹⁶⁶. Sker ratihabitionen mer slentrianmässigt är det mer tveksamt. Man skulle kunna jämföra detta med då exempelvis ett försäkringsbolag tillämpar ett avtalsvillkor på ett för försäkringstagaren mer förmånligt sätt än avtalet egentligen ger uttryck för. För att undvika att bundenhet till denna avtalstillämpning uppstår är det vanligt att den eftergivande markerar detta genom att avtalstillämpningen skett ”ex gracia”¹⁶⁷. En slentrianmässig, generös avtalstillämpning skulle alltså kunna leda till en förändring av avtalet. För toleransfullmaktens vidkommande skulle då det motsvarande leda till huvudmannens bundenhet till liknande rättshandlingar. Bundenhet och förändringar i avtal på grund av passivitet eller annat handlande är således inget unikt för toleransfullmakten utan syns på flera håll inom svensk avtalsrätt.

¹⁶⁴ Grönfors, Avtalslagen, s. 124 f.

¹⁶⁵ Försl., s. 71

¹⁶⁶ Adlercreutz, Avtalsrätt I s. 201

¹⁶⁷ Ramberg och Ramberg, Allmän avtalsrätt, s. 209

5.2.1 NJA 1943 s. 316

Ett tidigt¹⁶⁸ rättsfall som är typiskt för toleransfullmaktsdiskussionen och därför utgör en bra inledning är NJA 1943 s. 316. Målet synliggör även vilket samband de upprepade handlingarna måste ha med varandra och den ifrågasatta rättshandlingen. Bakgrunden i målet var följande. En bostadsrättsförening hade tagit upp ett lån av en person. Som säkerhet för lånet hade bostadsrättsföreningen lämnat inteckningar i en av bostadsrättsföreningarnas fastigheter. Enligt villkoren skulle lånet betalas halvårsvis och allteftersom tillräckliga amorteringar hade gjorts skulle motsvarande inteckningar återlämnas. Långgivaren återlämnade vid ett tillfälle inteckning i enlighet med villkoren till bostadsrättsföreningens kassör när denne erlagt amorteringar och räntor. Kassören var firmatecknare, men bara i kombination med en annan, och satt även i styrelsen. Vid ett tillfälle behöll kassören inteckningen och belånade den och tillgodogjorde sig pengarna för egen del. Liksom vid allt handlande med mellanmän uppstår frågan om vem som ska få bära risken för mellanmannens förskingring mm. Det handlar om behörighet. Var kassören behörig att handla med för huvudmannen bindande verkan har långgivaren presterat med giltig verkan. Hade mellanmannen inte behörighet att ta emot inteckningen får långgivaren prestera till huvudmannen på nytt och sedan kräva mellanmannen. Bostadsrättsföreningen yrkade därför att långgivaren skulle betala igen. Långgivaren gjorde gällande att kassören genom ställningsfullmakt hade behörighet att ta emot inteckningen för bostadsrättsföreningens räkning. Rådhusrätten kom fram till att kassören intagit en sådan ställning att han med för bostadsrättsföreningen bindande verkan, kunnat ta emot inteckningarna, alltså ställningsfullmakt, och ogillade därför bostadsrättsföreningens talan. Även Hovrätten kom i och för sig till samma resultat, det att bostadsrättsföreningens talan ogillades, men det är deras motivering som är synnerligen intressant. De anförde: ”I målet är upplyst att Sven A. i egenskap av föreningens kassör haft att uppbära hyror från föreningens fastighet samt verkställa betalning av föreningens löpande utgifter, att Sven A. regelmässigt till Greta L. erlagt föreningens amorteringar och ränteutgifter å omförmälda lån, att utbetalningarna till Greta L. uppgått till betydande belopp, att långgivaren enligt omslagsreversen vore skyldig att, i den mån verkställda amorteringar föranledde därtill, återställa av föreningen lämnad säkerhet för lånet, att Greta L. återlämnat ifrågavarande inteckning till Sven A., sedan föreningen till följd av gjorda amorteringar blivit berättigad återfå inteckningen, samt att Sven A. alltsedan lånets beviljande varit kassör och styrelseledamot i föreningen samt dess ene firmatecknare.

Med hänsyn härtill och till vad eljest i målet förekommit (min kursivering) får Sven A. anses hava intagit en sådan ställning att han ägt behörighet att med för föreningen bindande verkan mottaga inteckningen”¹⁶⁹.

¹⁶⁸ I NJA 1922 s. 131 prövade HD om ett upprepat handlande kunde konstituera en fullmakt. Möjligheten att grunda en toleransfullmakt får därmed anses erkänd. Se Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 243

¹⁶⁹ NJA 1943 s. 316, s. 2 i referatet

Nedre justitierevisionen hemställde att HD skulle fastställa Hovrättens dom vilken den gjorde.

Det intressanta med fallet är alltså att trots att det inte visades i målet att någon behörighet fanns enligt lag eller sedvänja ansåg HovR och HD att kassören hade behörighet att motta inteckningarna för bostadsrättföreningens räkning. Sedvanerekvisitet har alltså bytts ut mot något annat. I detta fall av att kassören upprepade gånger erlagt räntor och amorteringar. I målet belyses även vilket samband den ifrågasatta handlingen måste ha med de upprepade föregående handlingarna. Tidigare hade kassören enbart betalat räntor och amorteringar, nu gällde det mottagande av en inteckning. Tydligt har det funnits ett tydligt funktionellt samband mellan dessa handlingar samt att lånevillkoren angav att när tillräckliga amorteringar erlagts, inteckningarna måste lämnas tillbaka. Något krav på fullständig identitet mellan de tidigare handlingarna och den ifrågasatta handlingen verkar alltså inte föreligga.

Toleransfullmakten konstitueras som jag tidigare nämnt som regel av att en person regelbundet rättshandlar åt någon annan med denna persons gillande, en sorts passivitetstanke. Talande för detta är NJA 1973 s. 725 där en kommun i samband med försäljning av fastigheter blev bundna av en anställds handlande varpå HD anför: ”verksamheten hade inte mötts av någon invändning från kommunledningens sida utan har uppenbarligen fortgått med dess gillande”¹⁷⁰. Ren passivitet vid förhandlingar kan göra en huvudman bunden vid en mellanmans ord och handlingar¹⁷¹. I det hovrättsmålet var parterna dessutom representanter för juridiska personer. Gällande juridiska personer bör det krävas att ett organ med behörighet att utfärda fullmakt inom det aktuella området känt till och tolererat det aktuella handlandet¹⁷².

Det ovan refererade fallet¹⁷³ belyser hur långt toleranstanken kan sträckas¹⁷⁴. Det kan emellertid vara mer rimligt att redan nu tala om att domstolen presenterar ett slags sanktion av huvudmannens underlåtelse att ingripa. Det är givetvis svårt att ta in tanken att en huvudman genom att passivt betrakta kassören återkommande erlægga betalningar förklarar sig vilja bli bunden även vid kassörens mottagande av inteckningar, en delvis annorlunda rättshandling. Det är snarare så ”att huvudmannen borde ha ingripit aktivt för att hindra att de återkommande betalningarna; denna omständighet jämte andra omständigheter skapade intrycket av att behörighet att slutligen motta inteckningen förelåg”¹⁷⁵. När han inte gör det drabbas han av bundenheten som en sanktion.

Dotevall uttrycker det nyss nämnda som att det finns tillfällen då en person blir bunden när han förhållit sig passiv, då han enligt ”gängse betraktelsesätt borde ha en plikt att på något sätt markera att han inte vill vara bunden”¹⁷⁶.

¹⁷⁰ NJA 1973 s. 725, s. 739

¹⁷¹ RH 1983:81

¹⁷² Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 114 f

¹⁷³ NJA 1943 s. 316

¹⁷⁴ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 112

¹⁷⁵ Högsta domstolen 200 år, s. 188

¹⁷⁶ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 112

Viktigt att komma ihåg är emellertid att det inte är bara själva toleransen eller passiviteten som är avgörande för toleransfullmaktens konstituerande, i linje med synbarhetsprincipen gäller att tredje man även ska ha bibringats en befogad anledning att tro att mellanmannen haft behörighet. Som Grönfors uttrycker det: ”Passivitet från huvudmannens sida vid mellanmannens upprepade handlande räcker icke för att utlösa fullmaktsverkningarna; därutöver fordras, att det upprepade handlandet är av sådant slag i förhållande till den omtvistade handlingen, att medkontrahenten (till vars skydd regeln uppställs) har skälig anledning anta, att mellanmannen får – eller möjligen kan – binda huvudmannen i det ifrågasatta avseendet”¹⁷⁷. En mening som i sig själv förklarar toleransfullmakten i stora drag.

5.3 Särskilt om kombinationsfullmakten

Sanktionstanken får mer inflytande inom den fullmaktstyp som Grönfors med flera kallar kombinationsfullmakt. I jämförelse med ställningsfullmakten har här sedvanerekviset bytts ut mot andra omständigheter som i kombination med varandra ger tredje man ett befogat intryck av behörighet. Toleransen kan här vara en sådan omständighet, och kan i vissa fall även ge fullmäktigen behörighet då toleransen i sig själv inte är tillräckligt stark för att fungera behörighetsskapande i enlighet med toleransfullmaktstanken. Till stor del handlar det här om att hitta omständigheter som talar för en bundenhet för huvudmannen då det är rimligt att han blir bunden.

Ett gott exempel på när olika omständigheter i kombination har medfört bundenhet för huvudmannen vid mellanmannens handlande är **NJA 1950 s. 86**. I målet saknas helt momentet av tolerans vilket gör att det är ett renodlat fall av kombinationsfullmakt¹⁷⁸. Omständigheterna var följande. Med en bilförsäljare i en av bilfirmans lokaler slöt en privatkund ett avtal om köp av bil. Försäljaren krävde då att handpenningen skulle erläggas. Försäljaren mottog denna och tillgodogjorde sig den för egen del. Kunden ansåg att han genom att betala till bilförsäljaren fullgjort sin förpliktelse i den delen. Ordersedeln angav att avtalet inte skulle vara bindande för bolaget förrän det skriftligen bekräftats, vilket då skulle innebära att försäljaren inte hade behörighet. Ordersedeln angav emellertid även utrymme för priset samt texten ”därav kontant vid ordens underskrivande... kronor”. Om till vem handpenningen skulle erläggas teg ordersedeln. Högsta domstolen ansåg att följderna av den jourhavande försäljarens handlande drabbar bolaget på grund av avtalets otydlighet. Rättsfallet är även ett ledande sådant för tillämpningen av oklarhetsregeln¹⁷⁹. Det har dock riktats kritik mot detta i den meningen att det inte var ett avtalsvillkor som var otydligt. Det avgörande för målets utgång var i stället försäljarens agerande i försäljningslokalen, naturligare hade då varit att mer uttryckligen tillämpa fullmaksregler¹⁸⁰. Å andra sidan blev ju avtalsvillkoret otydligt på grund av agerandet och andra omständigheter vilket kunde göra otydlighetsregeln

¹⁷⁷ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 249

¹⁷⁸ Högsta domstolen 200 år, s. 192, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 262

¹⁷⁹ Ramberg och Ramberg, Allmän avtalsrätt, s. 198

¹⁸⁰ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 118

lämplig. Köparens egenskap av privatperson torde även ha haft betydelse för utgången i målet.

Om man analyserar Högsta domstolens motivering kan man se att de yttre omständigheter som i kombination med varandra var ägnade att ge tredje man ett befogat intryck av behörighet hos försäljaren var följande. Klausulen om handpenning i ordersedeln, det befogade intrycket av behörighet försäljarens agerande inne i försäljningslokalen medförde och att otydligheten i ordersedeln måste drabba bolaget som avfattat denna¹⁸¹. Trots att man inte kan hitta något toleransmoment kan man i en av omständigheterna hitta något som, en smula tvunget¹⁸², kan ses som en viljeförklaring. Försäljarens agerande i lokalen ger tredje man ett befogat intryck av behörighet och han är där på huvudmannens uppdrag, han är inte en bedragare som fått för sig att spela försäljare. Precis som i NJA 1973 s. 725, se ovan, agerar han här som försäljare med bolagets goda minne. Det befogade intrycket som en godtroende tredje man får av behörigheten hade bilfirman att undanröja. När man inte gjorde det drabbar bundenheten som en sanktion. Grönfors menar att sanktionstanken bär upp detta rättsfall till etthundra procent¹⁸³.

I **NJA 1985 s. 717**, ”Trähusförsäljaren I”, som först tog upp frågan om ställningsfullmakt förelåg för en trähusförsäljare att lämna för sin huvudman bindande anbud och besvarade denna fråga nekande på grund av bristande sedvänja, får nog de två skiljaktiga justitierådens motivering tolkas som att de ansåg det förelegat en kombinationsfullmakt för trähusförsäljaren och att han därmed var behörig. De hänvisar även till utgången i det tidigare nämnda NJA 1950 s. 86. Baserat på minoritetens och majoritetens uttalanden i NJA 1985 s. 717 uppställer Hellner följande. ”Om huvudmannen betar sig på sådant sätt, att tredje man får intrycket att företrädaren har behörighet, så ansvarar huvudmannen på grund av det, medan eljest behörigheten inte sträcker sig längre än vad som följer av styrkt sedvana vilken ger ställningsfullmakt”^{184, 185}.

Det kan med fog hävdas att i vissa fall huvudmannen bär ett ökat ansvar för hur han organiserar sin verksamhet. Ett rättsfall som ger klart uttryck för detta är det tidigare nämnda NJA 1974 s. 706. Arbetsgivaren för den förman för postavdelningen som under två års tid i princip dagligen besökt posten i egenskap av postbud för företaget och under den tiden kunde tillgodogöra sig stora belopp, ålades bundenhet som en sanktion för

¹⁸¹ Högsta domstolen 200 år, s. 193

¹⁸² Dotevall menar att detta är allt för långsökt eftersom huvudmannen ju inte hade tolererat mellanmannens beteende. Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 118. Det är väl sant så till vida att man inte kan tala om någon viljeförklaring i och för sig, men det är ändå i den omständigheten man kan hitta ett *spår* av det som enligt motiven och AvtL är grundläggande för fullmakten.

¹⁸³ Högsta domstolen 200 år, s. 193

¹⁸⁴ Hellner, Kommersiell avtalsrätt, 4 uppl. 1993, s. 55

¹⁸⁵ I sammanhanget kan för övrigt sägas att i det närliggande NJA 1986 s. 596, ”Trähusförsäljaren II”, ansågs inte heller en sådan försäljare ha behörighet enligt ställningsfullmakt eller på annat sätt att ingå avtal men bolaget blev i alla fall bundet av försäljarens onda tro som tillräknades bolaget och HD anförde att då ”en näringsidkare organiserar sin verksamhet så att försäljare tar upp anbud från konsumenter för näringsidkarens räkning med uppgift att vidarebefordra anbud till näringsidkaren, bör vid tolkningen av träffat avtal utgångspunkten vara, att vad försäljaren har insett eller bort inse om konsumentens uppfattning rörande avtalets innehåll tillräknas näringsidkaren.”

försummelse i kontrollen. Något toleransmoment kan överhuvudtaget inte finnas eftersom arbetsgivaren inte ens, på grund av manipulationer, känt till att den anställda undandragit dessa belopp. Vad som i stället tillmättes betydelse var att förmannens brottslighet möjliggjordes av arbetsgivarens försummelse i den interna kontrollen. Företaget fick svara för att förmannen kommit att inta en ställning som tillsynes gav honom rätt att uppbära betalning för checkarna. Det verkar som att ett medvetet tolererande botas av en underlåtenhet från huvudmannens sida att göra sig bekant med de rätta förhållandena genom kontroller och interna rutiner. Företagets underlåtenhet att föra en tillbörlig intern kontroll sanktioneras med avtalsrättslig bundenhet¹⁸⁶. Dotevall talar om en huvudmannens organisationsrisk¹⁸⁷. Dotevall jämför vidare med den inom amerikansk rätt så kallade *eneterprise liability*. En uppfattning innebärande att ett företag ansvarar fullt ut för de anställdas handlingar. Att utreda vad tredje man insett eller inte blir överflödigt, det räcker med att visa att mellanmannen befunnit sig inom huvudmannens organisation. Detta innebär dock ett alltför starkt tillvaratagande av tredje mans intresse för att kunna accepteras generellt.

Den interna organisationen i ett företag kan vara svår för en utomstående att få en inblick i. Det avgörande när intresseavvägning mellan huvudmannens och tredje mans intressen görs är det befogade intryck den utomstående får av verksamheten. På grund av svårigheterna till insyn bör en tredje man kunna förlita sig på detta intryck¹⁸⁸. Det bör nämnas att i de fall han är i ond tro skyddas han aldrig i enlighet med 11 § AvtL som anger att ond tro hos tredje man är behörighetsgräns för alla fullmakter. Rimligt eftersom en tredje man i ond tro givetvis inte är lika skyddsvärd som en godtroende.

Andra typiska omständigheter som i kombination med andra kan verka behörighetsgrundande och därför brukar åberopas (med större eller mindre framgång) är namn- och firmastämplor¹⁸⁹ eller visitkort och brevpapper¹⁹⁰. Dessa relevanta omständigheter benämner Grönfors ”fullmaktsgrundande rättsfakta”¹⁹¹. Det bör dock framhållas att ett alltför brett accepterande av sådana omständigheter som behörighetsgrundande kan göra det alltför lätt för en fullmäktig att skapa ett sken av behörighet, en något uttunnad ”ställning”¹⁹². Viktigt är dock att de måste kunna härledas till huvudmannen. Någon faktisk kännedom om dess användande torde inte krävas utan det bör räcka att huvudmannen bort inse att mellanmannen uppträdde på ett sätt som ger tredje man ett befogat intryck av att fullmakt finns¹⁹³.

Huvudmannen åläggs alltså på sätt och vis ett visst aktivitetskrav för att undanröja ett sken av behörighet, ett aktivitetskrav som i många fall kan anses ganska långtgående. Det bör emellertid framhållas att det krav som åläggs huvudmannen begränsas i så måtto att de behörighetsgrundande momenten ska ha uppkommit på grund av huvudmannens

¹⁸⁶ Grönfors, Högsta domstolen 200 år, s. 189

¹⁸⁷ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s.122

¹⁸⁸ Ibid., s. 123 f

¹⁸⁹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 206

¹⁹⁰ Se t.ex. AD 1994:11

¹⁹¹ Grönfors, Avtalsgrundande rättsfakta, s. 55

¹⁹² Se t.ex. Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 145

¹⁹³ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 120

positiva handlingar¹⁹⁴. Det grundläggande minimiskyddet för huvudmannen, att mellanmannens ställning ska intas på grund av avtal med huvudmannen synes inte i dessa sammanhang kunna medges undantag ifrån¹⁹⁵.

Kombinationsfullmakten är således inte beroende av något upprepat handlande. Det kan dock vara en av de behörighetsgrundande omständigheterna. Fullmaktsgrundande är i stället en kombination av omständigheter som ger tredje man ett sken av att fullmakt finns. Dessa omständigheter måste inte ha varit kända för huvudmannen men han måste ha bort känna till dem. Här ser man tydliga spår av sanktionstanken. Som fullmaktsgrund har den för denna typ av fullmakt i och med NJA 1974 s. 706 i realiteten konkurrerat ut viljeförklaringen¹⁹⁶. Tredje mans skyddsvärda förtroende ska härröra från omständigheten att mellanmannen varit verksam inom huvudmannens organisationsfär. Som Högsta domstolen principiellt konstaterar i NJA 1990 s. 591 med hänvisning till tidigare nämnda NJA 1985 s. 717 att då huvudmannen betar sig på ett sådant sätt att tredje man får intrycket att företrädaren har behörighet så ansvarar huvudmannen på grund av det¹⁹⁷. Man får inte glömma mellanmannens ansvar för att han har erforderlig fullmakt enligt 25 § AvtL mot vilken en skälighetsbedömning ytterst får göras. Den kritiska frågan blir huruvida tredje mans intresse ska tillgodoses genom fullmäktigens ersättningsansvar enligt nyss nämnda lagrum eller genom avtalsrättslig bundenhet för huvudmannen.

¹⁹⁴ Jmf i detta sammanhang, Adlercreutz; Avtalsrätt I, s. 162 om att dessa rättsfakta ska härröra från huvudmannen.

¹⁹⁵ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 268

¹⁹⁶ Grönfors i Högsta domstolen 200 år, s. 189

¹⁹⁷ Se NJA 1990 s. 591 s. 601. Som jag senare behandlar befanns ingen kombinationsfullmakt föreligga i det fallet.

6. Den fullmäktiges ansvar, falsus procurator

6.1 Inledning och huvudregeln

6.1.1 25 § AvtL:

Den, som uppträder såsom fullmäktig för annan, ansvarar för att han har erforderlig fullmakt och är förty, där han ej förmår styrka, att han handlat efter fullmakt eller att den rättshandling, varom fråga är, blivit godkänd av den uppgivne huvudmannen eller ändock är gällande mot honom, pliktig att ersätta tredje man all skada, som denne lider därigenom att han icke kan göra rättshandlingen gällande mot huvudmannen.

Vad sålunda är stadgat skall dock icke äga tillämpning, där tredje man insåg eller bort inse, att fullmakt ej förefanns eller att förefintlig fullmakt överskreds; ej heller där den, som företog rättshandlingen, handlade på grund av fullmakt, vilken i följd av någon särskild omständighet, varom han icke ägde kunskap och varom tredje man ej heller kunde med fog förutsätta, att han skulle hava kännedom, icke kan göras gällande mot huvudmannen.

Att en fullmäktige kan bli ersättningsansvarig gentemot tredje man för det fall att han gått utöver eller helt saknar fullmakt kan sägas vara en internationellt accepterad uppfattning¹⁹⁸. Det tål att nämnas att både PECL¹⁹⁹ och UPICC²⁰⁰ stadgar ett sådant ansvar och liksom i de svenska fullmaktsreglerna är en rättshandling som den fullmäktige har företagit utan eller överskridande sin fullmakt, behörighet i princip inte bindande för huvudmannen²⁰¹. Vad gäller ersättningsansvaret för fullmäktigen för uppkommen skada på grund av behörighetsöverskridande är Sverige är inget undantag, sålunda återfinns denna typ av ersättningsansvar även i de svenska reglerna.

Avtalslagens fullmaktsregler ger att vid normala fullmaktsverkningar, huvudmannen och tredje man binds vid den aktuella rättshandlingen under det att fullmäktigen själv står utanför avtalet. I det fallet detta inte inträffar blir 25 § AvtL tillämplig. Här stadgas ett ersättningsansvar för den fullmäktige för den händelse att han går utanför sin behörighet. Tanken är att där behörighetsgränsen slutar, och alltså även gränsen för huvudmannens bundenhet slutar, ska fullmäktigens ersättningsansvar ta vid²⁰². Detta torde visa på samspelet mellan det aktuella ersättningsansvaret och synbarhetsprincipen. Ersättningen som mellanmannen då har att utge till tredje man ska motsvara det positiva kontraktsintresset, detta uttrycks i paragrafen med ”all skada”. I sammanhanget kan nämnas att det är tveksamt huruvida lagrummet tar sikte på långvariga avtal, och hur

¹⁹⁸ Se t.ex. Kylhammar, SvJT 1989-1990 s. 403

¹⁹⁹ PECL 3:204, Principles of European Contract Law

²⁰⁰ UPICC 2.2.6 Unidroit Principles of International Commercial Law

²⁰¹ Det blir rättsföljden enligt UPICC 2.2.5 då en “agent acts without or exceeds its authority”. Samma sak gäller enligt PECL 3:204, då en “agent acts without authority or outside the scope of its authority”.

²⁰² Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 128

beräkningen då skulle ske. Skulle ersättningen avse den vinst tredje man beräknar göra på hela avtalet?²⁰³ Det har även ifrågasatts om man inte skulle kunna tolka ansvaret som en subsidiär avtalsbundenhet för de fall då ansvaret inte går att göra gällande mot huvudmannen²⁰⁴. Vad som talar emot detta är emellertid att det inte finns någon självklar rätt eller skyldighet att träda in i avtalet som part utan det rör sig om ett monetärt ersättningsansvar²⁰⁵. Hursomhelst, tanken är att tredje man, i de fall någon avtalsbundenhet för huvudmannen på grund av behörighetsöverskridande inte uppkommer, alltså ska försättas i samma situation som om han hade kunnat göra rättshandlingen gällande mot huvudmannen²⁰⁶. Det sagda för även med sig den effekten att i det fall det går att visa att huvudmannens möjligheter att fullfölja avtalet är bristfälliga, ersättningen ska minska i motsvarande mån. Visas det till exempel att huvudmannen drabbas av konkurs begränsas ersättningen till vad tredje man kunnat få i utdelning vid denna konkurs²⁰⁷. Tredje man ska alltså inte heller försättas i en bättre position än om han hade kunnat göra avtalet gällande mot huvudmannen. Man brukar säga att mellanmannen inte ansvarar för att huvudmannen är solvent eller kommer att fullgöra avtalet utan enbart att han har erforderlig fullmakt. Har han i det aktuella fallet garanterat även huvudmannens solvens kan han givetvis bli ansvarig för det också men det ansvaret baseras inte på 25 § AvtL.

Märk väl att när man i 25 § talar om ”erforderlig fullmakt” menas både det fall att den påstådde fullmäktigen handlar helt utan fullmakt och det fall då han visserligen har fullmakt men att den aktuella rättshandlingen faller utanför fullmaktens gränser, fullmäktigens behörighet. Anledningen till detta behöver inte alls grunda sig i någon bedräglig avsikt från mellanmannens sida utan hans motiv kan vara nog så hedervärda. Det kanske handlade om att genomföra en rättshandling, som trots behörighetsöverskridandet kunde antas vara till huvudmannens fördel och att huvudmannen därmed skulle ratihabera densamma, men att det senare visar sig inte vara fallet. Paragrafen i sig tar inga sådana hänsyn.

I avsnittet ovan om det allmänna fullmaktsrättsliga rekvisitet ”inom fullmaktens gränser” nämndes några fall då huvudmannen kan bli bunden vid en rättshandling trots behörighetsöverskridande från mellanmannens sida. Det handlar främst om situationer då huvudmannen ratihaberar rättshandlingen, huvudmannen blir bunden enligt HB 18:3 (se även 27 § AvtL) eller då huvudmannen binds av passivitet då tredje mans accept i stället behandlas som ett anbud. För en utförlig diskussion angående dessa situationer hänvisas därför till det avsnittet. Viktigt för det aktuella stadgandets vidkommande är dock att i samtliga fall då bundenhet för huvudmannen inträder, blir 25 § icke tillämplig. Vem har då bevisbördan för att avtal uppkommit? Är det tredje man som först har att visa att huvudmannen inte är bunden för att sedan kunna kräva mellanmannen? Enligt paragrafens lydelse kan direkt utläsas att detta ansvar ligger på den som uppträtt som

²⁰³ Kleineman, Ren förmögenhetsskada, s. 479 f.

²⁰⁴ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 17

²⁰⁵ I något fall kan emellertid ett omotiverat nekande av en mellanmans önskemål om att i stället för att utge penningersättning få fullgöra huvudmannens avtalsförpliktelser medföra att den ersättning som fullmäktigen har att utge nedsätts.

²⁰⁶ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 222

²⁰⁷ Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 88 Försl., 108 f.

fullmäktig. Han ska visa att han har handlat i enlighet med fullmakten, att den företagna rättshandlingen alltså blir bindande för huvudmannen. Det hela är givetvis rimligt med tanke på de processuella svårigheter en annan ordning hade medfört för tredje man som då kunde vara tvungen att först stämma å huvudmannen²⁰⁸. Däremot torde det åligga tredje man att visa att mellanmannen agerat som fullmäktig och när han påstår att avtal kommit till stånd, han även måste visa på de rättsfakta som krävs för avtalets uppkomst. Är det visat att fullmakt har givits, åligger det huvudmannen att visa behörighetsinskränkningarna. Vid uppdragsfullmakt bör rimligtvis tredje man ha bevisbördan för vad han anser är fullmaktens omfattning²⁰⁹.

I de fall tredje man inte lyckas visa att inte den påstådde fullmäktigen agerat såsom sådan är han trots detta inte helt rättslös. Han kan enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer göra den påstådde fullmäktigen ersättningsskyldig, men det handlar då endast om det negativa kontraktsintresset²¹⁰. Ansvar sträcks alltså inte längre än att tredje man försätts i samma situation som om an aldrig ingått avtalet. I och med att tredje man inser att fullmäktigen inte har avsett att handla i eget namn och därigenom binda sig själv torde det inte heller vara möjligt att binda fullmäktigen vid avtalet²¹¹. Avtalet rör ju som regel inte heller hans egendom.

Mellanmannen står ju enligt de fullmaktsrättsliga principerna utanför rättsförhållandet. Inte heller när han rättshandlar utanför sin behörighet binds han vid själva rättshandlingen. Han blir inte avtalspart. Det kan ifrågasättas om han, i de fall han har möjlighet och finner det mer lämpligt än att utge penningersättning till tredje man, kan själv träda in som avtalspart. Paragrafen i sig ger inte den möjligheten och ett sådant förfarande kräver tredje mans samtycke²¹². Något annat vore att i viss mån underkänna avtalsfriheten och ”påtvunga” någon en avtalspart de själva inte valt. Det bör emellertid framhållas att ett omotiverat nekande av in natura fullgörelse av mellanmannen, avtalet kanske enbart rör kontant köp av varor, skulle kunna, enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer, medföra en minskning av den ersättning mellanmannen har att utge. Ersättningen skulle då minskas med ett belopp motsvarande den kostnadsbesparing tredje man hade kunnat göra om mellanmannen tillåtit att själv inträda²¹³. En bestämmelse om möjlighet för mellanmannen att själv inträda hade tagits med i kommittéförslaget men togs senare bort i samband med lagrådsbehandlingen²¹⁴.

Paragrafen är konstruerad utifrån ett garantiresonemang²¹⁵. I motiven framhålls att ”rättssäkerheten kräver, att den, som inlåter sig i avtal eller annan rättshandling med en person, vilken handlar såsom fullmäktig för annan, må kunna förlita sig därpå att denne har erforderlig fullmakt och, om han icke har sådan, göra honom ansvarig för all förlust i

²⁰⁸ Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 89 f.

²⁰⁹ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 75 f.

²¹⁰ Ibid, s. 76 med hänvisning till NJA 1963 s. 105

²¹¹ Se t.ex. Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 87

²¹² Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 222

²¹³ Almén och Eklund, Lagen om avtal, s. 89

²¹⁴ NJA II 1915-16 s. 227-228

²¹⁵ Ett resonemang som för övrigt har fått utstå en hel del kritik och att tala om en garantifiktions är mer rimligt. Se t. ex. Kleinman, Ren förmögenhetsskada, s. 471 ff.

följd därav att rättshandlingen icke kan göras gällande mot den uppgivne huvudmannen” och senare ”till stöd för densamma kan ur teoretisk synpunkt anföras, att den, som uppträder såsom fullmäktig för annan, i allmänhet måste anses hava iklätt sig garanti, att han är berättigad att handla å dennes vägnar”²¹⁶. Ansvar är i sig strikt, dvs. oberoende av culpa på mellanmannens sida. Däremot gäller enligt andra stycket undantag för det fall tredje man är i ond tro. Som vi kommer att se senare är dessa undantag i praktiken så ingripande att det kan ta emot att kalla ansvaret strikt och ett garantiansvar. Garantiresonemanget är emellertid vettigt särskilt vad gäller uppdragsfullmakten. Här har ju tredje man enbart mellanmannens egen utsaga om att han har fullmakt att gå på och ett ersättningsansvar är då rimligt för det fall han inte har fullmakt eller förekomsten av inskränkande föreskrifter gör att huvudmannen inte blir bunden. Detta kan även göra att tredje mans benägenhet att rättshandla med en uppdragsfullmäktig blir större. I de fall han känner fullmäktigen som en solid person tar han ju inte så stor risk om det senare skulle visa sig att fullmäktigen, utan att tredje man insett eller bort inse detta, gått utöver behörigheten. Han kan ju i dessa fall då göra fullmäktigen ersättningskyldig för ”all skada”.

Garantiresonemanget är även konstruerat som en motvikt till synbarhetsprincipen, där en åtskillnad görs mellan den yttre synbara sidan och en inre. Det i sin tur ger, som jag tidigare har redogjort för, upphov till självständiga och osjälvständiga fullmakter. De senare, vanligen kallade uppdragsfullmakter, som kännetecknas av att tredje man, vad gäller fullmaktens omfattning, är helt utlämnad till fullmäktigens egna ord om behörighet lämnar således utrymme för att tredje man kan vara i god tro angående fullmaktens omfattning. Vad gäller de självständiga fullmakterna, där yttre, synbara moment blir avgörande för behörighetens och därmed fullmaktens gränser, ger inte utrymme för samma goda tro eftersom dessa är just synbara för tredje man. Detta gör att ansvarsregeln får en underlig utformning och på sätt och vis kan tyckas sättas ur spel för många av affärlivets stora och viktiga transaktioner²¹⁷. I det följande kommer undantagen från huvudregeln att presenteras och appliceras på olika typer av fullmakter.

6.2 Undantagen

Från den huvudregel som i det föregående har beskrivits finns framförallt tre undantag. De två första följer direkt av lagtexten och ska behandlas i det närmaste. Det tredje undantaget följer inte av paragrafen men består i att en omyndig, som alltså inte kan svar för ingångna förpliktelser, inte heller ansvarar enligt 25 § AvtL.

6.2.1 A) Omyndighet

Att en person är omyndig medför i sig inte att han inte kan vara fullmäktig²¹⁸. Hans svarar emellertid inte kontraktsmässigt då han inte kan åta sig förbindelser varför ansvar

²¹⁶ Försl., s. 107 f.

²¹⁷ Grönfors, Avtalslagen, s. 166

²¹⁸ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 44

enligt 25 § skulle vara uteslutet²¹⁹. En reservation måste dock göras i den meningen att har han svikligen uppgivit sig ha fullmakt, eller vid brottsligt förfarande, vid fullmaktens utövande kan han ansvara enligt regler för utomobligatoriskt skadestånd. Detta innebär då att han svarar för det negativa kontraktsintresset vilket ska försätta tredje man i samma situation som om han aldrig ingått avtalet²²⁰. Detta kan då ersättning för utlägg i samband med avtalet ingående samt för kostnader för skadestånd till annan på grund av att avtalet blir ogiltigt. Däremot utgår ingen ersättning för utebliven vinst.

6.2.2 B) Tredje mans onda tro

Enligt andra stycket första meningen gäller inte ansvaret för det fall att tredje man var i ond tro angående förekomsten av fullmakt eller att gränserna för denna överskreds. I motiven angavs skälet till det på följande sätt: ”Grundsatsen, att den, som handlat såsom fullmäktig för annan, skall ansvara för att hans rättshandling blir gällande mot denne, kan icke alltid upprätthållas” och senare att garantiansvaret ”icke bör vinna tillämpning, därest han uttryckligen sagt ifrån, att den av honom företagna rättshandlingen faller utom gränserna för hans fullmakt”²²¹ under förutsättning att han inte garanterat att rättshandlingen i alla fall skulle bli bindande för huvudmannen. Även då tredje man på annat sätt kommit i ond tro angående fullmaktens gränser blir ansvaret inte tillämpligt. Fullmäktigen blir inte heller ansvarig då han överlämnat åt tredje man att själv tolka fullmakten och dess gränser.

Motivens uttalanden ter sig givetvis rimliga. En ondtroende tredje man ska inte kunna åberopa ett förhållande han kände till vid avtalslutet. Det har dock hävdats att det lika gott kan vara i just de fallen tredje man behöver kunna lita på fullmäktigens ord²²². Regeln innebär emellertid mer än så. Det karakteristiska för en självständig fullmakt är, som tidigare har redovisats, att fullmäktigens behörighet motsvaras av vad som framgår av de yttre, synbara omständigheterna. Fullmaktens omfattning framgår då direkt av dessa och tredje man kan i princip då inte vara i god tro rörande fullmaktens omfattning. Grönfors framhåller: ”När de synbara omständigheterna avgör behörighetens omfattning, kan väl i regel sägas, att medkontrahenten vid varje behörighetsöverskridande borde ha insett att fullmakten ej förelåg; han kommer då i den ställningen, att han kan vända sig varken mot huvudman eller mot mellanman, utan risken är helt hans egen”²²³. Detta skulle givetvis leda till att chanserna till skadestånd är minimala om ens det. Han menar emellertid att detta förhållande kunde hjälpas genom att kraven på vad tredje man bör ha insett angående fullmaktens omfattning sätts förhållandevis lågt. Karlgren menar att så ska det tolkas, undantaget för tredje mans onda tro måste tolkas snävt, och att detta även var lagstiftarens mening. I princip bara då överskridandet är uppenbart eller tredje man haft större möjligheter att avgöra fullmaktens omfattning bör ansvaret inträda²²⁴. Vad

²¹⁹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 223

²²⁰ Hult, Om fullmakt, s. 26. Se även Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 223

²²¹ Försl., s. 110 f.

²²² Grönfors, Avtalslagen, s. 166

²²³ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 128 f.

²²⁴ Karlgren, Avtalsrättsliga spørsmål, s. 65 f not 76.

gäller det fall där fullmäktigen själv överlämnat åt tredje man att tolka fullmaktens omfattning²²⁵ bör ett tämligen aktivt hävdande av fullmaktställning räcka för att fullmäktigen ska svara²²⁶. Man kunde hävda att då mellanmannen agerat utöver en självständig fullmakt och själv hävdade att han hade det, detta skulle vara att anse som om han åberopat en uppdragsfullmakt. Det skulle inte leda till att någon bundenhet för huvudmannen men det skulle i vart fall leda till att mellanmannen blev ersättningsskyldig gentemot tredje man trots att han har haft att tolka den självständiga fullmakten på de yttre moment som förelegat. Fullmäktigens agerande har då gjort att han kan ha haft en befogad anledning att tro att fullmakten var mer omfattande och alltså varit i god tro och ersättning av fullmäktigen skulle kunna bli aktuellt. Det krävs dock att fullmäktigen bibringat tredje man den felaktiga föreställningen om behörighet²²⁷. Som jag tidigare har redovisat finns det emellertid även stöd i praxis för att domstolen vid bedömningen av vilken behörighet som följer av en viss ställning har tagit hänsyn till en tredje mans befogade intryck. I dessa fall uppkommer dock inget ansvar eftersom huvudmannen blir bunden. Utvecklingen är likväl intressant. Man får dock inte glömma att för att ansvaret ska falla bort krävs att tredje man är i ond tro om fullmäktigens behörighet. Rekvisitet är inte att om rättshandlingen faller utanför behörigheten och det är fråga om en självständig fullmakt så är fullmäktigen inte ansvarig. Ett ställningstagande som det ovan nämnda torde alltså bygga på antagandet, rätt eller fel, att vid självständiga fullmakter framgår alltid behörigheten tydligt och tredje man kan därvid inte vara i god tro. Vid särskilt ställningsfullmakten, och givetvis toleransfullmakten och kombinationsfullmakten²²⁸ kan emellertid svårigheterna att bedöma fullmäktigens behörighet vara stora. Behörigheten kan i dessa fall rimligen vara mindre än vad tredje mans befogade uppfattning, goda tro ger²²⁹. Det är därför rimligt att tredje man kan anses vara i god tro trots ställningsfullmaktens karaktär av självständig fullmakt och fullmäktigen därför blir ersättningsskyldig. Kravet för att tredje man ska anses vara i ond tro bör därför såsom Karlgren, sättas relativt högt. Det handlar till slut om att fördela risken där det är lämpligast. Fullmäktigen bör sannolikt ha större möjligheter att avgöra sin egen behörighetsgräns än en tredje man²³⁰. Som vid alla ond trosbedömningar ska man givetvis ta hänsyn till vad tredje man i det aktuella fallet förstod eller inte. Det kan därför sannolikt i många fall krävas mer av en näringsidkare som är tredje man än en konsument. Man kan även ställa sig frågan om inte praxis angående vissa ställningsfullmakter har medfört att ansvarsregelns utrymme har minskats kraftigt. Som exempel kan tas de senare bankfallen, NJA 2001 s. 191 I och II, där det av Svenska Bankföreningens yttrande bland annat framgick att ”Endast om det hade funnits anledning för kunden att känna beaktansvärd osäkerhet i fråga om dessa bankens företrädares befogenhet eller behörighet är det rimligt att kunden kontrollerar om formella förutsättningar för att träffa avsett avtal föreligger”. I det senare NJA 2002 s.

²²⁵ Vilket kan anses misstänksamt i sig, han borde ju veta.

²²⁶ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 224

²²⁷ Kleineman, Ren förmögenhetsskada, s. 474

²²⁸ Se angående detta särskilt Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 85 och 116 ff.

²²⁹ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 79

²³⁰ Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, s. 85 menar att detta är lämpligast bär det rör sig om anställda högt upp i en organisation. Det är givetvis rimligt eftersom deras egen kunskap om behörighetsgränsen torde vara högre samtidigt som tredje mans kunskap därom torde vara mindre.

244 upprepas detta och HD förklarar att då det finns anledning för en bankkund att känna ”beaktansvärd osäkerhet” behöver han förvissa sig mer noggrant om de verkliga förhållandena. Detta uttryck bör tolkas snävt²³¹ med tanke på utgången i NJA 2001 s. 191 I och II där HD sa att en kund normalt kan lita på en bankanställd som bär ansvaret för en viss del av verksamheten. Frågan blir då om inte kunden skulle anses vara i ond tro i 25 § AvtLs mening då han känt ”beaktansvärd osäkerhet” och sedan det visar sig att rättshandlingen fallit utanför den ställningsfullmäktiges behörighet. Detta kan alltså enligt mig minska 25 § AvtLs roll i dessa sammanhang men eftersom ställningsfullmaktens behörighetsgräns med hänsyn till att den bestäms av sedvänja till sin natur är kasuistisk går det givetvis inte att dra några slutsatser beträffande andra fall där behovet av kundens förtroende för, och säkerligen förståelse om beslutsprocesserna i, verksamheten inte är så påtaglig som inom bankväsendet. Det är tydligt att domstolen har gått mer och mer mot ett ökat skydd för tredje man. Intressant är på vilket sätt detta har skett. Huvudmannen har blivit bunden genom att domstolen har ansett att det befogade intryck kunden får av den ställningsfullmäktiges behörighet tillmäts avgörande betydelse. Hade domstolen i stället valt att huvudmannen ej blir bunden och tredje man fått ersättning av fullmäktigen avseende det positiva kontraktsintresset hade hans intresse i teorin blivit tillgodosett i motsvarande mån. I praktiken hade emellertid fullmäktigens ofta alltför svaga ekonomiska ställning, särskilt för fall där den företagna rättshandlingen avser betydande belopp²³², och därmed oförmåga att ersätta uppkommen skada medfört att det i 25 § uppställda ”garantiansvaret” blir en klen tröst för tredje man. Effekten av detta blir även att den anställde skyddas. Då huvudmannen blir bunden uppkommer ju som vi tidigare sett inget ersättningsansvar enligt 25 §²³³. På detta sätt kan med fog hävdas att domstolen har tagit dubbla ”svagare partshänsyn”. Huvudmannen, arbetsgivaren, torde i regel vara den starkare parten, såväl ekonomiskt som rättsligt i den meningen att han har större möjligheter att ta tillvara på sin rätt.

Angående detta undantag från huvudregel har ifrågasatts om det för dess tillämpning kräver att fullmäktigen själv är i god tro²³⁴. Om detta tiger lagen i och för sig men det bör rimligen vara så att fullmäktigen inte kan gömma sig bakom tredje mans onda tro då han själv är medveten om sin bristande behörighet. Tredje man bör kunna lita på fullmakten²³⁵. Hult synes mena att det är rimligt att för att kunna tillämpa undantaget i 25 § 2 st. 1 meningen, fullmäktigen själv ”saknar vetskap om sin bristande behörighet”²³⁶. Frågan om culpa hos fullmäktigen synes däremot få betydelse vid tillämpningen av paragrafens andra undantag, nämligen.....

²³¹ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003 s. 643

²³² Vilket inte sällan torde vara fallet där gränserna för fullmäktigens behörighet är svår att avgöra.

²³³ Någon form av påföljd blir det sannolikt fråga om i relationen arbetsgivare-arbetstagarare. Det hade emellertid lika troligt uppkommit om huvudmannen inte blivit bunden på grund av behörighetsöverskridandet.

²³⁴ Se t.ex. Hult, Om fullmakt, s. 25, Tiberg, s. 78

²³⁵ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 78

²³⁶ Hult, Om fullmakt, s. 25

6.2.3 C) Regeln om frihet från ansvar i särskilt ömmande fall

I 25 § 2 st. 2 meningen återfinns ytterligare ett undantag från det som kallas fullmäktigens strikta ansvar, ansvaret inträder enligt lagen: ”*ej heller där den, som företog rättshandlingen, handlade på grund av fullmakt, vilken i följd av någon särskild omständighet, varom han icke ägde kunskap och varom tredje man ej heller kunde med fog förutsätta, att han skulle hava kännedom, icke kan göras gällande mot huvudmannen.*”

Regeln innebär att domstolarna har en möjlighet att frita fullmäktigen från ansvar även i de fall tredje man är i god tro angående fullmaktens omfattning om det i fall då fullmäktigen själv är i god tro angående sin behörighet och att göra honom ersättningsskyldig för den företagna rättshandlingen skulle ”leda till obillig hårdhet mot fullmäktigen”²³⁷. I lagen kom dock inga närmare föreskrifter om vilka dessa särskilda omständigheter som kunde frita fullmäktigen från ansvar utan syftet med bestämmelsen är enligt motiven endast att ge en möjlighet för domstolarna att i ”ömmande fall fritaga en fullmäktig från ersättningsskyldighet, när han handlat i förlitande på en honom given fullmakt”²³⁸. Som exempel framhölls emellertid då en fullmakt blivit förfalskad utan att bära spår därav, eller en fullmakt som blivit meddelad per telegram varpå telegraferingsfel medfört att den inte går att göra gällande mot huvudmannen enligt 32 § AvtL eller då fullmäktigen blivit sinnessjuk, förklarad omyndig eller försatts i konkurs så kort tid före rättshandlingens företagande att fullmäktigen inte kan anses ha vetat om det då han företog rättshandlingen. Adlercreutz sammanfattar det som att förutsättningen för ansvarsfrihet är att fullmäktigen ”svävar i ursäktlig villfarelse” angående sin behörighet²³⁹.

Förutsättningarna för tillämpningen av detta andra undantag är alltså²⁴⁰:

- a) fullmäktigens rättshandling kan av någon anledning ej göras gällande mot huvudmannen, dvs. fullmakten var ogiltig eller overksam,
- b) detta skall bero på någon omständighet, varom fullmäktigen icke ägde kunskap,
- c) förhållandet skall vara det, att tredje man icke med fog kunde förutsätta, att fullmäktigen hade vetskap om den ifrågavarande omständigheten.

Vad gäller den tredje av dessa förutsättningar leder den till praktiska svårigheter. En domare ska alltså ta reda på vad *tredje man* kunde med fog förutsätta angående *fullmäktigens* kunskap om förhållandet²⁴¹. Detta leder till att den är ”orimlig och omöjlig”

²³⁷ Försl., s. 111

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 224

²⁴⁰ Hult, Om fullmakt, s. 25

²⁴¹ Till utformningen visar den alltså likheter med 6 § 2 st. AvtL, vilken har blivit kritiserad för det dubbla insiktsmoment som ska prövas. Ena partens insikt om andra partens insikt. Se t.ex. Ramberg och Ramberg, Allmän avtalsrätt, s. 139 Detta gör att man kan vara lockad att, för att dess funktion inte helt ska omintetgöras, tillämpa lagrummet mer ”rundhänt” och ”enligt grunderna för...”. Givetvis med lidande rättssäkerhet då man går runt ordalydelsen.

att praktisera²⁴². I stället skulle regeln tolkas så att fullmäktigen fritas från ansvar i de fall han är i ”aktsam god tro”. Det tredje rekvisitet torde alltså tolkas som så att fullmäktigen inte ens får ha bort inse sin bristande behörighet och vad tredje man med fog kunde förutsätta härom utgörs av en objektiv bedömning, vad fullmäktigen som en ”bonus pater familias” bort inse²⁴³.

En dylik tolkning av bestämmelsen torde även vara i linje med motiven till lagen som inte i lagen ville ge några på förhand undantagna situationer utan ge domstolen ett verktyg för att i ”ömmande fall” frita fullmäktigen från det annars i praktiken strikta ansvaret som huvudregeln ger uttryck för.

6.3 Huvudmannens ansvarighet på annan grund

Även om huvudmannen inte blir bunden av en rättshandling när fullmäktigen gått utanför behörigheten kan fråga uppkomma om han ändå kan göras ansvarig på annan grund. Att han såsom huvudman kunde göras ansvarig gentemot tredje på grund av den fullmäktiges handlingar. I de fall fullmäktigen är en av huvudmannens arbetstagare blir det ett specialfall som jag i nästa avsnitt behandlar. I andra fall, då främst vad gäller uppdragsfullmakten eftersom vad gäller den fullmaktstypen tredje man själv i större utsträckning kan anses vara i god tro²⁴⁴, får man titta på andra möjligheter. Har fullmaktsgivaren själv förfarit vårdslöst genom att utse en olämplig person som fullmäktig eller givit honom oklara instruktioner synes det vara klart att han kan hållas ansvarig för uppkommen skada²⁴⁵. Det kan även tänkas att vid själva bemyndigandet, huvudmannen har förfarit så vårdslöst med tanke på fullmaktens innehåll, att ett senare behörighetsöverskridande kan läggas honom till last²⁴⁶. Kan inte huvudmannen finnas ha förfarit oaktsamt torde det inte vara möjligt att hålla honom ansvarig för fullmäktiges handlingar då det stadgas i HB 18:2-3 att fullmaktsgivaren ska hållas saklös i den mån fullmaktsgivaren gått utöver fullmakten. Ansvar utan vårdslöshet kan i och för sig i många fall uppkomma för en principal i de fall en av hans arbetsgivare orsakat skada. I det följande ska därför principalansvarets förhållande till fullmaktensreglerna utredas.

6.4 Förhållandet till arbetsgivarens principalansvar i 3:1 SkL²⁴⁷ och begränsning av arbetstagares skadeståndsansvar i vissa fall enligt 4:1 SkL

Eftersom denna uppsats främst handlar om ställningsfullmakt och den typen av fullmakt främst aktualiseras vid anställningsförhållanden är det givetvis intressant att i ett avsnitt som handlar om den fullmäktiges skadeståndsansvar gentemot tredje man, utreda 25 §

²⁴² Hult, Om fullmakt, s. 26

²⁴³ Ibid, s. 26

²⁴⁴ Även i ställningsfullmaktfall kan tredje man, såsom tidigare framhållits, vara i god tro angående fullmaktens gränser men i de allra flesta fall torde då även fullmäktigen vara arbetstagare vilket ger andra regler.

²⁴⁵ Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 80

²⁴⁶ Hult, Om fullmakt, s. 27

²⁴⁷ Skadeståndslag (1972:207)

AvtLs förhållande till arbetsgivarens principalansvar. Att även försöka kräva arbetsgivaren blir främst aktuellt när den ställningsfullmäktige, den anställde, saknar nämnvärda tillgångar och den i det tidigare avsnittet uppställda ansvarregeln alltså inte blir tillräcklig för att tillgodose tredje mans intressen²⁴⁸. Principalansvaret har sin rättsliga grund i 3:1 SkL som anger att en arbetsgivare skall ersätta 1) sak- eller personskada en av hans arbetstagare vållar genom fel eller försummelse i tjänsten, 2) ren förmögenhetsskada vållad i tjänsten genom brott och 3) skada på grund av kränkning i 2:3 SkL, vållad genom fel eller försummelse i tjänsten. Enligt 4:1 SkL ansvarar en arbetstagare för skada vållad genom fel eller försummelse i tjänsten endast om synnerliga skäl föreligger, hans skadeståndsansvar begränsas således avsevärt i och med den paragrafen.

I motiven²⁴⁹ till paragrafen (4:1 SkL) anges att syftet med bestämmelsen är att inskränka den arbetstagandes skadeståndsskyldighet. Lagrådet framhåller senare att i de fall det i avtal mellan arbetsgivare och arbetstagare finns särskilda, avvikande regler om skadeståndsskyldighet gäller dessa framför lagen²⁵⁰. Det samma kan enligt lagrådet gälla i vissa kontrakts- eller kvasikontraktsrättsliga förhållanden, vilket gör att paragrafens tillämpning i dessa fall utesluts. Som exempel på en sådan bestämmelse nämns 25 § AvtL²⁵¹. I de fall 25 § AvtL blir tillämplig utesluts alltså begränsningen av arbetstagarens ansvar enligt 4:1 SkL. Emot lagrådets uppfattning hade departementschefen i detta sammanhang inget att invända²⁵².

4:1 SkL utgör alltså inget skydd för arbetstagaren då han har gått utöver behörigheten och därmed inget hinder för en tredje man att, för att få ersättning för den skada han har lidit genom att avtalet inte har blivit gällande mot huvudmannen, arbetsgivaren, stämma arbetstagaren. Som tidigare har framhållits är ett sådant krav mot fullmäktigen i allmänhet av ett tämligen begränsat värde för tredje man. Det bästa är givetvis bundenhet för huvudmannen, i andra hand ett ersättningsansvar för den typisk mer kapitalstarke huvudmannen, arbetsgivaren. Vilka möjligheter finns det att göra gällande ett principalansvar?

Om vi sålunda i stället går över till principalansvaret kan vi se olika typer av fall där detta kan bli aktuellt. Det rör sig dels om fall då den uppkomna skadan har ett direkt samband med behörighetsöverskridandet och dels fall där det inte har ett sådant samband. När det gäller den senare typen ger inte dessa inte något skäl till att aktualisera frågan om principalansvar vid fullmaktsöverskridande²⁵³. Det ansvaret bedöms då separerat från frågan om handlande utan erforderlig fullmakt. Eftersom detta i huvudsak är en uppsats som behandlar fullmaktsrätt finns det varken anledning eller utrymme att gå in mer i detalj på principalansvaret. Det viktiga för denna studies vidkommande är hur skadeståndsreglerna i allmänhet och principalansvaret i synnerhet på ett mer allmänt plan förhåller sig till fullmaktsreglerna.

²⁴⁸ Se t.ex. Kylhammar, SvJT 1989-1990 s. 403

²⁴⁹ Prop. 1972:5

²⁵⁰ I sammanhanget bör påminnas om 36 § AvtL om jämkning av oskäligen avtalsvillkor vilket givetvis gör att sådana avtal i större utsträckning kan accepteras i och för sig.

²⁵¹ Prop. 1972:5, s. 638 f.

²⁵² Prop. 1972:5, s. 652 f.

²⁵³ Kylhammar, SvJT 1989-1990 s. 418

För de andra fall, då behörighetsöverskridandet och den skadebringande handlingen överensstämmer, leder till en annan bedömning. Här uppkommer givetvis en stor spänning mellan de intressen fullmaksreglerna och principalansvarsreglerna avser att skydda. Om huvudmannen skulle kunna åläggas ett skadeståndsansvar baserat på hans principalansvar i ett sådant läge skulle det givetvis gynna tredje man som oavsett bedömningen av huruvida ett behörighetsöverskridande har skett får antingen ett för huvudmannen bindande avtal eller ersättning motsvarande det positiva kontraktsintresset. Man kan tänka sig att i många fall, om han har kapacitet för det, huvudmannen av ekonomiska skäl anser sig tvungen att ratihabera rättshandlingen eftersom detta sannolikt skulle bli mer förmånligt för honom än att utge ersättning till tredje man för det positiva kontraktsintresset. Orimligheten avseende ett sådant förhållningssätt är uppenbar. Det är även så att behörighetsreglerna i sig skulle bli utan funktion för huvudmannen om han trots obundenhet enligt fullmaksreglerna, blir ersättningsansvarig på grund av principalreglerna. Syftet med 25 § AvtL är att där behörighetsgränsen, och därmed huvudmannens bundenhet, slutar tar fullmäktigens ansvar vid. I en ovan nämnd situation skulle huvudmannens principalansvar ta vid där behörighetsgränsen slutar.

Behörighetsgränsen är således inte av avgörande betydelse för bedömningen om för vad en arbetsgivare ska hållas ansvarig såsom principal avseende vad en arbetstagare företar i tjänsten.

Huvudmannen kan även ha svårt att förhindra att en av hans anställda ingår avtal utöver behörigheten. I många fall torde dessutom tredje man ha lättare att avkräva bevis om behörighet av fullmäktigen. Sammantaget leder detta till att i fall då behörighetsöverskridandet och den skadebringande handlingen i allt väsentligt överensstämmer ska bedömningen göras uteslutande med hjälp av behörighetsreglerna och därmed aktualiseras inget principalansvar²⁵⁴.

Det kan emellertid tilläggas att den utveckling vi har sett i praxis, framförallt vad gäller konsumenter, kunder, att tredje mans befogade intryck av den anställdes, fullmäktigens, behörighet givetvis avdramatiserar detta förhållningssätt för tredje man. I första hand har han ju ett intresse av att ett för huvudmannen bindande avtal uppkommer, dvs. att av de givna omständigheterna fullmäktigen anses ha agerat inom sin behörighet, något som vi i praxis möjligen kan se en utveckling mot. En möjlig förklaring till detta är sannolikt att när en rättshandling bedöms vara företagen inom behörigheten skyddas två normalt sett svagare parter, den anställde och konsumenten.

Frågan är om inte huvudmannen, arbetsgivaren i alla fall skulle få stå en del av kostnaderna då fullmäktigen blev ersättningsansvarig. Det kunde yttra sig i högre lön inom yrkeskategorier som typiskt sett skulle var i riskzonen samt eventuellt ökade kostnader för ansvarsförsäkringar.

²⁵⁴ Kylhammar, SvJT 1989-1990 s 412. Likaså Tiberg Dotevall, Mellanmansrätt, s. 80

7. Rättsfall

7.1 Inledning

Utöver de mål som har behandlats löpande i uppsatsen finns anledning att även lyfta fram några andra. Vissa av de följande rättsfallen har redan behandlats ytligt i det tidigare men förtjänar ändå att behandlas mer noggrant. I svensk praxis förekommer, trots att ställningsfullmakten ofta ifrågasatts, rena ställningsfullmaktsfall i relativt liten utsträckning. Som jag tidigare har redogjort för har det ofta varit svårt att fastställa vilken ställning den fullmäktige har haft och vilken behörighet som den ställningen ger enligt sedvänja. I vissa fall har vad tredje man med fog kunnat förutsätta fått betydelse, t.ex. **NJA 1965 s. 204**. Hur lockande det än kan vara att av den praxis som finns sammanställa någon form av lathund där man kan avgöra vilken behörighet som tillkommer en viss person i en viss ställning är det ingen god idé. Sedvanerekvisitet, som gjort ställningsfullmakten elastisk, medför även att det som anses sedvanligt en viss tid kan finnas inte vara det en annan tid och tvärtom. Att rättstillämpningen avseende ställningsfullmakten till stor del kännetecknas av in casu-avgöranden gör att man inte utan problem kan ta ett enskilt avgörande och tillämpa på någon annan situation²⁵⁵. De i praxis förekommande avgörandena låter sig inte heller alltid passas in i lagens rekvirit²⁵⁶. För förståelsen av tankegångarna gällande ställningsfullmakten och de därtill hörande fullmaktstyperna är dock en genomgång av relevant praxis av värde. Med tanke på det nära samband som föreligger mellan ställningsfullmakten och de närliggande kombinations- och toleransfullmakten är det rimligt att behandla dem samtidigt. Någon särskild uppdelning kommer inte att göras huruvida de är att kategorisera som rena fall av den ena eller andra fullmaktstypen även om jag kommer att uppmärksamma vilka motiv som ligger bakom behörigheten eller inte behörigheten i ett visst fall.

7.2 NJA 1953 s. 566

Det första fallet som ska beskrivas är **NJA 1953 s. 566**, Axpe-fallet, som är intressant ur principiell fullmaktsrättslig synpunkt eftersom det berör frågan om synbarheten vid självständiga fullmakter.

Efter att ett företag, Axpe, hade öppnat en filial i Stockholm ringde en agent för ett annat företag, Rubberbolaget, och bad att få tala ”med den person som hade hand om inköpen”. Han fick då tala med B.N som sedermera i Axpes namn vid ett flertal tillfällen, utöver det första telefonsamtalet, beställde varierande mängder (förhållandevis stora) gummiband av Rubberbolaget. B.N var föreståndare för Stockholmskontoret. Efter att Rubberbolaget sedan krävt Axpe på betalning av gummibanden visar det sig att B.N sålt dessa för egen räkning. Fråga var nu om B.N såsom föreståndare för kontoret var behörig att ingå för Axpe bindande avtal om gummibanden. Det skulle i så fall leda till att Axpe blev betalningsskyldigt för gummibanden och de i sin tur fick kräva B.N på ersättning. Den av

²⁵⁵ Johansson L., Avtalslagen 90 år, s. 343

²⁵⁶ Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 199

Högsta domstolen fastställda Hovrättsdomen tog sikte på att Stockholmskontoret framförallt var ett försäljningskontor. De anförde: "Även om i målet vore utrett att B. N. innehaft ställning såsom föreståndare för Axpes kontor i Stockholm, kan denna ställning - - med hänsyn särskilt till att detta kontor huvudsakligen varit ett försäljningskontor -- icke anses ha varit sådan att därmed sedvanemässigt följt behörighet för B. N. att med för Axpe bindande verkan träffa avtal om de i målet ifrågavarande inköpen"²⁵⁷. Uttalande från handelskammare som hördes angående branschsedvana var inte entydiga. Högsta domstolens minoritet anmärkte dock på att det förhållande som lades till grund för utslaget i målet, att kontoret var ett försäljningskontor, inte framträtt utåt och ville ålägga Axpe bundenhet vid gummibandsköpen.

Kan man utifrån se att ett kontor i den interna organisationen är klassat som ett försäljningskontor? Det torde vara svårt. Jag har tidigare redogjort för att ställningsfullmakten är en självständig fullmakt för vilken yttre, synbara omständigheter i regel verkar behörighetsgrundande. Har då Högsta domstolen, genom att fastställa Hovrätts dom, frångått synbarhetsprincipen i denna fråga? Ja, Grönfors menar att det är så²⁵⁸. Han menar att Högsta domstolens utslag i målet gör att ställningsfullmakten närmar sig uppdragsfullmakten. Av annan åsikt är Karlgren, han anser i stället att just kontorets egenskap av försäljningskontor var det enda utåt synbara verksamheten²⁵⁹. Adlercreutz synes dock mena att Högsta domstolen inte alls avsett att frångå synbarhetsprincipen utan i stället, av försiktighetsskäl, och på grund av att Stockholms handelskammares uttalande inte var entydigt, gå på samma linje som i NJA 1922 s. 131²⁶⁰.

7.3 NJA 1972 s. 408

I ett senare fall, **NJA 1972 s. 408**, Möbel-Difa, behandlades en försäljares behörighet på grund av ställningsfullmakt att för sin arbetsgivares räkning beställa möbler för direkt leverans till *en* kund. Således en beställning av ganska ringa omfattning. Försäljaren, S, hade träffat avtal med en kund om leverans av möbler direkt till denne. Möblerna skulle beställas av ett annat bolag. Försäljarna hade av arbetsgivaren förbjudits att själva ombesörja beställning av möbler. Möbel-Difa hade även skickat ut meddelande till sina leverantörer om att enbart ta emot beställningar från huvudkontoret. Ett i och för sig effektivt sätt att försätta dem i ond tro angående försäljarnas befogenhet, jmf 11 § AvtL. Detta utskick hade emellertid inte nått den aktuella leverantören. Betalning för möblerna hade erlagts till försäljaren som däremot inte hade redovisat denna till sin arbetsgivare. Leverantören ville nu ha betalt av Möbel-Difa eftersom de ansåg att försäljaren var behörig att beställa möbler i den omfattningen för sin arbetsgivares räkning. Möbel-Difa gjorde gällande att han inte varit behörig och att leverantören hade att undersöka beställarens befogenhet. Som vanligt när det blir tvist om en ställningsfullmäktigs behörighet är det just förskingringsrisken som ska placeras. Arbetsgivaren torde inte egentligen ha något problem att försäljaren gjorde en beställning och därmed sålde varor,

²⁵⁷ NJA 1953 s. 566 s. 2 i referatet

²⁵⁸ Se t.ex. Grönfors, Ställningsfullmakt och bulvanskap, s. 208 ff.

²⁵⁹ Karlgren, SvJT 1962 s. 259

²⁶⁰ Adlercreutz, Avtalsrätt I, s. 186 f.

försäljarens eventuellt bristande behörighet härför blev emellertid en möjlighet att undkomma betalningsskyldighet för de beställda varorna. Annorlunda uttryckt, hade försäljaren redovisat pengarna i tillbörlig ordning hade Möbel-Difa, eller arbetsgivare i allmänhet, säkerligen inte haft några större synpunkter på att deras försäljare säljer varor. Instruktionerna att försäljarna inte själva fick göra beställningar av förevarande slag och meddelandet till leverantörer torde ha haft det syftet att hindra dylika situationer. I Högsta domstolen begärdes yttrande in från Handelskamrarnas nämnd som uttalade ”att inom möbelbranschen en detaljist regelmässigt fullgör avtal som en vid hans försäljningsställe anställd försäljare ingår med en fabrikant om inköp av varor intill åtminstone det värde varom här är ifråga för leverans direkt till detaljistens kund samt att handelsbruk av detta innehåll får anses föreligga”. Det framgick även av dess undersökning att någon efterforskning av beställarens befogenhet inte heller brukar göras. Kommerskollegium hade inte heller något att invända mot den av Handelskamrarnas nämnd utförda undersökning. Högsta domstolen ansåg därför att ställningsfullmakt med behörighet att beställa de ifrågavarande möblerna förelåg för S. Ett skolexempel på ställningsfullmakt där den ifrågavarande rättshandlingen är schablonartad och vardaglig²⁶¹, bedömning av sedvana görs av handelskammare eller kommerskollegium, förekomst av för tredje man dolda interna instruktioner som ”körs över” av visad sedvana och att parterna båda var näringsidkare.

7.4 NJA 1990 s. 591

Det principiellt viktiga **NJA 1990 s. 591** är ett intressant rättsfall där Högsta domstolen på ett klart sätt markerar ställningsfullmaktens funktion och även i viss utsträckning sätter en gräns för utbyggnaden av 10 § 2 st. AvtL. Bakgrunden var följande. En inköps- och försäljningsavdelning vid ett aktiebolag förestods av en person, E. I målet var ostridigt att E på grund av sin ställning var behörig att för bolaget sluta avtal om köp och försäljning av maskiner. I målet hade en köpare av en maskin hävt köpet och begärt att av bolaget återfå erlagd köpeskilling jämte skadestånd. Då träffade avdelningsföreståndaren, E, för bolagets räkning en slutlig uppgörelse i tvisten. Slutregleringen innebar att köpet av en maskin betraktades som hävt och att köparen hade rätt att mot återlämnande av maskinen få tillbaka erlagd köpeskilling, DEM 140 000, jämte skadestånd. Avtalet innebar bl.a. att Montagne skulle betala DEM 110 000 till köparen. Fråga uppstod huruvida avdelningsföreståndarens behörighet omfattade även den särskilda typen av avtal, slutreglering av ett avtal. Högsta domstolen prövade först om det enligt sedvänja kunde föreligga behörighet för E att ingå sådant avtal. Yttrande från Stockholms handelskammare begärdes in vilket gav för handen att någon behörighet till detta normalt inte förelåg enligt sedvänja. En förklaring var att det ofta rör sig om stora belopp vid den typen av uppgörelser. Handelskammaren reserverade sig dock för större företag där försäljningschefer kunde ha en mer vidsträckt behörighet men att den brukade beloppsbegränsas, samt att Handelskammaren inte ville uttala sig om huruvida E i det speciella fallet på grund av särskilda omständigheter kunde ha en mer vidsträckt

²⁶¹ Jmf avsnittet om rekvisitet sedvänja ovan.

behörighet²⁶². Högsta domstolen godtog Handelskammarens bedömning av sedvänjan men övergick därefter, när det var konstaterat att någon sedvänja inte förelåg, till att utvärdera huruvida behörighet på någon annan grund kunde anses föreligga. Först behandlas huruvida E på grund av tidigare upprepat handlande kunde binda bolaget vid den företagna rättshandlingen. Det konstateras att E inte någon gång tidigare slutreglerat avtal av någon större betydelse. Någon toleransfullmakt kunde därför inte befinnas föreligga. Domstolen fortsätter med att analysera om E hade behörighet på grund av kombinationsfullmakt. De konstaterar med hänvisning bland annat till NJA 1985 s. 717 att då huvudmannen betar sig på ett sådant sätt att tredje man får intrycket att företrädaren har behörighet så ansvarar huvudmannen på grund av det. Domstolen ansåg emellertid inte att köparen hade någon befogad anledning att anta att E hade behörighet för den företagna rättshandlingen. Från köparens sida hade framförts att säljarbolagets VD känt till att köparen hävt avtalet och skulle diskutera saken med E. Om detta säger domstolen: ”Av utredningen får anses framgå att bolagets ägare och verkställande direktör L.B kände till att köparen hade hävt köpet av maskinen och att han hade klart för sig att E skulle diskutera saken med köparen vid ett sammanträde i Köpenhamn. Däremot finns det inte något belägg för att L.B då också skulle ha varit införstådd med att E skulle kunna komma att utan någon föregående diskussion med L.B träffa en uppgörelse i tvisten med betydande ekonomiska förpliktelser för bolaget. Under sådana omständigheter kan det inte -- som köparen gjort gällande -- anses ha ålegat bolaget att särskilt fästa köparens uppmärksamhet på att E saknade behörighet att träffa avtalet d 11 april, 1984. Det var i stället köparen som tog en risk genom att sluta avtalet utan att förvissa sig om att E var behörig att företräda bolaget i det särskilda hänseendet.”

Här sätts alltså vissa gränser för hur långt ställningsfullmakten och de därtill hörande fullmaktstyperna kan byggas ut och en framträdande tankegång tycks vara att ställningsfullmakten är till för de schablonartade och vanligt förekommande rättshandlingarna. Under dessa förutsättningar låg alltså risken på köparen och han borde ha undersökt Es behörighet närmare. Yttergränserna för hur långt det är möjligt att utveckla ställningsfullmakten tycks alltså vara passerad. Grönfors framhåller denna åsikt och erinrar om betydelsen, i de fall huvudmannen är en juridisk person, ”av att upprätthålla firmateckningsinstitutets viktiga funktion i rättslivet som ett skydd för företagets intresser och borgenärer”²⁶³.

I Grönfors kommentar av rättsfallet i JT förväntar han att, efter att Högsta domstolen i detta mål satt en klar gräns för ställningsfullmaktens utbyggnad, ”institutet kan bibehålla sin karaktäristiska profil och därigenom fylla sin viktiga funktion som hittills”²⁶⁴. Detta stämmer så till vida att man säkerligen i många fall bör kräva att kommersiella parter i sådana tveksamma fall närmare undersöker den rättshandlandes behörighet närmare²⁶⁵. Framhållas bör dock att i ett par senare rättsfall, som jag återkommer till senare, har

²⁶² Vilket givetvis är rimligt eftersom ställningsfullmaktens behörighet baseras på sedvänja som inte avser det specifika fallet och det var sedvänja de skulle uttala sig om.

²⁶³ JT 1990/91 s. 434 på sidan 436 f.

²⁶⁴ Ibid. s. 437

²⁶⁵ Se t.ex. Dotevall, Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet. I de fall de yttre synbara omständigheterna ger ett befogat intryck innebär det, i enlighet med synbarhetsprincipen, att huvudmannen i princip blir bunden.

ställningsfullmakten givits en relativt långtgående behörighet även mellan kommersiella parter.

7.5 NJA 1992 s. 782

Principerna i NJA 1990 s. 591 var till stor del ledande för utgången i **NJA 1992 s. 782**, där försäkringsgivarens ansvar enligt ett villkor för företagsförsäkring hade upphört till följd av att premien inte betalats. Ansvar skulle emellertid enligt villkoret återinträda dagen efter den då betalning av premien ägt rum. Dagen efter det att betalningsorder till postgirot avsänts utbröt brand. En skadereglerare förklarade att försäkringsgivaren skulle svara för skadorna. Skaderegleraren A hade i ett brev, ställt till försäkringstagaren, förklarat att han skriftligen bekräftar ett tidigare gjort muntligt åtagande för Brandkontoret att svara för reparation av uppkomna brandskador på byggnad samt för den kostnad för avbrott som hotellet skulle få på grund av brandskadan. Fråga uppkom därmed om A på grund av reglerna om ställningsfullmakt varit behörig att ådra Brandkontoret ett sådant ansvar. För att få en bild av åtagandet som A hade gjort kan nämnas att de aktuella skadorna uppgick enligt försäkringstagaren till omkring 40 miljoner medan försäkringsgivaren menade att skadorna kunde beräknas till drygt 20 miljoner enligt försäkringsvillkoren. Det rör sig med andra ord om stora belopp. Högsta domstolen börjar med att utröna huruvida någon behörighet enligt ställningsfullmakt att företa den aktuella rättshandlingen. Det konstateras vad Grönfors hävdar i doktrin angående ställningsfullmakten, att den ”avser de schablonartade och i det dagliga livet ofta upprepade rättshandlingarna, under det att ovanliga och mera omfattande rättshandlingar har fullmaktsdokumentet som sitt naturliga instrument”, samt jämförde med NJA 1990 s. 591 där Högsta domstolen ansåg att tredje man tog en risk genom att inte förvissa sig om behörigheten i fråga om en sådan rättshandling. Den branschorganisation som hade beretts tillfälle att yttra sig angående sedvana, Försäkringsinspektionen, ansåg inte att någon sedvana som angav att skadereglerare normalt hade behörighet att ingå sådana uppgörelser som nu var ifråga, mycket beroende på omfattningen, inte heller var det sedvanligt att skadereglerare hade behörighet att avgöra att försäkringsbolaget skulle svara även om premieinbetalning inte inkommit i rätt tid. Högsta domstolen förklarade att det på grund av det nämnda inte kunde anses föreligga någon behörighet för den aktuella uppgörelsen enligt allmän ställningsfullmakt. De övergick till att utreda om det kunde ha betydelse att den person som angav offerten var närvarande när A muntligen utfäste att Brandkontoret skulle svara för reparationen. Den personen, B, ansågs sig emellertid inte ha någon behörighet att själv ingå sådana uppgörelser och Högsta domstolen såg det inte som visat att hans arbetsuppgifter skulle medföra en sådan behörighet. Han hade främst att kalkylera risker och räkna ut premiernas storlek. Någon behörighet för A att göra de förevarande åtagande fanns inte, varken ensam eller tillsammans med B. Vi ser här att någon sedvänja oftast inte hinner utbilda sig i förhållande till en viss ställning när det gäller större transaktioner och mer omfattande rättshandlingar²⁶⁶, vilket leder till att fullmaktsdokumentet blir det naturliga, jämte behörighet enligt lag, exempelvis organbehörighet i ABL.

²⁶⁶ Se t.ex. Grönfors, Avtalslagen, s. 122

7.6 NJA 1992 s. 168

I ett samtida rättsfall, **NJA 1992 s. 168**, prövade Högsta domstolen likaså, efter att med hjälp av branschorganisation konstaterat att ingen sedvänja förelåg, om det kunde finnas några andra omständigheter som kunde grunda en behörighet. Bakgrunden var i korthet följande. En platschef hade gjort en utfästelse om att ett företag skulle få ta över ett leasingavtal. Fråga uppkom om hans behörighet härtill. Enligt den arbetsfördelning som fanns skulle detta göras efter kreditprövning vid centralkontoret i Stockholm och där undertecknas av behörig tjänsteman. Finansbolagens Förening, som fick tillfälle att yttra sig om sedvänja, uttalade att det är kutym i branschen att leasingavtal ingås skriftligt och att bindande löften om ingående av sådana avtal också görs i skriftlig form. Någon visad sedvänja kunde alltså inte ge platschefen någon behörighet i detta fall. Högsta domstolen konstaterar sedan att det "(i)nte heller föreligger några andra särskilda omständigheter som--var för sig eller i förening med varandra--var ägnade att bibringa konkursboet eller Gunnebo uppfattningen att platschefens muntliga utfästelse om uthyrning av maskinerna till Gunnebo skulle vara bindande för PKfinans utan att den först skriftligt bekräftats eller godkänts av annan tjänsteman inom bolaget".

7.7 "Bankfallen"

I början av 2000-talet kom så ett par intressanta rättsfall som alla rör utfästelser av banktjänstemän i olika ställning. Deras närhet i tiden och att alla rör banksektorn gör att ställningsfullmaktens tillämpning inom det området blir förhållandevis klar. De ska därför behandlas lite mer ingående.

7.7.1 NJA 2001 s. 191 I

I det första, **NJA 2001 s. 191 I**, hade ett fastighetsbolag av Nordbanken beviljats en kredit på 20 miljoner kronor. Delägarna i fastighetsbolaget utgjordes dels av en fysisk person, J.A, och två andra bolag. J.A tecknade en generell personlig borgen å 1 miljon kronor som säkerhet. Vid borgensförbindelsens undertecknande, vilket J.N enligt egen utsaga var tveksam till, sa den ställföreträdande regionchefen tillika vice verkställande direktör P.E som var Nordbankens representant vid diskussionerna kring den aktuella krediten, att borgensåtagandet var begränsat i tiden till tre månader. Borgensförbindelsen behövdes under tiden som en viss säkerhetsöverlåtelse skulle genomföras. Att P.E muntligen lovat detta och bevisningen därför var inte det avgörande i Högsta domstolen. Fråga uppstod om banktjänstemannen hade behörighet att för bankens räkning göra ett sådant åtagande. Svenska Bankföreningen fick tillfälle att yttra sig i målet angående sedvänja inom branschen. Vad de framförde efter att ha klargjort Avtals fullmaksregler tillämpliga på representanter inom bankområdet var bland annat följande. "Inom bankväsendet är det vanligt förekommande att avtal och överenskommelser ingås för bankens räkning av anställda som genom sin ställning inom banken enligt sedvänja anses ha rätt att självständigt träffa för banken bindande överenskommelser. Verksamhetens

behöriga gång inom bankväsendet får anses vara beroende av att överenskommelser kan träffas på nämnda sätt. P.E måste anses ha haft en sådan position inom banken att han ägt ställningsfullmakt och därmed varit behörig att träffa den aktuella muntliga överenskommelsen om villkoren för borgensförbindelsen”. Högsta domstolen tog till sig detta uttalande och tillade att ”när en banktjänsteman i chefsställning för bankens räkning gör åtaganden gentemot en kund, finns det ofta anledning att anse att tjänstemannen, genom sin ställning i banken och oavsett de interna regler som gäller inom banken, har erforderlig behörighet att handla i förhållande till kunden. Ett särskilt skäl för att i detta sammanhang anse behörigheten vara förhållandevis vidsträckt är att det för bankkunder mestadels är förenat med betydande svårigheter att skaffa sig kännedom om hur beslutsbefogenheter är fördelade mellan olika tjänstemän inom banken”. De tillägger även, lite oväntat när det gäller ställningsfullmakt, att P.E ”(v)id sitt sammanträffande med J.A var det hans uppgift att på bankens vägnar föreslå att J.A skulle underteckna en borgensförbindelse. Han måste därvid antas ha haft behörighet att med J.A diskutera de invändningar som denne framförde mot förslaget, och ingenting utvisade att hans behörighet var begränsad på sådant sätt att han inte kunde med verkan för banken acceptera begränsningar i borgensåtagandets räckvidd”. Det resonemanget hör mer hemma i en diskussion om kombinationsfullmakt eller en ändamålstolkning av en uppdragsfullmakt. För den allmänna ställningsfullmakten är det ju i många avseenden likgiltigt huruvida den enskilde fullmäktigen i det särskilda fallet kan anses ha haft fullmakt för den företagna rättshandlingen. Behörigheten avgörs generellt och beroende på om behörighet föreligger enligt lag eller sedvänja. En behörighet som avgörs av ett sådant resonemang vilar inte på en strikt ställningsfullmaktsrättslig grund. Detta var dock en parantes. I målet klargör emellertid domstolen att det är just behörighet på grund av ställningsfullmakt som binder banken till J.A:s utfästelse om begränsning i tiden av borgensåtagandet. Det viktiga är trots allt att den undersökningsplikt en bankkund har enligt detta rättsfall är ytterst begränsad. Normalt ska en bankkund kunna lite på vad en person i dylik ställning utfäster. Men det hela är ju mycket rimligt. Det hade varit konstigare med en annan utgång, d.v.s. att en bankkund *inte* skulle kunna lite på vad en ställföreträdande regionchef tillika vice verkställande direktör utfäster om en begränsning i tiden av en borgensförbindelse, en åtgärd som inte kan anses vara allt för ovanlig och främmande för bankverksamhet. Om man inte kunde lite på vad en person i en sådan ställning lovar kan man fråga sig vem man skulle kunna lita på. Särskilt då en bankkund normalt sett har ytterst knäpphändig kunskap om hur ett bankaktiebolags firma tecknas. Det är med andra ord lite ”tråkigt” att det var just en så pass högt uppsatt person det var fråga om i detta fall.

7.7.2 NJA 2001 s. 191 II

I den andra delen av **NJA 2001 s. 191, II**, var det i stället agerandet hos en ”vanlig” chef för ett av Nordbankens²⁶⁷ kontor som gav upphov till fråga om behörighet enligt ställningsfullmakt för en viss handling förelåg. Här var det även fråga om en något mer ovanlig rättshandling. Bakgrunden var följande. Tre barn till en redare, E, upptog ett

²⁶⁷ Nordbanken igen.

valutalån. Som säkerhet lämnades pantförskrevs två av barnen ägda fastigheter, en kontorsfastighet och en bostadsfastighet. Pantförskrivningen godkändes inte av barnens överförmyndare. Lånet nedamorterades då och sedan togs ett nytt lån upp. I ett brev från kontorschefen U.H utfäste densamme att banken enbart krävde säkerhet i kontorsfastigheten och att betalning för lånet inte skulle krävas utöver vad som kunde fås ur denna. Detta hade även framkommit i ett telefonsamtal med U.H. När lånet sades upp och skulle återbetalas visade det sig att säkerheten i kontorsfastigheten inte förslog. Barnen krävdes då på återstoden. Barnen invände med motiveringen att U.H utfäst en begränsning av betalningsansvaret till vad som kunde fås ur fastigheten. I målet hänvisar Högsta domstolen till det yttrande från Svenska Bankföreningen som presenterades i NJA 2001 s. 191 I, och slår likaledes fast att U.H med sin utfästelse hade behörighet att binda banken. Särskilt fästes vikt vid att bankföreningen hade yttrat att bankerna vanligen strävar efter att kontakterna med en kund ska skötas av ett kontor eller enhet och av en tjänsteman som är kundansvarig. Ibland sker beslut på en annan nivå men de efterföljande kontakterna svarar enheten/kontoret och den kundansvarige tjänstemannen för. Det kan tolkas som att har man fått en tjänsteman utsedd att sköta ens mellanhavanden med banken kan man lita på att denne är behörig. Högsta domstolen såg med bakgrund av detta att U.H, som var chef på det kontor där barnen och deras far var kunder, var behörig att göra den ifrågavarande utfästelsen med bindande verkan för banken, även om upplägget, att frita barnen från personligt ansvar för skulden, innebar en ovanlig konstruktion. Det hade emellertid, enligt Högsta domstolen, inte en ”sådan betydelse från ekonomisk eller principiell synpunkt att det föll utanför U.H:s behörighet att besluta om detta villkor”. Justitierådet Nyström var dock skiljaktig och påpekade att just ovanligheten i den företagna rättshandlingen medförde att den föll utanför den behörighet som U.H:s ställning medförde i detta fall.

Vad som emellertid följer av dessa rättsfall är att en kund ska kunna lita på att en rättshandling gjord av en banktjänsteman i chefsställning. Endast då kunden har anledning att känna en beaktansvärd osäkerhet bör han närmare undersöka hur det förhåller sig med behörigheten.

7.7.3 NJA 2002 s. 244

Dessa fall får emellertid inte ses isolerade från det nästa i raden rättsfall som rör ställningsfullmakt i bank, **NJA 2002 s. 244**. Här ges även en närmare fingervisning om vad ”beaktansvärd osäkerhet” kan tänkas innebära.

Bakgrunden i målet var följande. En person, J-E.M, hade genom två avtal sålt aktier i ett bolag till ett annat bolag. I samband med dessa avtal ställde en banktjänsteman R.A, som var vice kontorschef och föreståndare för företagsavdelningen på ett av Gotabankens, som senare, efter bankkrisen, gick upp i Nordbanken, kontor två så kallade on-demandgarantier om 32 miljoner respektive 18 miljoner kr till förmån för J-E.M. Garantierna innebar att banken efter ett visst datum, skulle betala de aktuella beloppen till J-E.M på första skriftliga anmodan. En on-demandgaranti är speciell så till vida att den inte är accessorisk till huvudförpliktelsen och åtagandet således inte är beroende av

huvudförpliktelsens giltighet²⁶⁸. R.A var inte firmatecknare men var delegat och hade enligt bankens kreditinstruktion, som gällde alla slags krediter inklusive bankgarantier, rätt att bevilja krediter upp till 100 000 kr utan säkerhet och 500 000 kr med säkerhet. Det aktuella kontorets omsättning var ungefär 250 miljoner kr per år. När J-E.M sedan i enlighet med garantierna sökte få ut de aktuella beloppen vägrade banken detta och åberopade bland annat att R.A inte varit behörig att utfärda de aktuella garantierna, att J-E.M varit i ond tro angående denna bristande behörighet, att garantihandlingarna i original aldrig överlämnats till J-E.M eller att det i vart fall återlämnats och makulerats av R.A, och att garantierna endast avsett att säkerställa köpeskillingen i aktieöverlåtelseavtalen och eftersom de senare ersattes av andra avtal var banken inte bunden. J-E.M å sin sida genmälde att R.A på grund av ställningsfullmakt varit behörig att ingå de aktuella garantierna och att han varken haft möjlighet eller skyldighet att kontrollera dennes behörighet, och att han i vart fall varit i god tro om R.A:s behörighet. Tingsrätten ansåg att banken inte var bunden vid R.A:s åtagande, och motiverar detta med att R.A inte ensam lagligen har kunnat teckna bankens firma, inte ens till följd av tjänsteåligganden, vid utfärdande av garantier av denna omfattning. De ansåg det närmast självklart att en tjänsteman vid ett bankkontor utan firmateckningsrätt skulle kunna ikläda banken förpliktelser om mångmiljonbelopp. Bankaktiebolagslagens krav på kollektiv firmateckning tillmättes stor betydelse av Tingsrätten. J-E.M överklagade till Hovrätten.

Hovrätten gjorde bedömningen att R.A i egenskap av delegat och med den höga position han hade på det aktuella kontoret, hade han behörighet att binda banken vid ett garantiåtagande av det slag som nu var ifråga. Åtagandet var visserligen mycket omfattande för det aktuella kontoret ifråga men för banken i stort var åtagandet inte av så stor vikt att R.A på den grunden inte skulle vara behörig att utfärda garantierna. Hovrätten valde emellertid att trots detta lämna överklagandet utan bifall på grund av att de ansåg att de aktuella garantierna var uppställda för de första aktieöverlåtelseavtalen och när dessa inte blev av var banken inte längre bunden av garantierna. J-E.M överklagade till Högsta domstolen som beviljade prövningsstillstånd.

Högsta domstolen börjar med att kommentera vad som avgjorde utgången i Hovrätten, nämligen garantiernas beskaffenhet. Två sakkunniga uttalade sig härom i målet. Domstolen kom fram till att garantierna i målet var on-demandgarantier, som är självständiga i förhållande till det bakomliggande rättsförhållandet. Vid beneficentens påkallande av en sådan garanti ska garanten inte kunna vägra betalning på den grunden att beneficenten inte är berättigad till betalning av gäldenären i det bakomliggande förhållandet. Syftet är att beneficentens rätt till betalning inte ska kunna fördröjas genom att garanten ifrågasätter det bakomliggande rättsförhållandets giltighet. Endast i fall av missbruk eller bedrägeri vid användandet av sådana garantier kan betalning vägras²⁶⁹. Garantierna i målet var alltså inte accessoriska till de första avtalen och blott det förhållande att de första avtalen inte blev av hindrade alltså inte att banken skulle bli bunden. Ett motsvarande ställningstagande i Hovrätten torde ha inneburit att banken blivit bunden och att J-E.M hade rätt till betalning i enlighet med garantierna. Att garantierna i sig skulle kunna binda banken trots att de bakomliggande avtalen inte blev

²⁶⁸ Gorton, On demandgaranti, s. 304

²⁶⁹ Ibid, s. 304 f.

av är emellertid inte tillräckligt utan Högsta domstolen fortsätter med att utreda om R.A varit behörig att binda banken vid detta åtagande. Angående vanligheten i att använda sig av on demandgarantier har Nordea i Högsta domstolen framfört att det knappast förekommer på den nordiska eller europeiska marknaden medan J.E-M framförde att det vid tiden för garantiernas ingående var vanligt i dessa delar. Domstolen börjar med att utreda frågan om ställningsfullmakt.

Hänvisning görs till det yttrande Svenska Bankföreningen gjorde i de tidigare NJA 2001 s. 191 I och II och att en bankkund måste kunna fästa tilltro till olika besked den får av personer som gentemot kunden varit ansvarig för de aktuella frågorna. Som tidigare nämnts uttalade de att endast då en kund har anledning att känna "beaktansvärd osäkerhet" i fråga om dessa företrädares befogenhet eller behörighet är det rimligt att han närmare kontrollerar detta. Även i det nu aktuella målet yttrade sig bankföreningen samt förhör gjordes med föreningens verkställande direktör och dess chefsjurist. I stället för att uttala sig om huruvida en person ska utan kontroll kunna förlita sig på en garanti ställd av en banktjänsteman redogjordes för rutinerna vid utfärdandet av bankgarantier. Enligt fast etablerad praxis, grundad på interna skriftliga instruktioner i banken, utfärdades garantier, oavsett belopp, av två tjänstemän. On demandgarantier utfärdas, enligt bankföreningen, efter särskilda överväganden. Högsta domstolen anser att varken bankföreningens yttrande eller förhørsutsagorna ger uttryck för att det sedvanliga inom branschen är att en bank måste infria bankgarantier utfärdade av en tjänsteman i R.A:s ställning. Högsta domstolen menar att det i det aktuella fallet inte finns samma praktiska skäl för ställningsfullmakt som i de tidigare fallen eftersom garantiernas beneficent inte var kund i banken. On demandgarantier har inte heller visats vara vanliga vid det aktuella kontoret och det skulle inte medföra några praktiska olägenheter att en person vid ingåendet av sådana garantier som nu var i fråga skulle behöva avkräva banktjänstemannen att styrka sin behörighet. Det ovan anförda, tillsammans med det faktum att garantiernas omfattning i jämförelse med kontorets vanliga omsättning var av avsevärda belopp, medförde att Högsta domstolen bedömde att banken inte var bunden vid garantierna på grund av ställningsfullmakt. Inte heller gav vad som framkommit i målet något stöd för att banken blivit bunden på grund av tolerans- eller kombinationsfullmakt.

J-E.M:s andrahandsyrkande i Högsta domstolen, att banken blivit bunden av R.A:s åtaganden på grund av att han var delegat i banken lämnades utan bifall då en sådan beslutsrätt aldrig kan ge större behörighet än vad som omfattas av kreditlimiten. Detta följer av 11 § 2 st. AvtL som anger att behörigheten vad gäller uppdragsfullmakter (!) aldrig är större än befogenheten.

J-E.M:s käromål lämnades således utan bifall.

7.7.4 Slutsatser av ”bankfallen”

Vad följer då av utgångarna i dessa tre mål? Inledningsvis är det viktigt att se närmare på vilken position inom banken de påstådda fullmäktiga har. I 2001 års fall rörde det sig om en ställföreträdande regionchef tillika vice VD respektive en kontorschef. I 2002 års fall var det en vice kontorschef och föreståndare för företagsavdelning²⁷⁰. Som jag tidigare nämnt medför en högre och friare position ofta en mer vidsträckt behörighet. Detta bör man ha i åtanke när man jämför målen.

Just uttrycket ”beaktansvärd osäkerhet” har i doktrin ansetts innebära att det inte ställs speciellt stora krav på kunden ifråga vad gäller hans skyldighet att undersöka banktjänstemannens behörighet²⁷¹. Med tanke på utgången i 2002 års mål har det emellertid även hävdats att detta inte är den härskande principen utan tvärtom att personer till vilka en bank ställer en garanti måste noga undersöka utfärdarens behörighet²⁷². Det senare stämmer nog så till vida att när det gäller just relativt ovanliga rättshandlingar, som on demandgarantier i den omfattningen och en person i den ställningen, alltså inte kontorschef eller högre, en tredje man nog får undersöka utfärdarens behörighet. Detta får för övrigt anses rimligt. I allmänhet torde en bankkund kunna lite på åtaganden gjorda av personer i chefsställning. Det sagda innebär inte att en bank inte skulle kunna bli bunden till motsvarande on demandgarantier utställda av en enskild tjänsteman om omständigheterna var annorlunda, exempelvis om banken känt till eller borde ha känt till garantierna eller om någon omständighet på bankens sida på annat sätt försatt tredje man i den felaktiga föreställningen att tjänstemannen var behörig. Det rör sig emellertid inte om ställningsfullmakt då utan snarare kombinationsfullmakt eller toleransfullmakt beroende på de närmare omständigheterna.

I fråga om on demandgarantin talar Högsta domstolen om vanligheten i den företagna rättshandlingen och konstaterar, och motiverar till del utgången i målet på, det faktum att en sådan on demandgaranti vid tillfället var en ovanlig rättshandling. Detta aktualiserar frågan om vilken betydelse vanligheten i transaktionen får för mellanmannens behörighet. Tidigare har jag konstaterat att grundprincipen och den ursprungliga tanken med ställningsfullmakten är att den är till för de schablonmässiga och i vardagen vanligt förekommande rättshandlingarna. Detta är emellertid en princip som allvarligt måste ifrågasättas med tanke på inte bara de nyssnämnda bankfallen utan även den praxis som utarbetats i anslutning till den ursprungliga ställningsfullmakten och som jag tidigare redogjort för under rubrikerna tolerans- och kombinationsfullmakt. Vanlig för vem kan man då fråga sig? För huvudmannen eller tredje man? Jag vill påstå att i den mån vanligheten tillmäts betydelse, man måste utgå från vad som är vanligt förekommande för huvudmannen och vilka rättshandlingar mellanmannen brukar utföra. Ett exempel på detta må nämnas, bostadsfinansiering torde för de allra flesta privatpersoner vara om inte

²⁷⁰ Viss markering av positionerna har gjorts i rubrikerna till dessa tre fall då det i 2001 års fall talas om chefstjänsteman och i 2002 års fall talas om banktjänsteman.

²⁷¹ Se Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003 s. 640

²⁷² Herre, Avtalslagen 90 år, s. 138

en engångshandling så nästan. Däremot skulle givetvis inte en kreditgivare med trovärdighet kunna argumentera för att en sådan rättshandling skulle falla utanför tillämpningen av reglerna om ställningsfullmakt på den grunden att det skulle vara en ovanlig rättshandling. På samma sätt torde en tredje man ha föga framgång med en talan som bygger på att en rättshandling som efter en objektiv prövning visar sig vara extremt ovanlig enbart på den grunden att han själv frekvent ingår den typen av avtal/rättshandlingar och att den därför är i vardagen vanligt förekommande. Att däremot som Högsta domstolen resonerar om vad som är vanligt på det lilla bankkontoret där rättshandlingen företogs och sätta garantins omfattning i relation till det lilla kontorets årsomsättning förefaller tveksamt. Liksom Herre ställer jag mig frågande inför vilken relevans det ska tillmätas när kontoret utgör en del av en av de större affärsbankerna i Sverige på den tiden.

En intressant detalj är att Högsta domstolen fäst särskild vikt vid att beneficenten i 2002 års fall inte var kund i banken. Det väcker frågan om ett bankkontors kund är mer skyddsvärd än en person som inte står i ett direkt affärsförhållande med banken utan egentliga förpliktelser. Är det rimligt att en tredje man som redan har ett rättsförhållande med huvudmannen får ett större skydd? Ett rättsligt argument mot att det bör vara så är att den som är kund därigenom måste anses ha en större kännedom om hur och av vem/vilka beslut fattas inom bankens organisation än en som är helt utomstående. Å andra sidan bygger Svenska Bankföreningens yttrande till stor del på ett tillitsresonemang och att en kund som har en personlig bankman ska kunna lita på att denne företar rättshandlingar med bankens goda minne. De praktiska skäl som i NJA 2001 s. 191 I och II talade för en behörighet på grund av ställningsfullmakt gör sig enligt Högsta domstolen inte lika starkt gällande då tredje man som i NJA 2002 s. 244 inte står i ett kundförhållande med banken. Om detta är rimligt eller inte är givetvis svårt att säga rent generellt, men jag konstaterar att det finns relevanta argument både för och emot. För egen del anser jag att det i många fall måste ses som rimligt att en tredje man, utan att sedan tidigare stå i ett kundförhållande med banken, inte får ett sämre skydd. Jag ser givetvis i likhet med Högsta domstolen i NJA 2002 s. 244 att tillitsresonemanget får till viss del får en större betydelse i situationen med en befintlig kund, men Svenska bankföreningens yttrande innehåller även stöd för motsatsen i den meningen att svårigheterna för en tredje man att avgöra om ett beslut har tagits på rätt nivå givetvis är oberoende av tredje mans tidigare förhållande till banken, de blir i vart fall inte mindre då tredje man är en helt utomstående person. Tilläggas bör även att lagtexten i sig inte tar hänsyn till förevarande diskussion. Utgångspunkten i lagen är att den är oberoende av huvudmannens och tredje mans tidigare relation.

Sammanfattningsvis kan sägas att trots utgången i 2002 års fall, dessa tre ställningsfullmaktsrättsliga avgöranden visar på en långtgående behörighet för chefstjänstemän i bank. Som tidigare nämnts angående prejudikatvärdet för praxis avseende ställningsfullmakt bör man vara försiktig med att applicera dem på andra områden. Även om det i några fall varit fråga om näringsidkare som var tredje män i dessa avgöranden måste man sannolikt vara försiktig med att direkt tillämpa dem på andra näringsidkarrelationer. Den särskilda position en bank har i förhållande till en kund gör det rimligt att ta stor hänsyn till kunden oavsett om denna är affärsdrivande eller inte.

Vad Högsta domstolen tvivelsutan ger uttryck för är emellertid att ställningsfullmakten är ett flexibelt instrument för att nå rimliga resultat även vid större transaktioner.

8. Sammanfattning/slutsatser

8.1 Inledning

Jag har ovan redogjort för hur ställningsfullmakten har utvecklats i svensk rätt. Som visats finns ingen anledning att se ställningsfullmakten och dess ”avkommor” som enbart till för schablonmässiga och i vardagen vanligt förekommande rättshandlingar. Som visats ryms även mer omfattande och i vissa fall ovanligare rättshandlingar. Ur ställningsfullmakten har domstolen skapat ett praktiskt instrument för att tillgodose tredje mans intressen genom att låta huvudmannen bli bunden när det anses rimligt att så sker. Domstolen kan först pröva huruvida sedvana föreligger och sedan, om någon rättsligt relevant sedvana inte kan finnas, gå vidare och undersöka om det föreligger andra omständigheter som talar för bundenhet för huvudmannen. Tidigare tolererat beteende och befogad anledning för tredje man att tro att behörighet föreligger har varit typiska sådana omständigheter. I praxis har alltså utvecklats behörighetsgrundande principer utan stöd i lagtexten. Detta är emellertid inget ovanligt. Inom förmögenhetsrätten är inte domstolen lika bunden av exakta ordalydelser och mer rundhänta tolkningar av lagen accepteras i större utsträckning än vad som är fallet inom straffrätten där rättssäkerheten kräver att lagens ordalydelse följs. Att vissa rättsfaktum får behörighetsgrundande verkan ensamt eller i kombination med andra är inte konstigare än att avtal kan ingås på andra sätt än genom Avtalslagens i sig stelbenta anbud-acceptmodell. Inom avtalsrätten accepteras att passivitet samt olika kombinationer tillmäts i vissa fall presumtionsverkan för vad som får anses vara avtalat eller direkt avtalsverkan. Fullmaktsrätten måste på samma sätt vara dynamisk för att tillfredställa affärlivets behov av förnuftiga partbindningsmedel. Ville man absolut kunde man kanske för att i någon mån öka rättssäkerheten, ändra på lagtexten i 10 § 2 st. AvtL eller bara lägga till ”behörighet föreligger även då det är rimligt att huvudmannen blir bunden”. Det är nämligen denna innebörd ställningsfullmakten och dess utveckling har fått. Någon kanske tycker att en sådan bestämmelse i stället skulle vara för vag och kunna leda till godtycklig rättstillämpning. Då ska man hålla i minnet att som jag visat Högsta domstolen redan för länge sedan har visat sig benägen att tolka sedvanerekvisitet mycket elastiskt och ge ställningsfullmakten ett långt större tillämpningsområde än vad ordalydelsen i 10 § 2 st. AvtL ger uttryck för.

8.2 Ställningsfullmaktens framtid. Hur långt kan behörigheten utsträckas?

En befogad fråga efter ovanstående redogörelse är hur ställningsfullmaktens framtid ser ut och då framförallt hur vid kan behörigheten tillåtas bli?

För att kunna besvara denna fråga någorlunda träffsäkert måste de olika intresseavvägningar som beaktas i fråga om ställningsfullmakt analyseras. Vi har tidigare sett att Högsta domstolen varit benägen att tillgodose tredje man i stor utsträckning. Detta torde höra samman med en långtgående vilja att skydda omsättningsintresse. Vad domstolen även gör genom att bedöma en rättshandling såsom bindande för

huvudmannen är att placera rättshandlingen inom behörigheten vilket medför att ett ansvar för fullmäktigen för falsus procurator inte blir aktuellt. Jag har tidigare redogjort för att en rättshandling som faller utanför behörigheten inte omfattas av principalansvaret. Då den skadebringande och behörighetsöverskridande handlingen är väsentligen densamma faller den utanför tillämpningsområdet för principalansvaret. Arbetstagares ansvar enligt 25 § AvtL utesluter vidare tillämpning av skadeståndslagens regler. Faller rättshandlingen inom behörigheten är således tillämpningen av principalansvaret och begränsning av arbetstagares ansvar enligt 4:1 § SkL inte utesluten. Högsta domstolen tar genom fastställandet att en rättshandling faller inom behörigheten hänsyn till två normalt sett svagare parter intresse.

Huvudmannens intresse av att inte bli bunden längre än hans vilja har länge fått stå tillbaka för ovanstående intressen. Redan ställningsfullmakten i sig och dess sedvanerekvisit innebär ett distansering från huvudmannens vilja och har som Grönfors anmärkt ett tydligt spår av sanktionstanke inbyggt. Hur långt kan då dessa intressen tillgodoses? Det är inte rimligt att tillvarata tredje mans intresse så långt att huvudmannen åläggs bundenhet för alla rättshandlingar så länge dessa är företagna av någon inom hans organisationsfär. Jmf, ovanstående resonemang om enterprise liability. Detta innebär ett alltför långtgående ansvar för huvudmannen. Om man emellertid ser till den praxis som utbildat sig i anslutning till ställningsfullmakten såsom kombinationsfullmakt och toleransfullmakt hamnar man ganska nära. Trycket mot ökad behörighet har varit mycket starkt och konsument- och svagare partshänsyn har färgat ställningsfullmaktens utveckling. Huvudmannens möjligheter att skydda sig med hjälp av bland annat företagsförsäkringar och/eller höjda priser talar för att dess intresse ska få stå tillbaka till förmån för omsättningens intresse. Huvudmannen, som frekvent ingår rättshandlingar har på så sätt en större möjlighet att sprida ut eventuella förluster över tiden på ett helt annat sätt än vad exempelvis en konsument har. Detta talar i riktningen att huvudmannen i stor utsträckning bör ansvara gentemot tredje man för vad fullmäktigen gör.

Jag anser att den utveckling ställningsfullmakten har haft är ett förnuftigt sätt av domstolen att ta tillvara tredje mans intresse i en tid då allt större transaktioner görs relativt frekvent av många arbetstagare, exempelvis inom finansbranschen. Någon kanske kunde tycka att AvtL redan har en bra konstruktion i det att tredje man redan i lagen skyddas genom att fullmäktigen ansvarar för handlingar företagna utanför behörigheten. Det ger emellertid, som jag redan vid ett flertal tillfällen redogjort för men som tål att upprepas, enbart ett teoretiskt skydd och som i praktiska livet enbart fungerar tillfredställande så länge fullmäktigen är god för den aktuella rättshandlingen. När inte denna skyddsmekanism för tredje man längre fungerar är det rimligt att behörigheten istället blir mer omfattande och att den tredje man som varit i god tro uppnår den fördelen att huvudmannen blir bunden. Särskilt rimligt blir detta när omständigheter som för tredje man framstår som behörighetsgrundande kan läggas huvudmannen till last. Huvudmannen har en aktivitetsplikt då han borde ha agerat annorlunda för att undanröja ett sken av behörighet med risk för att annars bli bunden av den fullmäktiges rättshandlingar.

Ställningsfullmaktens utveckling till att kunna omfatta inte bara schablonmässiga rättshandlingar utgör ett effektivt redskap för domstolen. Det möjliggör förnuftiga riskfördelningar och intresseavvägningar. Med den utveckling kring 10 § 2 st. AvtL som förevarit i praxis anser jag emellertid att tredje mans intresse nu tas tillvara i tillräckligt stor utsträckning. Det finns en fara i att utsträcka en fullmäktigs behörighet för långt, en sådan, gentemot tredje man alltför generös tolkning av sedvanerekvisitet, kan leda till att huvudmannen, då hans intresse inte skyddas tillfredställande i lag, istället tillämpar strikta interna instruktioner med sanktioner mot den anställde när dessa inte efterlevs, med risk för alltför byråkratiskt och ineffektivt beslutsfattande inom ett företag. Något som i längden inte gynnar någon part.

8.3 Något särskilt om ”beaktansvärd osäkerhet” i ”bankfallen”

I bankfallen sattes tredje mans ”undersökningsplikt” på nivån att normalt först då han känner beaktansvärd osäkerhet angående banktjänstemannens behörighet måste han undersöka de närmare förhållandena mer noggrant. Längre än så är knappast rimligt att tänja ut behörigheten enligt ställningsfullmakt. Det är visserligen av stor vikt för omsättningens intresse och säkerligen även för arbetsgången inom finansbranschen att en kund normalt sett kan lita på att den tjänsteman som åt honom har anvisats även har en långt gående behörighet när det gäller att fatta beslut gentemot kunden och att kunden kan lita på uppgifter från denne. Det faktum att, som Svenska Bankföreningen framhåller i sina yttranden i de aktuella fallen, beslutsprocesserna inom banker ofta inte är kända för kunden och att denne normalt har kontakt med en särskild rådgivare som kommunicerar beslut till kunden även om de har tagits på en annan nivå, i olika kommittéer eller liknande talar givetvis även i den riktningen. Det finns emellertid delade meningar om vilken betydelse som ska tillmätas uttrycket. Dotevall ger uttrycket för att det ska tolkas strikt²⁷³ medan Herre anser att med tanke på utgången får det nog anses att en tredje man har en ganska långt gående undersökningsplikt med flera moment när det gäller bankgarantier²⁷⁴. Hur det än förhåller sig måste det anses rimligt att det i vart fall då en kund har anledning att känna en beaktansvärd osäkerhet inför den anställdes behörighet han måste undersöka saken närmare. I annat fall är hans intresse enligt min mening inte skyddsvärt. Som tidigare har konstaterats är man i dessa fall i gränzonen till vad som kan anses vara omständigheter som föranleder att tredje man skulle vara i ond tro, och detta är en absolut yttergräns för behörigheten.

8.4 Åtgärder

Då vi ser att behörigheten för en ställningsfullmäktig genom åren har utvidgats genom domstolens försorg är det lämpligt att utreda eventuella åtgärder för att bemöta detta. Kommande avsnitt kommer därför att behandla och lyfta fram förslag på sådana åtgärder. Liksom uppsatsen tidigare har behandlat ställningsfullmakten utifrån olika perspektiv kommer detta avsnitt att syfta till att vägleda de i ställningsfullmaktsrättsliga

²⁷³ Dotevall, Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003 s. 637 s. 643

²⁷⁴ Herre, Den ställningsfullmäktiges behörighet, Avtalslagen 90 år, s. 138

sammanhang förekommande intressenterna. Åtgärder för att tillvarata huvudmannens intresse kommer att framläggas liksom för mellanmannen och tredje man.

8.4.1 Arbetsgivare/huvudman

Inledningsvis kan konstateras att huvudmannen bör tillämpa noggranna instruktioner för arbetstagarna och se till att dessa efterföljs och i möjligaste utsträckning inte tillåta avvikelser. Detta innebär att huvudmannen bör vara restriktiv med slentrianmässiga acceptanser av behörighetsöverskridanden och då det ändå görs, uttryckligen säga att det ligger utanför den anställdes behörighet men att handlingen godtas i alla fall, d.v.s. en regelrätt ratihabition vilken som sådan i teorin inte ger upphov till en ökad underförstådd behörighet. Vad spelar då strikta interna instruktioner för roll för ställningsfullmaktens vidkommande? Som jag har beskrivit ovan är ställningsfullmaktens behörighetsomfattning i teorin oberoende av interna instruktioner men den föreslagna åtgärden bygger på en praktisk bedömning av sedvanans fastställande. Detta görs, som ovan föredragen praxis utvisar, i flera fall genom att branschorganisationer tillfrågas om hur beslutsprocesser inom branschen går till och vilka rättshandlingar som normalt accepteras av huvudmännen i branschen. En bransch där de interna instruktionerna i huvudsak följs av de anställda och snäva bedömningar görs av vad som accepteras skulle därmed även kunna ligga till grund för sedvanans bestämmande och på så sätt verka hindrande för behörighetens enligt ställningsfullmakten utvidgande. De interna instruktionerna blir på så sätt normerande trots att de i varje särskilt fall inte påverkar huvudmannens bundenhet vid en av en fullmäktig företagen rättshandling annat än då tredje man varit i ond tro angående dem.

Det ovan anförda kan isolerat accepteras som rimligt. En första förutsättning för antagandet är emellertid att behörigheten endast får grundas på av en i branschen genom undersökning fastställd sedvanan. Som praxis har visat är domstolarna benägna att inte bara grunda behörighet på fastställt bruk i branschen, jmf ”gängse skick och bruk” i motiven till lagen. Domstolarna har även givit omständigheter som ändamålsskäl, konsumenthänsyn och arbetets behöriga gång behörighetsgrundande verkan. Mot sådana behörighetsgrundande fakta ger interna instruktioner hos specifika företag föga skydd.

Ytterligare en förutsättning för att den föreslagna åtgärden i enlighet med vad som sagts i föregående stycke skulle motverka oönskad bundenhet för huvudmannen är att större delen av branschen tillämpar liknande och att dessa följs konsekvent. Är då tydliga instruktioner med strikt följsamhet inom ett företag till intet nytta om resten av branschen är mer liberal och i större utsträckning accepterar de anställdas rättshandlingar? Jag vill påstå att så inte är fallet. Tydliga instruktioner ger nämligen den fördelen att huvudmannen kan rikta anspråk mot mellanmannen. Han ska ju i enlighet med ovan nämnda HB 18:3 hållas saklös i allt vad mellanmannen gör utan fullmakt. En mer nyanserad bedömning med utgångspunkt i 4:1 SkL om begränsning av arbetstagares skadeståndsansvar göres inte här. Att handla i strid med tydliga instruktioner torde även vara saklig grund för uppsägning. Eftersom detta inte är en arbetsrättslig uppsats utelämnas mer avvägda dyliga bedömningar av utrymmesskäl. Detta förhållande torde

hursomhelst verka för att avskräcka de anställda från att ingå förbindelser som inte sanktionerats av huvudmannen.

Det är symptomatiskt att problemen med behörighetsöverskridanden sammanfaller med konjunktursvängningar. De i bankfallen ifrågasatta rättshandlingarna utspelade sig i början på nittioalet. Som exempel kan nämnas beslutet i NJA 2001 s. 191 II, då bankens säkerhet begränsades till vad som kunde fås ur en viss fastighet, ansågs säkert rimligt och förhållandevis tryggt vid den tidpunkten och den dåvarande värderingen av den aktuella fastigheten. När värdet sedan sjönk och inte längre svarade mot skulden uppenbaras bristfälligheten i upplägget. Lite tillspetsat kan man påstå att så länge allt går bra accepteras och kanske till och med uppmuntras behörighetsöverskridanden. En kredit vars omfattning faller utanför en viss befattningshavares befogenhet är så länge gäldenären är god för beloppet en gynnsam affär för kreditgivaren, men om dessa förhållanden ändras och kreditförlust hotar slår huvudmannen ifrån sig. Naturligt. Häri ligger också nackdelen med denna åtgärd. Den riskerar att göra beslutsprocesser och arbetet i allmänhet inom företaget komplicerade och oflexibla. En besvärlig byråkrati där den anställde inte vågar fatta något beslut av rädsla att förlora sin tjänst. Med beaktande emellertid, av vad praxis hittills visat och möjligen i framtiden kommer att visa, om ökad behörighet, måste en dylik åtgärd säkerligen i vissa fall anses som nödvändig.

8.4.2 Arbetstagare/mellanman

Mellanmannens ansvar för företagna rättshandlingar är förhållandevis konstant. Jag har i det föregående visat att ansvaret mot tredje man blir mindre då man kan se en tendens att Högsta domstolen ger den ställningsfullmäktige en allt större behörighet. Trycket mot ökad behörighet är stort av omsättningens intresse och konsument-/svagare partshänsyn. Mellanmannen kan bli ersättningsskyldig gentemot huvudmannen då han handlat utan fullmakt och orsakat huvudmannen skada, exempelvis då huvudmannen på grund av en ökad behörighet på grund av ställningsfullmakt blir bunden av en rättshandling den anställde företagit i strid med interna föreskrifter. Vad avser arbetstagares ansvar gentemot sin arbetsgivare kan SkL 4:1 visserligen utgöra en begränsning i något fall. Huvudregeln är dock att en mellanman som företar rättshandlingar för huvudmannen utan att ha befogenhet svarar för uppkommen skada. Mellanmannen blir även ersättningsskyldig då huvudmannen inte blir bunden, men då mot tredje man enligt 25 § AvtL. På så sätt tar ansvaret för falsus procurator över där ansvaret gentemot huvudmannen i teorin slutar. Som jag tidigare har framhållit torde emellertid den utvidgade behörigheten enligt grunderna för ställningsfullmakten medföra att de fall då huvudmannen inte blir bunden men tredje man fortfarande kan anses vara i god tro vara förhållandevis sällsynta. När kunden känt en beaktansvärd osäkerhet torde han även vara i ond tro i 25 § AvtLs mening. Vad kan då den anställde göra för att i någon mån undvika ansvar gentemot huvudmannen? Den uppenbara åtgärden blir förstås att följa de interna instruktionerna närmast slaviskt. Detta kan emellertid få som konsekvens att handläggningen och processerna i det aktuella företaget blir mer komplicerade och tidsåtgången för beslutsfattande blir större. Detta är emellertid inte primärt ett problem för den anställde, en arbetsgivare som inte accepterar avvikelser från de interna

instruktionerna måste acceptera en mer stelbent och formell och en därmed rimligtvis mer tidskrävande beslutsprocess.

I de fall det på en arbetsplats för den anställde ges intryck av inofficiell acceptans av brott mot de interna instruktionerna bör försiktighet iakttas. Det kan vara svårt för den anställde att hävda att ett visst beteende accepteras då han inte kan visa detta konkret. Man kan tänka sig situationer där behörighetsöverskridanden accepteras så länge huvudmannen har ett intresse i det, för att åskådliggöra detta; så länge en kredittagare under lånets löptid kan betala amorteringar och upplupna räntor i takt med att de förfaller till betalning är en kreditgivning i regel en god affär för en kreditgivare, även om det enskilda kreditbeslutet kommit till i oegentlig ordning. Kreditgivaren kan emellertid officiellt ha en mycket tydlig kreditgivningspolicy med klara instruktioner om beslutsfattande och vad huvudmannen tidigare informellt har accepterat kan få betydelse i den mån det kan visas. För att förhindra uppkomsten av ansvar för befogenhetsöverskridanden kan det därför vara av vikt för en anställd att föra förteckning över de rättshandlingar som tidigare accepterats. Det skulle tjäna som bevisning i en eventuell tvist med arbetsgivaren för att visa på en tolerans och då en underförstådd utvidgning av arbetsuppgifter och befogenhet för mellanmannen. Alternativet, och det som i första hand kan rekommenderas, är att vid varje tillfälle följa de officiella instruktionerna.

8.4.3 Tredje man/ofra kund

Som en tredje inblandad återfinns vi personen som rättshandlar med fullmäktigen, ofta en kund. I praxis har vi kunnat se att det framförallt har handlat om denna persons intresse som har tagits tillvara då ställningsfullmakten har utvecklats och dess rekvisit har uttunnats. Någon gång har det talats om att ändamålsskäl har fått ersätta sedvanerekvisitet då det har varit rimligt att huvudmannen blir bunden, någon gång har det talats om tredje mans befogade uppfattning. Tveklöst har Högsta domstolen givit klart uttryck för att det är tredje man som är skyddsvärd och i omsättningens intresse valt huvudmannens bundenhet vid rättshandlingen som remediet för att tillgodose detta intresse.

Redan i avtalslagen framgår tydligt denna grundsats att tredje man i god tro ska hållas skadeslös även då fullmäktigen gått utöver sin behörighet och sätts i samma position som om rättshandlingen hade kunnat göras gällande mot huvudmannen. Avtalslagen löser det antingen genom direkt bundenhet för huvudmannen, som sedan, i den mån avtalet inte varit till nytta för honom söka ersättning av mellanmannen, eller genom att tredje mans skada ersätts av mellanmannen. Som jag tidigare har redogjort för är emellertid i praktiken den senare lösningens tillämplighet i sin helhet beroende av mellanmannens soliditet. Kan mellanmannen svara för det avtalade, löper således tredje man ingen risk då han är i god tro. Oftare än annars torde dock ett anspråk mot en anställd vara av obetydlig glädje för tredje man. I de förut nämnda bankfallen rörde det sig om betydande belopp och en bankanställd tjänar inte så bra att de utan vidare kunde svara för ett anspråk från tredje man av den storleken. Detta påkallar att även tredje man har ett intresse av att

försäkra sig om de rätta förhållandena och inte helt kan lita till vad en fullmäktig säger om sin behörighet eller vad han själv uppfattar.

En kontroll av en fullmäktigs behörighet torde således i allmänhet vara en förnuftig säkerhetsåtgärd för tredje man. Vid de rättshandlingar där det är av störst betydelse att fullmäktigen har behörighet torde denna säkerhetsåtgärd äga större giltighet.

9. Källförteckning

9.1 Lagtext:

Lag (1915:218) om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område
Köplag (1990:931)
Distans och hemförsäljningslag (2005:59)
Föräldrabalk SFS 1949:381
Handelsbalk SFS 1736:1232
Lag (1991:351) om handelsagentur
Distans- och hemförsäljningslag (2005:59)
Sjölag (1994:1009)
Skadeståndslag (1972:207)

9.2 Förarbeten mm.:

Prop. 1915:83 Förslag till lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område, 1914. ”Försl.”
Prop. 1972:5 med förslag till skadeståndslag mm.

9.3 Internationella avtalsrättsliga principer:

PECL, Principles of European Contract Law
UPICC, Unidroit Principles of International Commercial Law

9.4 Litteraturförteckning:

Adlercreutz, A., Avtalsrätt I, tolfte uppl., Lund 2002
Almén, T., och Eklund, R., Lagen om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område., 9 uppl., Stockholm 1968
Dotevall, R., Mellanmannens kunskap och huvudmannens bundenhet, Stockholm 1998
Dotevall, R., Något om ställningsfullmaktens utveckling, SvJT 2003, s. 637 ff.
Gorton, L., On demand-garanti och fullmaktsfrågor, JT 2002/2003 s. 297 ff.
Grönfors, K., Avtalslagen (Under medverkan av Dotevall, R.), 3 uppl., Lund 1995
Grönfors, K., Avtalsgrundande rättsfakta, Göteborg 1993
Grönfors, K., Högsta domstolen och institutet ställningsfullmakt, Högsta domsmakten i Sverige under 200 år. Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning Bd xVII. Del 2. Högsta domstolen och civilrätten, Stockholm 1990, s. 181 ff.
Grönfors, K., Ställningsfullmakt och bulvanskap, Stockholm 1961
Grönfors, K., Ställningsfullmaktens yttergränser, JT 1990/91 s. 437 ff.
Herre, J., Den ställningsfullmäktiges behörighet NJA 2002 s. 244, Avtalslagen 90 år, Stockholm 2005, s. 131 ff.

Herre, J., Svensk rättspraxis, SvJT 2005 s. 549 ff.
Hellner, J., Kommersiell avtalsrätt, 4 uppl. 1993, s. 55
Hult, P., Om fullmakt,
Johansson, L., Ställningsfullmakt i bank NJA 2001 s. 191 I och II, Avtalslagen 90 år, Stockholm 2005, s. 143 ff.
Karlgrén, H., Avtalsrättsliga spörsmål, Stockholm 1954
Karlgrén, H., SvJT 1962 s. 259
Kleineman, J., Ren förmögenhetskada,
Kylhammar, A., JT 1989/90 s. 403 ff.
Ramberg, J. och C., Allmän avtalsrätt, sjätte uppl., Stockholm 2002
Tiberg, H., Dotevall, R., Mellanmansrätt, 9 uppl., Stockholm 1997

9.5 Praxis

9.5.1 Nytt juridiskt arkiv I, NJA:

1922 s. 131
1923 s. 109
1928 s. 57
1930 s. 403
1936 s. 586
1943 s. 316
1946 s. 338
1949 s. 46
1950 s. 86
1953 s. 566
1956 s. 656
1962 s. 276
1963 s. 105
1965 s. 204
1969 s. 185
1972 s. 408
1973 s. 725
1974 s. 706
1977 s. 160
1985 s. 717
1986 s. 596
1990 s. 591
1992 s. 168
1992 s. 782
2001 s. 191 I och II
2002 s. 244

9.5.2 Hovrättens avgöranden, RH:

RH 1981:187

RH 1983:81

9.5.3 Arbetsdomstolens domar, AD:

1994:11